

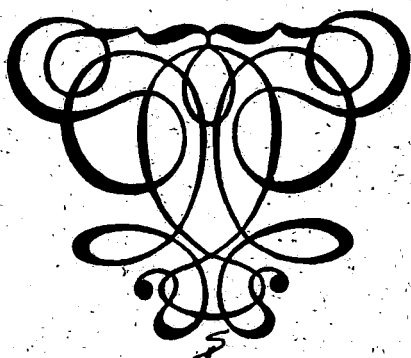
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

T. Gihl, Utrikesärendenas konseljbehandling enligt 1809 års regeringsform. — K.-A. Johansson, Den engelska överhustrågen efter 1911. — Översikter och meddelanden: Statsvetenskaplig examen. Av N. G. Rosén: — Ett forskningsinstitut för tysk statskunskap. Av E. Thermanius: — Ministerkrisen 1868. Av A. Öhman. — Befolkningsproblemet och Weimarrepubliken. Av E. Arrhen. — De intellektuellas arbetslöshet i Finland. Av E. Olsson. — Ett förslag till begränsning av tillströmningen av studerande till Köpenhamns universitet. Av E. Olsson. — Tidskriftsöversikt. Av B. G. Cederström. — Litteraturgranskningar: J. Scanlon, Decline and Fall of the Labour Party. Anm. av E. Thermanius. — J. S. Worm-Müller, A. Bergsgård och B. A. Nissen, Venstre i Norge. Anm. av A. Björnberg. — F. C. J. Hearnshaw, Conservatism in England. S. E. Bring, Bibliografisk handbok till Sveriges historia. Anm. av G. Heckscher. — S. D. Wicksell, Bidrag till den formella befolknings-teorin, med tillämpningar på Norges befolkning. Anm. av C.-E. Quensel. — Berättelse över Fahlbéckska Stiftelsens verksamhet år 1934.

ÅRG. 38

1935

HÄFT. 1

LUND · · STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION · · LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3:50.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT kommer att under nästkommande år liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i politik — ordet faget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren à jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhaves, under överinseende av Fahlbeckska Stiftelsens kollegium (professorerna FR. LAGERROTH, R. MALMGREN, S. WICKSELL, E. SOMMARIN, L. WEIBULL, G. CARLSSON och M. P. NILSSON); närmast av professor MALMGREN som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor SOMMARIN (nationalökonomi), professor WICKSELL (statistik), professor A. BRUSEWITZ, Uppsala (litteraturgranskningar: politik) och docent EDV. THERMÆNIUS (översikter och meddelanden: politik).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 20 ark. Prenumerationspriset är 10 kr. pr. år.

Prenumeration kan ske antingen genom bokhandel eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund» (ej hos redaktionen).

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i december 1934.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN.

Av Skrifter utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen har utkommit:

- I. SVEN HELANDER: Marx och Hegel. 1920. Pris kr. 4:—.
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skånemarknaden. Studier i Lübecks pundtullsböcker och pundtullskvitton 1368—1369 och 1398—1400. 1922. Pris kr. 3:50.
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3:—.
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsättlighet. 1925. Pris kr. 5:—.
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. 1925. Pris kr. 1:—.
- VI. HERBERT TINGSTEN: Konstitutionella fullmaktslagar i modern parlamentarism. 1926. Pris kr. 4:50.
- VII. CURT ROHTLIEB: Johan Fischerström. 1926. Pris kr. 1:50.
- VIII. BIRGER WEDBERG: Nådefrågor historiskt belysta. 1926. Pris kr. 2:75.
- IX. FREDRIK LAGERROTH: Indelnings- och grundskatteväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statshushållning. 1927. Pris kr. 8:—.
- X. GEÖRG ANDRÉN: Huvudströmningar i tysk statsvetenskap från tyska rikets grundläggning till 1900-talets början och deras förberedelse i 1800-talets tidigare politiska tänkande. 1928. Pris kr. 12:—.
- XI. FREDRIK LAGERROTH: Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång. 1928. Pris kr. 10:—.
- XII. GUNNAR BOMGREN: Sekretä utskottet 1723—1756. 1928. Pris kr. 4:50.
- XIII. GUSTAF OLSSON: Den indiska författningskrisen. 1929. Pris kr. 10:—.
- XIV. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens mål. 1929. Pris kr. 3:—. Slutsåld.
- XV. HERBERT TINGSTEN: Regeringsmaktens expansion under och efter världskriget. Studier över konstitutionell fullmaktslagstiftning. 1930. Pris kr. 7:—.
- XVI. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens medel. 1930. Pris kr. 6:—.
- XVII. Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt. Utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala genom AXEL BRUSEWITZ. 1930. Pris kr. 12:—.
- XVIII. F. J. LINDERS: Bidrag till kännedomen om den kommunala beskattningen och vissa därmed sammanhängande ekonomiska och demografiska förhållanden i Sveriges landskommuner under åren 1918—1928. 1933. Pris kr. 6:—.
- XIX. JOHAN ÅKERMAN: Konjunkturteoretiska problem. 1934. Pris kr. 4:—.
- XX. S. D. WICKSELL: Befolkningsrörelsen i Sveriges härader, tingslag och städer 1911—1925 samt i Sveriges bygdar 1901—1925. 1934. Pris kr. 5:—.
- XXI. KARL ARVID EDIN: Undersökning av abortförekomsten i Sverige under senare år. Verkställd på uppdrag av medicinalstyrelsen. 1934. Pris kr. 2:25.

UTRIKESÄRENDENAS KONSELJBEHANDLING ENLIGT 1809 ÅRS REGERINGSFORM

TILL BELYSNING AV PRAXIS UNDER DET NYA STATSSKICKETS
FÖRSTA DECENNIER

AV KANSLIRÅDET D:R TORSTEN GIHL, STOCKHOLM

Formerna för utrikesärendenas konseljbehandling skilde sig enligt 1809 års regeringsform i dess ursprungliga lydelse som bekant väsentligt från de former, som voro fastställda för konseljbehandling av övriga regeringsärenden. Detta framgick redan av § 7 RF, där det hette: »Konungen låte uti statsrådet sig föredragas och avgöre där alla regeringsärenden, utom de ministeriella eller dem, som angå rikets förhållanden till främmande makter, samt kommandomål ...» Vad beträffar regeringsformens positiva bestämmelser i ämnet må det vara tillräckligt att erinra om, att de ministeriella målen enligt § 11 RF skulle inför Konungen föredragas av statsministern för utrikes ärendena i närvaro av hovkanslern eller, om denne icke kunde tillstädesvara, någon annan statsrådets ledamot; var statsministern frånvarande skulle hovkanslern, eller den andre ledamot av statsrådet, som Konungen även i detta fall skulle tillkalla, vara föredragande. I § 12 RF stadgades särskilt, att Konungen ägde ingå »avhandlingar och förbund med främmande makter» efter att däröver, enligt föregående paragraf, hava hört statsministern för utrikes ärendena och hovkanslern. Likaledes skulle, enligt § 32 RF, utnämningar av sändebud hos främmande makter och tjänstemän vid beskickningarna äga rum i utrikesstatsministerns och hovkanslerns närvaro. Denna av endast två statsrådsledamöter bestående konselj var den s. k. ministeriella konseljen, ett uttryck, som dock ej förekommer i grundlagen. Endast om Konungen ville börja krig eller sluta fred, måste hela statsrådet höras, men då med iakttagande av de sär-

skilda former, som i § 13 RF voro föreskrivna för s. k. utomordentligt statsråd. Unionen med Norge medförde ingen annan ändring av dessa bestämmelser, än att, enligt riksaktens § 4, såväl norska statsministern och de norska statsråden som de svenska skulle kallas till det utomordentliga statsrådet, varvid tillika den norska regeringens betänkande om detta rikets tillstånd samt en liknande berättelse om Sveriges skulle framläggas. Att en norsk statsrådsledamot från 1835 ingick i den ministeriella konseljen, då ärenden, som angingo antingen Norge enbart eller båda rikena gemensamt, där förekommo, grundade sig endast på en i mars d. å. i ministeriell konselj fattad kungl. resolution, och bestämmelser härom infördes varken i grundlag eller riksakt. Slutligen bör nämnas, att hovkanslersämbetets avskaffande 1840 medförde, att hovkanslern i den ministeriella konseljen ersattes med »någon annan statsrådets ledamot».

En översikt av praxis med avseende på utrikesärendenas konseljbehandling under det nya statskicketes första decennier torde vara av ett visst intresse, bland annat för belysande av frågan, hur pass noga man ansåg sig böra iakttaga regeringsformens bestämmelser under dess första år.

Särskild uppmärksamhet förtjänar tiden 1809—1814. Denna period var ju en utrikespolitisk kristid av första ordningen, varunder krig och fredsslut ideligen avlöste varandra. En följd därav var, att den eljest ovanliga formen »utomordentligt statsråd» då särdeles ofta kom till användning. Utomordentligt statsråd förekom sålunda 1809: den 18 augusti (med anledning av frågan om fredsunderhandlingar med Danmark), den 30 augusti (för behandling av hemliga utskottets yttrande angående fred med Ryssland), den 26 september (i fråga om ratifikation av fredstraktaten med Ryssland), den 21 och den 29 november (i fråga om fredsförhandlingarna med Danmark) och den 14 december (i fråga om ratifikation av fredstraktaten med Danmark), 1810: den 30 januari (i fråga om ratifikation av fredstraktaten med Frankrike) och den 15 november (med anledning av Frankrikes krav, att Sverige skulle förklara England krig), 1812: den 21 och 24 februari (i fråga om Sveriges politiska ställning och förbindelser, i synnerhet med avseende på Frankrike), 1813: den 5 mars och den 2 april (angående

allianstraktaten med England) samt 1814: den 25 januari (angående fredstraktaten med Danmark), den 13 juni (angående vidtagande av åtgärder med anledning av ställningen i Norge) och den 28 juni (angående fredstraktaten med Frankrike).¹

För så vitt framgår av bevarade protokoll, finnes från denna tid endast ett exempel på att ett ärende behandlats i ministeriell konselj enligt § 11 RF, nämligen den 4 juni 1810, i fråga om Frankrikes krav på avbrytandet av de diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och England m. m. Däremot förekom det vid några tillfällen, att utrikesärenden behandlades i *statsrådet* utan iakttagande av de i § 13 RF föreskrivna formerna, nämligen den 7 och den 9 augusti 1809 (angående tillägg till instruktionen för fredsunderhandlingarna med Frankrike) samt den 5 juni 1810 (angående samma ärende, som föregående dag behandlats i ministeriell konselj). Likaledes synes instruktionen för den för fredsunderhandlingarna med Ryssland tillsatta delegationen ha beslutats i statsrådet, ehuru protokollet över detta statsrådssammanträde ej synes vara bevarat.

Tidsomständigheterna medförde, att perioden 1809—1814 erbjuder ett enastående tillfälle för studium av den säregna konstitutionella företeelse, som benämnes »utomordentligt statsråd»; detta synes i själva verket under denna kritiska tid varit den ojämförligt

¹ Protokollen vid statsrådssammanträdena den 5 mars och den 2 april 1813 avse samma ärende och visa vad innehållet beträffar sådana överensstämmelser, att man är benägen att tvivla på att mer än ett sammanträde hållits, ehuru två protokoll med olika datering uppsatts. Största utrymmet upptages i båda protokollen av ett i huvudsak likalydande anförande av statssekreteraren greve A. G. Mörner, som inledes med orden: »För första gången kallad att delta i en överläggning av denna vikt, skulle jag finna mig desto mera förlägen att vara den förste att yttra min tanka» etc., — ett anförande, som svårligen kan ha hållits mer än en gång. Vissa skiljaktigheter finnas dock. Sålunda förekommer i det förra protokollet särskilda yttranden av t. f. statssekreteraren von Rosenstein och av statsrådet Adlerbeth, vilka saknas i det senare. Något kungl. beslut omnämnes endast i det senare protokollet. Med datum den 24 februari 1812 föreliggande tvenne protokoll, av vilka det ena, numrerat som n:o 3, till innehållet sammanfaller med det av den 21 februari 1812 (numrerat n:o 1), med den skillnaden, att enligt protokollet n:o 1 statsråden anhålla om uppskov med avgivande av yttranden, vilket också medgives, varemot protokollet n:o 3 innefattar en kort sammanfattning av statsrådets yttrade mening samt det kungliga beslutet, vilket är identiskt med det, som återfinnes i det återstående protokollet för den 24 februari 1812 (n:o 2), vilket också innefattar statsrådets utförliga yttranden.

vanligaste formen för konseljbehandling av utrikesärenden. Det torde därför vara motiverat att något dröja vid praxis i detta hänseende.

Vid ett tillfälle utspann sig en principdiskussion om spörsmålet, på vilket stadium de i § 13 RF omförmälda frågorna borde upptagas i utomordentligt statsråd. Saken gällde ett tillägg till instruktionen för den till Frankrike avgående fredsdelegationen, avseende frågan om de svenska hamnarnas stängande för engelska fartyg, vilket ärende den 7 augusti 1809 föredrogs i *statsrådet*, men utan statssekreterarnes närvaro.

Vid sammanträdets början hemställde hovkanslern af Wetterstedt, huruvida ej enligt § 13 RF samtliga statssekreterarne borde vid detta tillfälle i överläggningarna delta. Hovkanslern framhöll, att om denna paragraf i RF skulle träda i tillämpning först då fredstraktaten vore undertecknad och det blev fråga om dess ratifikation, bleve det endast en formalitet, emedan vid ett sådant tillfälle ratifikationen ej skulle kunna vägras utan att blottställa riket för ett nytt oundvikligt krig, men att däremot då instruktionen för fredsunderhandlingarna fastställdes rätta stunden syntes vara inne för sammankallande av det utomordentliga statsrådet. Statsrådet Adlerbeth ansåg likaledes § 13 RF »fullkommeligen lämplig för närvarande fall», och tillstyrkte således statssekreterarnes tillkallande av den grund, att orden i denna paragraf: *vill Konungen sluta fred* syntes äga avseende på det ögonblick, då instruktionen för fredsbeskickningen utfärdades; om statssekreterarne ej närvarit, då grunderna till instruktionen för beskickningen till Ryssland i statsrådet fastställdes, hade det förmodligen varit av den orsak, dels att han förmodade att dessa grunder endast *ad notitiam* blivit av Kungl. Maj:t till dess statsråd meddelade, dels att det mindre avståndet mellan Stockholm och Petersburg ej gjorde för ryska beskickningen så bestämda instruktioner från början nödvändiga, emedan modifierationer, om sådana behövdes, alltid inom kort tid kunde tillställas ambassadören (v. Stedingk).

Till följd härav anhöll statsrådet att till protokollet få reservera sina tankar i avseende på nödvändigheten att enligt § 13 RF vid denna överläggning tillkalla samtliga statssekreterarne.

Statsrådet von Platen anförde, att i konstitutionsutskottet länge

tvistats om Konungens rätt att börja krig och sluta fred, att denna makt slutligen blivit honom tillerkänd, men med villkor, att i dessa båda viktiga ämnen först ett utomordentligt statsråd skulle höras; ändamålet härmed hade likväl i synnerhet varit riktat på krig, så att alla administrationens högre ämbetsmän innan krigets utbrott kunde hava tillfälle att däröver yttra sina tankar; men nu, då endast instruktionen till fredsunderhandlingarna bereddes, trodde statsrådet för sin del statssekreterarnes tillkallande vara överflödigt. Statsrådet Rosenblad ansåg icke heller nödigt, att statssekreterarne tillkallades vid överläggningarna om de förberedande åtgärderna för ett fredsslut; till stöd härför anförde han vikten av att sådana ärenden hölles hemliga och till den ändan endast komme till få personers kunskap; denna princip hade även kommit till uttryck i §§ 11 och 54 RF. Först när framdeles bleve fråga om själva fredens avslutande borde ett sådant utomordentligt statsråd, som i § 13 RF föreskrives, inkallas. Statsrådet Lagerbielke hade ett långt och subtilt resonemang, i huvudsak gående ut på, att § 13 RF avsåg *quæstio an*, eller frågan, huruvida krig skulle företagas eller fred slutas; men denna fråga vore, vad freden med Sveriges dåvarande fiender beträffade, redan avgjord före regeringsformens antagande; *quæstio quomodo*, eller villkoren för freden, vore däremot, så länge därom fram och tillbaka negocierades, ett helt och hållet ministeriellt ämne, som hänförde sig till § 11 RF, Kungl. Maj:t likväl obetaget att därav meddela statsrådet vad H. M:t gott syntes. Förr eller senare resulterade underhandlingarna emellertid i en *sub spe rati* slutet överenskommelse, frågan, huruvida denna borde av Konungen gillas eller förkastas, krävde enligt RF behandling i utomordentligt statsråd. Lagerbielke tillade, att om RF krävde hållande av utomordentligt statsråd *vid beredande av ett fredsverk*, torde de mångfaldiga tid efter annan ministeriellt vidtagna steg i detta avseende alla varit mer eller mindre stridande mot konstitutionen; även den föreliggande frågan om instruktionen för fredsdelegationen till Frankrike vore ingalunda ny eller första gången förekommande; den vore beredd, och sättet att betrakta densamma vore i förväg nästan avgjort genom de preliminära kommunikationer, man i samma avseende haft med de krigförande makterna. Utrikesstatsministern von Engeström ansåg, att då Konungen enligt

11 § RF kunde bereda och handhava de ministeriella målen på sätt honom lämpligast syntes, hade instruktionen för frih. von Stedingk (för de ryska fredsförhandlingarna) kunnat uppsättas utan statsrådets vetskap; men som fråga hade varit om länders avträdande, hade utrikesstatsministern hos Kungl. Maj:t anhållit, att statsrådet måtte höras om grunderna till instruktionen; vad det föreliggande fallet beträffade, så hade fråga uppstått om ändring av ett i statsrådet fattat beslut rörande hamnstängningen, varför H. Exc. ånyo hos Konungen begärt, att denna ändring måtte av Kungl. Maj:t göras och anbefallas i statsrådet. För övrigt trodde utrikesstatsministern, att § 13 RF ej vid detta tillfälle vore användbar. Statsrådet von Essen »erkände väl grunden av vad statsrådet Adlerbeth och hovkanslern anfört, men ansåg, att då statssekreterarne ej från början varit om fredsverket tillsporde, de ej heller nu behövde rådfrågas innan ratifikationen skulle utfärdas».

Konungen yttrade, »att som de första framställningarna om fred till rikets fiender blivit gjorda innan konstitutionens antagande, vore vid detta tillfälle ej något nytt beslut rörande fredsverket i fråga, och H. Maj:t beslöt därför i nåder, att för det närvarande överläggningarna utan statssekreterarnes tillkallande genast borde företagas».

Det av konungen formulerade resultatet av denna överläggning är måhända något oklart, men torde snarast böra tydas som innebärande anslutning till Lagerbielkes ståndpunkt, att utomordentligt statsråd, när Konungen ville sluta fred, endast behövde inkallas a) när det var fråga om fredsförhandlingars upptagande (vilken fråga i det föreliggande fallet redan varit avgjord före regeringsformens antagande), samt b) när det var fråga om fredstraktatens ratifikation. Ett par dagar senare, den 9 augusti 1809, företogs ånyo i statsrådet under liknande former frågan om ett tillägg till instruktionen för fredsunderhandlingarna med Frankrike. Med avseende på freden med Danmark tillkallades emellertid samtliga statssekreterarne icke blott när det var fråga om underhandlingarnas upptagande (den 18 augusti 1809) och om fredens ratifikation (den 14 december 1809), utan även tvenne gånger (den 21 och 29 november 1809), när det var fråga om att tilldela det svenska ombudet Adlerberg instruktioner med avseende på fredstraktatens avfattning. Det förtjänar anmärkas, att statssekreteraren Hans Järta i sitt anfö-

rande vid sammanträdet den 18 augusti 1809 bland annat yttrade, att han »som icke kände tillståndet av underhandlingarna med Ryssland och Frankrike, kunde således icke i underdånighet utlåta sig över det villkor av Kungl. Maj:ts samtycke till föregivna påståenden av ryske kejsaren, som danska regeringen lagt till grund för dess proposition att öppna fredsunderhandlingar». Härefter torde man måhända kunna se en antydning från Järtas sida, att statssekreterarna icke bort lämnas i okunnighet om fortgången av fredsunderhandlingarna med Frankrike och Ryssland. Ett liknande yttrande föll till del för statssekreteraren von Rosenstein. Såsom framgår av ovanstående uppgifter om under åren 1809—1814 hållna sammanträden i utomordentligt statsråd, hölls sådant statsråd sedermera flera gånger vid tillfällen, då detta enligt en restriktiv tolkning av § 13 RF knappast skulle varit nödvändigt. Vid statsrådssammanträdet den 5 mars 1813, som gällde den ett par dagar tidigare undertecknade allianstraktaten med England, uttalade konungen, att som traktatens »vikt och omfattning borde hänföra densamma under det i § 13 av regeringsformen upptagne stadgande, hade Kungl. Maj:t med lika hämtad anledning av Dess förtroende för statsrådets ledamöter som av grundlagens föreskrift, i nåder beslutit, att över denna med engelska hovet avslutade traktat, som nu skulle uppläsas, begära statsrådets underdåniga yttrande». T. f. statssekreteraren von Rosenstein yttrade vid samma tillfälle bland annat: »Det har varit Kungl. Maj:ts i regeringsformen grundade rätt att avsluta allianserna med Ryssland och England. Med vördnadsfull erkänsla av de höga avsikter, vilka till rikets bästa och förkovran styrt Hans Kungl. Maj:ts beslut, anser jag mig endast böra i underdånighet utlåta mig över de krigiska anstalter och det verkliga krig, som av traktaterna bliva och kunna bliva en följd.» Statsrådet Adlerbeth yttrade: »Eders Kungl. Maj:t har i nåder behagat meddela statsrådet den traktat, som nyligen blivit sluten mellan Eders Kungl. Maj:t och Hans Maj:t Konungen av Stora Britannien och Irland, samt befallt statsrådet att sig däröver i underdånighet utlåta. Då jag går att i sådant avseende för min del uppfylla Eders Kungl. Maj:ts vilja, bör jag först ej obemänt lämna, att § 12 av regeringsformen förbehåller Eders Kungl. Maj:t den rättighet att utan statsrådets hörande ingå avhandlingar och förbund med främmande makter, en rättighet

grundad på den hemlighet, varmed sådana mål böra behandlas, och på den fullständiga kännedom av rikets ministeriella relationer, i hela deras sammanhang och fortgång, som endast äges av Eders Kungl. Maj:t och av de personer, vilka i detta slags riksvårdande ärenden Eders Kungl. Maj:t tillhandagå. Det skulle till följe härav vara förmätet, om jag tilltrorde mig något huvudsakligt kunna anföra emot de mått Eders Kungl. Maj:t med en så ojämförligt vidsträcktare översikt än min av alla till ämnet hörande omständigheter funnit för Dess rike nyttiga» o. s. v.

I vissa fall, nämligen i fråga om fredsunderhandlingarna med Danmark den 21 och 29 november 1809, betecknas statsrådssammanträdet icke i protokollet som »utomordentligt statsråd» liksom icke heller § 13 RF åberopas, vilket däremot uttryckligen skett vid föregående tillfällen. Frånvaron av dessa kriterier torde dock icke utgöra anledning att icke betrakta ifrågavarande statsrådssammanträden som utomordentligt statsråd, ty de saknas även i protokollet över det följande statsrådssammanträdet den 14 december 1809, som till följd av ämnet för överläggningarna, eller den danska fredens ratifikation, otvivelaktigt avser utomordentligt statsråd enligt § 13 RF. Som det avgörande kriteriet på »utomordentligt statsråd» måste man, såsom ock framgår av diskussionen i statsrådet den 7 augusti 1809, anse närvaron vid statsrådssammanträdet av samtliga statssekreterarne. Utom de i § 13 RF nämnda, »statsministrarna, statsråden, hovkanslern och samtliga statssekreterare», närvaro stundom även andra personer vid det utomordentliga statsrådet. Kronprinsen Karl August bevistade statsrådssammanträdet den 30 januari 1810 och kronprinsen Karl Johan deltog i samtliga de sammanträden i utomordentligt statsråd, som höllos 1812 och 1813, samt i sammanträdena den 13 och den 28 juni 1814 och yttrade sig även därvid i överläggningarna. Justitiekanslern Trolle-Wachtmeister var »på Kungl. Maj:ts nådiga befallning» närvarande vid sammanträdena den 21 och 24 februari 1812 och den 5 mars 1813 och yttrade sin mening. Protokollet fördes i utomordentligt statsråd alltid av hovkanslern.¹ Statsrådet var långt ifrån alltid fulltaligt vid det

¹ Ang. formella karakteristika hos statsrådsprotokoll i utrikes ärenden under det nya statsskicketes första decennier kan hänvisas till en av arkivrådet H. Brulin författad P. M. i riksarkivet »ang. statsrådsprotokoll i utrikes- och hovkanslersärenden 1809—1840».

tillfälle, då utomordentligt statsråd hölls; i protokollet den 15 november 1810 finnes antecknat, att »statsrådet m. m. herr greve Wrede var av bortovaro på landet och statssekreteraren friherre Carpelan av sjukdom hindrad att uti statsrådets överläggning deltaga». — Enligt § 13 RF hade ledamöterna av det utomordentliga statsrådet att »var för sig» till protokollet avgiva sina yttranden. I vissa av protokollen förekomma ock särskilda yttranden av var och en av statsrådets ledamöter, varvid den till utnämningsdatum yngste statssekreteraren yttrade sig först, sedan dock utrikesstatsministern eller hovkanslern givit en exposé av frågan och eventuellt föredragit handlingarna i ärendet. I åtskilliga fall framgår dock intet annat av protokollet än att statsrådets ledamöter »enhälligt yttrade» den eller den meningen eller att »statsrådets samtliga ledamöter tillstyrkte» antagandet av den traktat, varom det var fråga, el. dyl. Det förefaller tvivelaktigt, om grundlagens bestämmelser om särskilda yttranden av ledamöterna i det utomordentliga statsrådet därigenom voro uppfyllda. Det måste rimligtvis antagas vara grundlagens mening, att Kungl. Maj:t skall, på samma sätt som är föreskrivet i § 7 RF, i det utomordentliga statsrådet *avgöra* det där föreliggande ärendet. Det kungliga beslutet fattades också i regel i de här anförda fallen *i statsrådet*. Ett undantag bildar den ryska fredsfrågans behandling enligt protokollet den 30 augusti 1809, som uttryckligen säges vara hållet i utomordentligt statsråd enligt § 13 RF. Det heter i slutet av detta protokoll, att »Kungl. Maj:t tackade statsrådets samtliga ledamöter för deras anförde tankar och förklarade sig vilja med statsministern för utrikes ärenderne och hovkanslern fatta det beslut, varefter svaret till herr friherre von Stedingk borde uppsättas». Utrikesstatsministern von Engeströms yttrande vid detta tillfälle inskränkte sig till följande uttalande: »När Eders Kungl. Maj:t täckes fatta sitt beslut är det min plikt att enligt regeringsformen anför mina tankar i detta viktiga ämne, varföre jag nu icke bör något vidare tillägga. Jag instämmer med alla i sorg över vår belägenhet, och har i 17 år varit förföljd för motsatsen av det system, som försatt oss i denna bedrövliga ställning, intill dess Eders Kungl. Maj:ts nåd å nyo täcktes lämna mig ett tillfälle att använda min förmåga till fäderneslandets tjänst.» Detta

uttalande av utrikesstatsministern torde knappast ha motsvarat regeringsformens krav på yttrande i utomordentligt statsråd.

Av konungens ovan anförda uttalande att döma, var det hans avsikt att fatta beslut i ryska fredsfrågan i ministeriell konselj enligt § 11 RF. Något protokoll från denna konselj är i alla händelser icke bevarat. Såsom redan framhållits, synes den ministeriella konseljen, som dock enligt RF var den normala formen för utrikesärendens konseljbehandling, under det nya statskicketets första tid varit en mycket sällsynt företeelse, åtminstone om man får döma efter de bevarade protokollen. Endast ett dylikt konseljprotokoll finnes från tiden 1809—1814, nämligen för den 4 juni 1810. Man kan ju tänka sig möjligheten att ett större antal dylika protokoll förkommit. Åtskilliga omständigheter tyda emellertid på, att ministeriell konselj under dessa år ytterst sällan ägt rum. Redan den högtidliga ingress, varmed protokollet den 4 juni 1810 är försett, tyder på att det var något ganska ovanligt, som försiggick. Det heter däri: »Sedan majoren friherre Ankarsvärd förliden gårdag hit inträffat med de vid detta protokoll bilagde depescher från Konungens beskickning i Paris och den härvarande franske kejsarl. chargé d'affaires Desaugiers, vilken även erhållit en kurir ifrån sitt hov, i överensstämmelse med förenämnde depeschers innehåll gjort en muntlig framställning till Hans Excellens friherre von Engeström . . . , hade Hans Maj:t i nåder befallt, att såväl herr friherre von Engeström som undertecknad hovkansler borde sig i dag hos Kungl. Maj:t inställa för att på sätt regeringsformen bjuder, häröver avgiva deras underdåniga råd och tankar». I samma riktning talar det argument, som utrikesstatsministern von Engeström i den ovan refererade diskussionen i statsrådet den 7 augusti 1809 framförde mot den då föreliggande frågans behandling i utomordentligt statsråd; han åberopar § 11 RF, men icke, såsom man skulle haft anledning att vänta, den del av denna paragraf, som sade att vid ministeriella måls föredragning endast utrikesstatsministern och hovkanslern behövde närvara, utan första meningen i paragrafen, som sade, att Konungen kunde låta bereda och handhava de ministeriella målen på det sätt honom lämpligast syntes. Detta tyder onekligen på, att den ministeriella konseljen icke för utrikesstatsministern framstod som den vanliga formen för utrikesärendenas handläggning. Att

något konseljbeslut icke låg till grund för den stora mängden av de brev, som av utrikesstatsministern avfärdades till de svenska sändebuden i utlandet, är måhända naturligt — den ministeriella korrespondensen sköttes ju av utrikesstatsministern genom kabinettet i »ministerstyrelsens» former — men man kunde haft anledning att vänta, att åtminstone av konungen undertecknade urkunder, såsom fullmakter och instruktioner, eller av utrikesstatsministern avfärdade brev, vari konungens befallning uttryckligen åberopas, skulle ha tillkommit efter förmligt beslut i ministeriell konselj. Efter allt att döma var detta dock i regel icke förhållandet. Enligt § 38 RF skulle ju alla från Konungen utgående expeditioner och befallningar kontrasigneras av föredraganden. De nyssnämnda fullmakterna och instruktionerna kontrasignerades emellertid av kabinettssekreteraren, som ju icke var föredragande i ministeriella konseljen. I fråga om av utrikesstatsministern under åberopande av konungens befallning utfärdade föreskrifter är det åtminstone i ett fall möjligt att konstatera, huru de tillkommit. Ett den 10 oktober 1809 daterat brev från hovkanslern Wetterstedt till Engeström innehåller bl. a. följande passus: »Jag får den äran att till E. Exc:s underskrift översända en depesch till franska beskickningen, jämte dess koncept. Apostillen innehåller blott utdrag ur ambassadörens sista depesch. Ävenledes 2 brev till baron Tawast och Signeul, dem konungen justerat, och som äro skrevne i överensstämmelse med vad E. Exc. därom till mig yttrat.»¹ De här omtalade breven utgöras uppenbarligen av trenne den 10 oktober 1809 dagtecknade skrivelser, en till den av von Essen och Lagerbielke bestående fredsdelegationen i Paris, en till general Tawast och en till generalkonsul (»generalhandelsagenten») Signeul, vartill koncepten äro uppsatta av Wetterstedt och vad de båda sistnämnda beträffar försedda med konungens påteckning »justeradt Carl».² I brevet till Tawast säger utrikesstatsministern: »Kungl. Maj:t har befallt mig underrätta Tit. att dess nådiga vilja är», att sju stycken ryska undersåtar skola erhålla tillstånd att genom Sverige hemresa till Ryssland. I brevet till Signeul säger utrikesstatsministern, att »Kungl. Maj:t härmedelst velat anbefalla Tit.» att, om icke hinder möter, begiva sig till Paris

¹ Engeströmska samlingen, K. B.

² Utrikesstatsministerns koncept, R. A.

och där gå Kungl. Maj:ts beskickning tillhanda. På grund av formuleringen hade man kunnat vänta, att ett formligt kungligt beslut skulle legat till grund för dessa brev; men detta har uppenbarligen icke varit fallet; att döma efter Wetterstedts uttalande i brevet till Engeström ha breven tillkommit efter muntliga överläggningar mellan utrikesstatsministern och hovkanslern, varefter de underställts konungen för justering. Så vitt man kan finna, ha icke heller utnämningar till diplomatiska tjänster vid denna tid beslutats i konselj, oaktat dessa enligt § 32 RF bort ske i »statsministerns för utrikes ärendena och hovkanslerns närvaro», således i ministeriell konselj. Beslut angående de med ministerutnämningarna förknippade ekonomiska frågorna, angående traktamente etc. fattades däremot i *statsrådet*, varvid utrikesstatsministern anmälde den skedda utnämningen, beslutet togs till protokollet i handels- och finansärenden, och det kungliga brevet till statskontoret avgick kontraherat av statssekreteraren för finansärenden; på samma sätt förfors med utanordnandet av medel till kabinettskassan eller andra diplomatiska ändamål från anslaget till särskilda utgifter.

* *
* *
* *

Efter 1814 har så vitt bekant blott ett sammanträde i utomordentligt statsråd hållits, nämligen under den danska krisen 1848. Detta statsrådssammanträde, som hölls den 20 maj 1848, är sålunda förmodligen det enda utomordentliga statsråd, som ägt rum under svensk-norska unionen och i enlighet med riksaktens § 4. Närvarande voro samtliga ledamöter av svenska statsrådet samt av norska statsrådsavdelningen i Stockholm. Protokollet fördes av en förste sekreterare i utrikesdepartementet. I rubriken betecknas det som »protokoll över utrikes ärender, hållet i sammansatt svenskt och norskt statsråd».

Inledningsvis uttalade konungen, att han velat sammankalla svenska och norska statsrådets ledamöter »i avsikt att inhämta deras underdåniga råd och tankar rörande de Förenade Rikenas närvarande politiska förhållanden, i följd av den mellan Danmark och Tyska Förbundet uppkomna strid». Sedan konungen vidare hänvisat till de upplysningar i ämnet, som statsrådet tidigare er-

hållit, samt till Rikets ständers beslut att bevilja ett särskilt kreditiv till täckande av kostnaderna för de rustningar, som av de politiska förhållandena kunde påkallas, lämnade utrikesstatsministern en exposé över det politiska läget. Därefter yttrade konungen, att »ehuru de mått och steg, vilka K. Maj:t i detta för hela Nordens framtid så högst viktiga ögonblick ansåg av behovet påkallade, vore av fullkomligt defensiv egenskap och efter all förmodan icke borde kunna hava till följd att inveckla de Förenade Rikena uti ett krig, som i det längsta borde undvikas, så, och då möjligen omständigheterna skulle kunna göra ett deltagande uti de krigiska operationerna eller åtminstone ett förflyttande av någon del av krigsmakten på främmande grund oundvikligen nödvändigt, hade Kungl. Maj:t likväl till följd av grundlagarnas föreskrift ansett sig böra inhämta såväl Dess norska regerings betänkande jämte dess berättelse om Norges tillstånd i anseende till dess finanser, försvarsanstalter m. m., som ock dylika berättelser för vad Sverige beträffade utav cheferna för finans-, lantförsvars- och sjöförsvarsdepartementen». Dessa handlingar upplästes och äro fogade till protokollet, liksom de skriftliga yttranden, som samtliga de i sammanträdet deltagande statsråden var för sig avgåvo. K. Maj:t täcktes besluta, »att av omtanke för Sveriges och Norges ära, självständighet och egna intressen lämna Konungen av Danmark den av honom begärda hjälp, på det sätt, att Kungl. Maj:t ville låta den för sådant ändamål utrustade flottan utlöpa och den i ordning ställda delen av svenska arméen överföras till danska öarna», för att eventuellt biträda vid Danmarks försvar.¹ — I detta sammanhang kan nämnas, att danska frågan något tidigare, den 4 maj 1848, behandlats i hela det svenska statsrådet.

Sedan vid mitten av 1849 fråga uppstått, att Nord-Slesvig skulle besättas av svenska trupper, behandlades danska frågan ånyo i sammansatt statsråd, som hölls i Kristiania den 11 augusti 1849. Protokollet betecknas i rubriken som »Ministeriellt protokoll hållet inför Hans Maj:t Konungen uti sammansatt svenskt och norskt statsråd». I sammanträdet deltog riksståthållaren och norske stats-

¹ Protokollet över statsrådssammanträdet den 20 maj 1848 överlämnades i nov. 1931 från utrikesdepartementet till riksarkivet. Det synes hittills varit okänt för forskningen.

ministern i Stockholm, Due, ytterligare åtta norska statsråd samt utrikesstatsministern Stierneld och tre svenska statsråd (Sandströmer, von Hohenhausen och Wallenstéen). Från de i Stockholm kvarvarande svenska statsråden förelåg ett gemensamt skriftligt yttrande, som fogades till protokollet. Sammanträdet hade ej denna gång karaktären av utomordentligt statsråd; det var en upprepning av vad som tidigare förekommit åtskilliga gånger, eller att viktigare utrikespolitiska frågor behandlats, icke i ministeriell konselj, utan i hela statsrådet, ehuru ej i utomordentligt statsråd.

Exempel på sådana fall från tiden före 1814 ha ovan lämnats. Under den följande tiden behandlades på detta sätt Sveriges anslutning till Heliga alliansen; denna fråga blev föremål för tre olika beslut, den 21 maj och 26 november 1816 samt den 29 april 1817, föranledda av framställningar från respektive Ryssland, Österrike och Preussen, och behandlades vid alla dessa tillfällen i det samlade svenska statsrådet (statsministrarna, statsråden och hovkanslern, men inga statssekreterare) jämte norska statsrådsavdelningen i Stockholm. Att sammansatt statsråd skulle äga rum, i det fall att frågor av detta slag överhuvudtaget behandlades i statsråd, låg väl egentligen i sakens natur och följde dessutom av riksaktens § 5. Något annorlunda låg saken till vid behandlingen den 26 mars 1836 av frågan om åtgärder, som skulle vidtagas med anledning av en befarad brytning mellan England och Ryssland; dessa åtgärder innefattade nämligen försvarsanstalter, som skulle finansieras med »lilla kreditivet», och att ärendet behandlades i hela svenska statsrådet — varvid statssekreterarne för krigs- och för finansärenden voro närvarande — var således en följd av bestämmelsen i § 63 RF. Samma fråga behandlades ytterligare en gång i statsrådet, nämligen i april 1836.

Bland utrikespolitiska frågor, som under Carl Johans regeringstid behandlades i det i sin helhet församlade svenska statsrådet märkas vidare prinsens av Vasa protest mot öppnandet av de i Uppsala Universitetsbibliotek deponerade Gustavianska papperen (den 6 september och den 29 oktober 1842) samt frågan om ett tillämnat svenskt studentbesök i Köpenhamn (den 14 augusti 1843); den form, som i sistnämnda fall kom till användning, anknöt uppenbarligen till bestämmelsen i § 11 RF, att Konungen ägde »låta till

statsrådets kunskap komma vad honom nyttigt syntes» av utrikespolitiska angelägenheter. Även under senare tid behandlades i flera fall, utom de ovan nämnda från den danska krisen 1848—49, utrikespolitiska ärenden i hela statsrådet, och då i sammansatt statsråd. Exempel härpå erbjuder behandlingen i statsråd den 19 december 1859 av en av Napoleon III utfärdad inbjudan till en allmän europeisk kongress för behandling av med händelserna i Italien sammanhängande frågor samt danska frågan 1863—64, som ett flertal gånger behandlades i statsrådet (den 27 oktober 1863, 11 januari, 26 februari, 7 och 24 maj och 29 juni 1864) samt ett antal statsrådssammanträden hållna 1871—72 i fråga om Spetsbergens besittningstagande för Norges räkning eller tagande under de Förenade Rikenas beskydd av en koloni, som A. E. Nordenskiöld eller ett av Nordenskiöld, Oscar Dickson m. fl. bildat bolag ämnade anlägga på Spetsbergen.

Egentliga ministeriella protokoll — d. v. s. protokoll i ministeriell konselj enligt §§ 11, 12 och 32 RF — äro från Carl-Johanstiden liksom för den föregående tiden ganska sällsynta. De avse huvudsakligen ratifikation av traktater. Först så småningom börja utnämningar till diplomatiska tjänster förekomma i protokollen. Från 1828 (den 24 juni) finnes ett protokoll över utnämningar till ett par legationssekreteraretjänster, men det är icke alldeles klart, om detta verkligen skett i ministeriell konselj. Den 13 juli 1836 beslötos emellertid några ministerutnämningar i ministeriell konselj — med norskt inslag — och från denna tid företogos utnämningarna till diplomatiska poster regelbundet i ministeriell konselj. Kabinetts svenska tjänstemän samt konsulerna utnämndes emellertid i statsråd, de förra på föredragning av statssekreteraren för kammarärenden och de senare på föredragning av statssekreteraren för handels- och finansärenden. De norska tjänstemännen i kabinettet utnämndes i ministeriell konselj.

Det övervägande flertalet av de i riksarkivets serie av »ministeriella protokoll» från Carl-Johanstiden bevarade protokollen äro emellertid av annat slag. Ifrågavarande protokoll behandla i regel frågor om bestämmande av traktamenten för ministrar och legationssekreterare, beslut om anslag från kabinettskassan samt överhuvudtaget finansiella dispositioner berörande ministerstaten eller kabi-

nettskassan. De betecknas i rubriken helt enkelt som »protokoll hållet inför Kungl. Maj:t»; stundom angives, att utrikesstatsministern varit närvarande, men i många fall angives icke alls vilka som varit närvarande; som föredragande fungerade antingen utrikesstatsministern eller kabinettssekreteraren, och protokollet fördes alltid av den sistnämnde, som ofta torde varit ensam närvarande. Dessa protokoll äro uppenbarligen varken förda i statsrådet eller i ministeriell konselj. De torde snarast böra betecknas som protokoll över kabinettsärenden.¹

I detta sammanhang bör erinras om ett yttrande, som G. Löwenhielm fällde på riddarhuset den 3 december 1823 angående kabinettssekreteraren, att denne äger att »directe inför Konungen, även när statsministern icke är tillstädes, samt i alla fall självständigt och på eget ansvar föredraga om ministerstatens avlöning och om allt vad till förvaltning av diplomatiska anslaget hörer. Så lyder åtminstone hans instruktion . . .».² Löwenhielms framställning av kabinettssekreterarens funktioner torde i alla händelser motsvarat praxis. Någon särskild instruktion för kabinettssekreteraren är icke för undertecknad känd. Däremot säges i 1809 års kansliordning, att kabinettssekreteraren skulle under sin vård hava de medel, vilka i ministeriellt avseende användes och för vilka han hade att redovisa inför Konungen. Till följd härav förvaltade han den s. k. kabinettskassan, ursprungligen en handkassa, avsedd för kabinetts expenser o. dyl., men sedermera använd för allehanda ändamål både av diplomatisk och annan natur, och som fick sina inkomster dels från det under åttonde huvudtiteln uppförda anslaget till extra utgifter, dels från det norska bidraget till diplomatiska utgifter. Under en tid förvaltade kabinettssekreteraren även de till ministerstaten anslagna medlen; enligt ett kungl. brev till statskontoret den 20 novem-

¹ Ang. begreppet »kabinettsärenden», se Reuterskiöld: Sveriges grundlagar, I, (2:dra uppl.), s. 20. Uttrycket »kabinettsärenden» förekommer som bekant ej i grundlagen. Så vitt för undertecknad är bekant förekommer det endast på ett ställe i någon författningstext, nämligen i Kungl. Maj:ts instruktion för utrikesdepartementet den 8 nov. 1878 (Sv. Förf. Saml. 1878, nr 39), § 3, där bland kabinettssekreterarens åligganden nämnes det att »föra protokoll inför Kungl. Maj:t vid föredragning av kabinettsärenden».

² R. o. A. prot. 1823: XI: 1, s. 181. Jmf. Olsson, H. A.: Ministerstyrelse- och kollegialprinciperna i svensk reformdiskussion 1812—1840. (Lund 1934), s. 317.

ber 1816 skulle nämligen detta anslag kvartalsvis utbetalas till utrikesstatsministern; medlen omhänderhades och distribuerades av kabinetssekreteraren, ett förhållande som ägde bestånd intill dess genom ett nytt kungl. brev av den 6 februari 1830 förordnades, att ministerstatens anslag åter skulle av statskontoret direkt utbetalas till vederbörande löntagare. Några inför Kungl. Maj:t förda protokoll av här ifrågavarande beskaffenhet finnas bland kabinetskassans verifikationer, och detta förhållande lämnar en antydning om dessa protokolls egentliga funktion: att utgöra auktorisation för åtgärder, som kabinetssekreteraren hade att verkställa såsom förvaltare av kabinetskassans och ministerstatens medel. Det är att märka, att riksdagen i sin skrivelse den 10 april 1810 angående statsregleringen förklarar sig icke vilja ingå »i någon special detail» rörande reglerandet av staten för ministrarna utan överlämna anslaget i form av en klumpsumma »till bestridande av ifrågavarande kostnader, dem Kungl. Maj:t efter eget nådigt välbehag täcktes reglera»; likaså överlämnades extra-utgiftsanslaget »till Kungl. Maj:ts egen nådiga disposition». På grund härav ansåg sig konungen tydligen kunna under tämligen fria former disponera över dessa medel. Endast när ett kungligt brev angående utanordnande av anslag skulle avlåtas till statskontoret var ett kungligt beslut i statsråd erforderligt, men under perioden 1816—1830 behövdes detta ej ens i fråga om ministrarnas traktamenten. Från 1830 fastställdes liksom före 1816 ministrarnas och legationspersonalens traktamenten i statsråd, men nu på föredragning av statssekreteraren för handels- och finansärenden.

1840 års reform av statsrådet medförde, att åtskilliga slag av ärenden, som tidigare avgjorts i statsråd på föredragning av hovkanslern eller av statssekreterarne, från detta år avgjordes i statsråd på utrikesstatsministerns föredragning. Detta är anledningen till att man från detta år jämte serien av ministeriella protokoll har en serie statsrådsprotokoll i utrikesdepartementsärenden, det första daterat den 12 juni 1840. Till ärenden, som behandlades i statsrådet på utrikesstatsministerns föredragning, hörde sålunda utnämningar av svenska tjänstemän i kabinettet, vilka förut tillhört kammarexpeditionens föredragning, konsulsutnämningar och övriga frågor rörande konsulatväsendet, vilka tidigare föredragits av stats-

sekreteraren för handels- och finansärenden, samt meddelanden av exequatur till främmande makters konsuler, vilka ärenden tidigare föredragits i statsrådet av hovkanslern. Vidare fattades i statsrådet på utrikesstatsministerns föredragning beslut om framställningar till riksdagen angående anslag under riksstatens tredje huvudtitel. I ministeriell konselj behandlades liksom tidigare traktatfrågor och utnämningar till minister- och legationssekreterareposter samt av norska tjänstemän i kabinettet, tjänstledigheter och förordnanden vid beskickningarna samt vidare rent politiska frågor. Vid bestämmandet av ministrarnas och beskickningstjänstemännens traktementen förfors så, att beslut i själva sakfrågan fattades i ministeriell konselj, varefter ärendet av utrikesstatsministern anmälades i statsrådet i och för beslut om avlåtande av kungl. brev till statskontoret. Den under Carl-Johanstiden synnerligen vanliga typ av protokoll, enligt vilken kungl. beslut om disposition av ministerstatens eller kabinettskassans medel fattades i närvaro av endast utrikesstatsministern och kabinettssekreteraren eller till och med endast kabinettssekreteraren, upphörde på det hela taget under Oskar I:s regering, ehuru enstaka exempel härpå kunna förekomma även från senare tid.

DEN ENGELSKA ÖVERHUSFRÅGAN EFTER 1911

AV FIL. STUD. KARL-AXEL JOHANSSON, UPPSALA

Då den s. k. parlamentsakten genomfördes i England år 1911, ansågs den inte ens inom de kretsar, på vilkas tillskyndan den kommit till, vara någon idealisk eller ens god lösning av det problem, som regleringen av förhållandet mellan överhuset och underhuset utgjorde, utan den var avsedd att vara ett provisorium, som skulle upphöra att gälla, så snart förhållandena genom en reform av överhuset slutgiltigt ordnats. I en klausul, som föregick själva parlamentsakten, sades nämligen tydligt ifrån, att »it was intended to substitute for the House of Lords as it at present exists a Second Chamber¹ constituted on a popular instead of hereditary basis».²

Den reform, som utlovades för mera än 20 år sedan, har emellertid låtit vänta på sig, och parlamentsaktens bestämmelser gälla ännu i dag. Ett flertal reformförslag ha dock framlagts, och det är om dessa reformförslag och deras mottagande i parlamentet, som denna uppsats huvudsakligen kommer att handla. För att överhusfrågan skall ses i sin rätta belysning, torde det emellertid vara lämpligt att med ett par ord påminna om överhusets ställning före parlamentsakten samt förspelet till denna.

Efter det engelska parlamentets uppdelning i överhuset och underhuset gjorde sig mycket snart en förskjutning i maktförhållandet mellan de båda husen till underhusets förmån märkbar, och denna förskjutning blev efterhand allt mera markerad, särskilt beträffande anslags- och bevillningsfrågor, över vilka underhuset till slut räknades som allena rådande. Någon författningsändring låg ju

¹ Observeras bör, att ett på folklig basis rekonstruerat överhus i England skulle kallas »Second Chamber». För att inte något missförstånd på grund av förväxling med svenska förhållanden skall uppstå, kommer benämningen »överhuset» på House of Lords eller dess motsvarighet att genomgående användas i denna uppsats.

² Anf. av Marriott, Second Chambers, New ed. Oxford 1927, s. 193.

emellertid icke till grund för denna utveckling, även om den praxis som utbildat sig blev så fast, att den nästan kunde anses jämförlig med skrivna författningsbestämmelser, utan den formella likheten kvarstod. De kontroverser, som detta likaberättigande framkallat mellan det ständigt konservativa överhuset och så gott som alla liberala regeringar, kulminerade med att överhuset fällde 1909 års finansbill, bekant som Lloyd Georges »People's Budget», vilket blev upptakten till en serie händelser — innefattande bl. a. två parlamentsupplösningar och hot om massutnämning av radikala pärer — vilka slutade med genomdrivandet av 1911 års parlamentsakt. Genom denna fråntogs överhuset rätten att förkasta eller ändra alla s. k. money bills samt berövades möjligheten att förhindra ett av underhuset under tre på varandra följande sessioner antaget icke finansiellt lagförslag att få laga kraft; dessutom sänktes parlamentsperioden från 7 till 5 år.

Denna metod att förhindra obstruktionspolitik från överhusets sida ansågs, som tidigare sagts, t. o. m. av dem som drivit igenom den, vara alltför radikal. Bland de många förslag som framförts för att åstadkomma en bättre ordning intager det första i raden, vilket framlades 1918, i viss mån en särställning, och det torde också vara det från statsvetenskaplig synpunkt mest intressanta, vilket gör att det här kommer att bli föremål för en tämligen utförlig behandling.

I augusti 1917 utsåg dåvarande premiärministern Lloyd George för utredning av överhusproblemet en kommitté, i vilken representanter för båda husen och för alla de i parlamentet representerade partierna fingo plats.¹ Till kommitténs ordförande hade valts en av liberalernas främsta män, den framstående statsvetenskapsmannen viscount Bryce, och denne framlade ett halvt år senare en mycket utförlig rapport.²

¹ Det har visat sig omöjligt att erhålla officiella eller eljest fullt tillförlitliga upplysningar om partiställningen i denna kommitté. Enligt uppgifter, som kunnat införskaffas från andra källor och som här återges med reservation, torde dock den 30 man starka kommittén ha utgjorts av: 15 (eller möjl. 16) konservativa, 11 (eller möjl. 10) liberala, 2 irländska nationalister samt 2 representanter för arbetarpartiet.

² Conference on the reform of the Second Chamber. Letter from viscount Bryce to the Prime Minister.

Vad först beträffar de uppgifter, som ett överhus kunde anses lämpligt att handhava, hade kommittén enats om följande förslag:

1. Undersökning och revidering av lagförslag, som överhuset på grund av sin större arbetsbörda ej hunnit ägna nödig omsorg.

2. Bearbetning och beredning av ärenden, som ej kunde tänkas vålla några svårare kontroverser, de båda husen emellan, varigenom underhusets arbete skulle underlättas.

3. Fördröjande av lagfästandet, till dess folket fått tillfälle att på lämpligt sätt göra sin mening gällande, av sådana förslag, som, om de genomfördes, skulle medföra fundamentala förändringar i konstitutionen eller samhällslivet, och som kunde tänkas ha ungefär lika många motståndare som anhängare ute i landet.

4. Diskussion av stora och betydande frågor — t. ex. utrikespolitiska — vid tider, då underhuset vore upptaget av andra göromål.

De element, som av kommittén ansågos böra konstituera det nya överhuset, voro:

1. Personer med stor erfarenhet från något av stats- och kulturlivets olika områden såsom administration, militärväsende, kolonialpolitik, handel, industri, skolväsende o. s. v.

2. Personer, som, trots lämplighet i övrigt, på grund av mindre god hälsa ej vore lämpade för underhusets hårdare arbetstakt.

3. Personer, som ej vore alltför starkt partipolitiskt engagerade, och som lugnt och fördomsfritt kunde tänkas döma i partipolitiska frågor.

Beträffande överhusets ställning i förhållande till underhuset menade kommittén, att det visserligen ej skulle bli fråga om någon maktlikhet, särskilt inte i finansfrågor eller ifråga om »the power of making or unmaking Ministries», men att överhuset annars på de flesta punkter skulle åtnjuta samma rättigheter som underhuset. Åtgärder borde vidtagas för att förhindra, att något särskilt parti under längre tid komme att dominera överhuset. Vidare skulle överhuset på hästa sätt söka förstå och genomdriva folkets vilja och äga all den moraliska auktoritet, som dess ledamöters framstående egenskaper och erkända kapacitet kunde ge. Slutligen skulle största möjliga kontinuitet bevaras mellan det gamla och det nya överhuset.

Den fråga, som på grund av de mycket divergerande åsikter, som fördes fram vid dess behandling, beredde kommittén det svåraste arbetet, var frågan om överhusets sammansättning och metoden för tillsättande av dess ledamöter. Icke mindre än fem förslag framställdes i denna sak, varav ett gick ut på, att kronan genom ministrarna skulle nominera överhusets medlemmar. Ett sådant system skulle emellertid medföra alltför stora risker för att platserna i överhuset skulle tillsättas som belöning för partitjänster. Inte heller vore direkta val av samma väljare, som välja underhuset, att tillråda. En stark rivalitet mellan de båda kamrarna kunde då tänkas uppstå, eftersom båda med lika stort berättigande kunde säga sig ha stöd av folkviljan, och ministrarna skulle få två herrar att tjäna. Ett tredje förslag gick ut på att lokala myndigheter, t. ex. grevskapsråden («the county councils») skulle utse överhusledamöterna, men ett sådant system skulle föra med sig, att partipolitiska intressen bleve avgörande vid dessa myndigheters tillsättning i stället för kandidaternas förtjänst och skicklighet, som förut varit utslagsgivande. Ej heller ansåg kommittémajoriteten det lämpligt att låta ett ständigt utskott sammansatt av representanter för båda husen välja överhuset. Man enades till slut i stället om det förslag, som gick ut på, att överhusets medlemmar skulle väljas av underhuset. Vid detta sistnämnda förfaringssätt stå två vägar öppna: antingen kan underhuset som helhet förrätta valet, eller också kan det uppdelas i mindre grupper, som vardera få välja ett visst antal överhusmedlemmar. Den förstnämnda vägen ansågs emellertid i likhet med flera av de andra föreslagna metoderna medföra för stora risker för att partihänsyn skulle spela in vid valen på ett otillbörligt sätt. Dessa risker skulle betydligt minskas, ansågs det, om man indelade underhusledamöterna i ett antal grupper med varje grupp representerande ett visst bestämt territorium. Emot ett sådant tillvägagångssätt reserverade sig 8 konservativa kommittéledamöter med den motiveringen, att man också i detta fall kunde riskera partipolitik och köpslående de olika grupperna emellan. Häremot invände majoriteten i kommittén, att gruppmedlemmarnas ansvarskänsla skulle ökas genom den kontroll, som valmännen i de olika distrikten kunde utöva, och genom den önskan, som skulle förefin-

nas inom de väljande grupperna att på bästa sätt tillgodose sitt eget distrikts önskemål.

Som sagt anslöt sig majoriteten till detta förslag, och det bestämdes, att det i 13 grupper uppdelade underhuset på detta sätt skulle välja 246 överhusledamöter.¹ Det antal, som varje grupp hade behörighet att välja, varierade mellan 15 och 30 beroende på distriktets storlek och folkmängd, och uppdelningen i grupper hade skett så, att det distrikt, som varje grupp representerade, i största möjliga utsträckning kom att utgöra en naturlig enhet — »natural entity».² För att trygga den kontinuitet mellan det gamla och det reformerade överhuset, som skulle skänka överhuset en gammal institutions auktoritet, och som skulle möjliggöra, att många av de erkänt skickliga män, som redan förut suttit i överhuset, skulle få behålla sina platser, beslöt man vidare, att överhuset, förutom de 246 av underhuset valda ledamöterna, skulle tillföras ytterligare 81 bland lorderna utsedda medlemmar. Antalet lorder skulle sedan successivt nedskäras till 30, och de därigenom ledigblivna mandaten skulle stå öppna även för ofrälse. Det sammanlagda antalet ledamöter av överhuset skulle alltså enligt detta förslag bli 327 (plus ett mindre antal självskrivna) i stället för de c:a 700 som förut gjort överhuset till den talrikaste kammaren i världen. De 81 lorderna skulle utväljas av ett ständigt utskott, som skulle nyväljas vid varje parlamentsperiods början och som skulle vara sammansatt av (högst) 5 representanter för vardera huset.

Det reformerade överhusets ledamöter skulle väljas för en tid av 12 år. Genom vissa anordningar under en övergångstid på 12 år skulle man ordna så, att en tredjedel av medlemmarna avginge vart

¹ Dessa medlemmar skulle representera själva England samt Skottland. Antalet irländska representanter och sättet för dessas val lämnades tills vidare åt sidan. Överhuset skulle dessutom innehålla vissa på grund av sitt ämbete självskrivna ledamöter. Så länge överhuset hade sina judiciella funktioner att fullgöra skulle sålunda lordkanslern och alla förutvarande och i överhusets judiciella arbete ännu deltagande innehavare av detta ämbete jämte de s. k. laglorderna »appointed under the Appellate Jurisdiction Acts» vara ledamöter av överhuset. Prinsarna av blodet skulle också liksom förut vara självskrivna medlemmar.

² Om det i och för sig intressanta spørsmålet huruvida de olika grupperna skulle ha rätt att välja personer bosatta utom respektive grupperns distrikt lämnar kommittéutlåtandet icke någon upplysning.

fjärde år.¹ Härigenom skulle man uppnå dels den fördelen, att överhuset bleve mera oberört av flyktiga och övergående tendenser och företeelser inom samhällslivets olika områden och dels den att överhuset i sin nya form skulle stå i mycket bättre kontakt med de verkligt betydelsefulla och varaktiga strömningarna i tiden, än det gamla överhuset gjort. Till ernåendet av den senare fördelen skulle, ansåg man, såväl den vart fjärde år återkommande förnyelsen av en grupp på 109 medlemmar som utbytandet av livstidsmandat mot tolvårsmandat bidra.

Bestämmandet av den reformerade kammarens legislativa ställning och funktioner erbjöd inte kommittén några större svårigheter, utom i ett fall: behandlingen av money bills. Som förut nämnts borde enligt kommitténs mening det nya överhuset bli så gott som jämställt med underhuset i alla andra angelägenheter än finansiella, vilka senare av ålder ansetts böra handläggas av underhuset. Svårigheten ligger emellertid i att bestämma, vilka frågor, som äro av rent finansiell natur. Även i sådana fall, då det inte är fråga om ett avsiktligt sammanbindande av ett lagförslag av finansiell natur med ett icke finansiellt — »tacking», som den engelska termen lyder — kan det ofta inträffa, att en skenbart rent ekonomisk angelägenhet griper så djupt in i samhällslivet även på andra områden än de ekonomiska, att också överhuset borde ha rätt att utöva inflytande på frågans behandling. Att draga upp några bestämda gränser ansågs emellertid i detta fall vara omöjligt, och kommittén föreslog därför, att vid varje parlamentsperiods början skulle tillsättas ett ständigt utskott, till vilket avgörandet skulle hänskjutas. Denna »Financial Joint Committee», som skulle bestå av 7 representanter för vardera huset, skulle själv välja ordförande, till vilken kunde utses antingen en utskottsmedlem eller en utomstående. Om denna kommitté funne ett lagförslag vara av delvis finansiell och delvis icke finansiell natur, kunde den föranstalta om förslagets uppdelning, och om den ansåge ett odelbart förslags icke finansiella sida vara av större betydelse än dess finansiella, kunde den sända billen till överhuset som »non-financial».

¹ Efter övergångsperiodens slut skulle det alltså bli det ovannämnda valutskottets uppgift att vart fjärde år utse 27 överhusledamöter samt dessutom att tillsätta under mellantiden eventuellt ledigblivna mandat.

Bryce-kommittén utarbetade också förslag för åvägabringande av kompromisser och samförståndslösningar, för den händelse de båda kamrarna skulle intaga skilda ståndpunkter till en fråga. Metoden med konferenser mellan samtliga ledamöter av de båda husen ansågs alltför stel och oanvändbar. I stället borde, menade kommittén, vid början av varje parlamentsperiod utses ett ständigt konferensutskott, sammansatt av 20 erkänt skickliga och erfarna representanter för vardera kammaren, med varje parti representerat av så många ledamöter, som dess ställning i förhållande till de övriga partierna berättigade till. Detta utskott, utökat med ett mindre antal i den förhandenvarande frågan speciellt insatta parlamentsledamöter, skulle så ha till uppgift att söka förena de avvikande meningarna. En bill, som i sitt ursprungliga eller sitt amenderade skick inte godkänts av båda husen, skulle remitteras till utskottet, vilket hade att söka sammanjämka åsikterna och utarbeta kompromissförslag, som kunde tänkas ha utsikter att godkännas av båda parterna.

Skulle något av husen vägra att godkänna också kompromissförslaget, måste ju emellertid andra vägar tillgripas. Kommittén diskuterade tre sådana. Ett förslag gick ut på, att båda husen skulle sammanträda gemensamt och diskutera möjligheterna för en överenskommelse. Som sista utväg finge då gemensam votering tillgripas. Ett sådant förfaringssätt komme emellertid på grund av församlingens storlek att lida av inelasticitet och stelhet och kunde därför inte anses lämpligt. Inte heller ansåg kommittén det tillrädligt med referendum för att avgöra tvisterna, ty detta skulle sänka parlamentets anseende och i övrigt erbjuda stora svårigheter på grund av landets och befolkningens storlek. Det förslag, som man enade sig om, gick ut på, att billen under sessionen närmast följande på den under vilken frågan väckts skulle sändas tillbaka till konferensutskottet för omprövning. Skulle konferensmedlemmarna emellertid icke anse det lämpligt att göra några ändringar i sitt kompromissförslag, så skulle billen skickas tillbaka till kamrarna. Om nu båda husen eller endast underhuset förkastade förslaget på nytt skulle frågan anses fallen. Om däremot underhuset bifölle och överhuset avstyrkte förslaget, skulle detta trots överhusets avböjande erhålla kunglig sanktion, dock endast under den förutsätt-

ningen att billens godkännande föreslagits av »the Free Conference» med en majoritet på minst tre röster.

Det reformförslag, vars huvudpunkter härovan behandlats, är i flera avseenden det noggrannaste och mest genomarbetade av alla dem, som framställts för att lösa överhusproblemet. Dess detaljerade bestämmelser om det reformerade överhusets sammansättning och befogenheter samt dess riktlinjer för lösning av »deadlocks», då överhuset och underhuset äro av olika mening, borde, även om förslaget i sin helhet inte kunde antagas, utgöra en mycket god grund för fortsatta diskussioner av problemet. Den kommitté, som avgivit utlåtandet, var, som tidigare nämnts, sammansatt av personer ur alla de i parlamentet representerade partierna, ett faktum som borde förläna förslaget stora förutsättningar att bli mottaget med mycket större intresse och med mera sympati än de förslag, som avgivits av rena partikommittéer. Tidpunkten för rapportens publicering var emellertid synnerligen olycklig: krigets avslutande och det därpå följande återuppbyggnadsarbetet lade beslag på så gott som alla krafter och allt intresse, och Bryce-kommitténs betänkande, som under normala förhållanden säkerligen skulle ha väckt den största uppmärksamhet, fick därför passera tämligen obemärkt. Vid ett tillfälle¹ gjordes visserligen i överhuset en del för kommittén synnerligen smickrande uttalanden, men några debatter om själva förslaget förekommo annars icke, och det går därför icke att av några protokoll få en klar bild av den rådande inställningen till förslaget.

År 1922 togs av koalitionsregeringen ett nytt initiativ till överhusfrågans lösning. Regeringen delgav denna gång överhuset en del resolutioner,² utarbetade av en kabinettskommitté, vilka voro avsedda att senare läggas till grund för ett lagförslag. Enligt dessa resolutioner skulle överhuset, förutom av »Peers of the Blood Royal, Lords Spiritual, and Law Lords», bestå av omkring 350 ledamöter, av vilka en del skulle utgöras av direkt eller indirekt valda, en del

¹ Parliamentary Debates, Official Report. Fifth Series, House of Lords, vol. 30, sp. 609—625. (Parlamentsprotokollen komma i forts. att citeras på följ. sätt: 30, H. L. Deb. 5 s.).

² 51, H. L. Deb. 5 s., sp. 524—574, 642—682, 783—815, 963—997.

av lorder valda av sina ståndsbroder samt en del av personer nominerade av kronan. Proportionerna mellan dessa element liksom den tidsperiod, för vilken ledamöterna — såväl de ofrälse som lorderna — skulle väljas eller nomineras, skulle senare »be determined by Statute». En kommitté, bestående av 7 representanter för vardera huset samt underhusets talman, vilken skulle vara självskriven ordförande, skulle avgöra om en bill helt eller delvis vore att anse som en money bill. En money bill skulle inte kunna förkastas eller ändras av överhuset. Slutligen skulle ingen förändring av överhusets sammansättning eller makt kunna företagas utan dess eget samtycke.

Under de på förslagets framställande följande debatterna betonades visserligen nödvändigheten av en reform, men regeringsplanerna blevo dock föremål för en mycket omild kritik av såväl konservativa som liberala talare. Vad som framför allt kritiserades, var deras bristande hänsyn till Bryce-kommitténs utredning samt deras ofullständighet. Om rena money bills hade visserligen lämnats klara besked, men, frågade flera talare, hur vore det meningen att förfara med förslag, som av »finans-kommittén» konstaterats vara »partly a money bill»? Trots denna brist i förslaget erkändes dock tillsättandet av en »finans-kommitté» innebära ett framsteg i fråga om finans-lagstiftningen. Sämre vore det däremot ordnat med »the ordinary legislation», vilken lämnades i samma otillfredsställande läge som förut.¹ Å regeringens vägnar betonades av lord Crawford, att resolutionerna endast finge anses som utkast, vilka senare borde genomarbetas och förtydligas. Lord Crawford betonade vidare nödvändigheten av en minskning av antalet ledamöter i överhuset. De lorder, som i vanliga fall ej deltog i överhusets arbete, men som vid särskilt betydelsefulla avgöranden strömmade till, handlade inte under samma ansvar som de regelbundet deltagande lorderna, och de bidroge endast till att sänka överhusets anseende. Trots den starka kritiken mot resolutionernas detaljer bifölls statssekreterarens för Indien, viscount Peel, motion, att överhuset skulle »resolve itself into committee on the resolutions», men

¹ Beträffande de olika partiernas principiella inställning till överhusfrågan hänvisas till referatet av debatten om 1927 års reformförslag.

sedan koalitionsregeringen avgått på hösten hördes ingenting mera av dess reformplaner.

Nästa gång¹ överhusfrågan togs upp till mera utförlig behandling var 1925.² Efter en interpellation om regeringens avsikter i överhusfrågan framhölls av flera konservativa talare nödvändigheten av att en reform komme till stånd under den sittande regeringens tid. Även lord Oxford, premiärminister vid tiden för parlamentsaktens genomförande, underkände överhuset i dess nuvarande skick och ansåg en reform välmotiverad. Å regeringens vägnar meddelade lordkanslern, viscount Cave, att man ännu icke hade haft tid att göra något åt överhusfrågan, men att premiärministern hade för avsikt att inom kort tillsätta en kabinettskommitté för utredning av problemet.

Under den efterföljande debatten framlade lord Birkenhead ett eget förslag, vilket är det första i raden av fem rent konservativa reformprojekt, alla av tämligen närbesläktad natur. Även de åtföljande debatterna äro i stort sett lika från den ena gången till den andra, men den som åtföljde 1927 års reformförslag torde få anses vara den, som är mest »representativ» och som klarast belyser de olika partiernas inställning — inte bara till förhandenvarande förslag utan till överhuset och dess reformering över huvud. Av debatterna blir det också denna, som här kommer att ägnas största intresset medan endast det mest utmärkande för de övriga kommer att nämnas i samband med förslagen.

Lord Birkenheads förslag³ förordade ett överhus bestående av omkring 300 ledamöter. Inga av dessa skulle väljas av folket, varken direkt eller indirekt, utan 120 skulle vara lorder, som innehåft höga poster i statens tjänst, 150 skulle vara lorder utsedda av sina ståndsbröder och de övriga 30 skulle nomineras av »the Prime Minister of the day». En kommitté på sex representanter för vardera huset med underhusets talman som självskriven ordförande

¹ Ett reformförslag från 1923, framställt av lord Newton, vilket endast gick ut på, att överhuset skulle skäras ned till att omfatta endast 250 à 300, högt kvalificerade lorder, väckte ingen större uppmärksamhet och kan därför förbigås.

² 60, H. L. Deb. 5 s., sp. 685—727, 945—990.

³ 60, H. L. Deb. 5 s., sp. 945—960.

skulle avgöra, vilka lagförslag som skulle räknas som money bills, vilka senare underhuset ensamt skulle ha bestämmanderätt över. Beträffande förslag till förändringar av överhusets sammansättning och befogenheter föreslogs samma bestämmelser som i 1922 års reformplan. Ministrarna skulle ha rätt att tala i båda husen och för lösning av konflikter rekommenderades en metod liknande den som av Bryce-kommittén föreslagits.

Lord Birkenheads reformprojekt fick ett välvilligt mottagande på konservativt håll, men man var i allmänhet nöjd med den av regeringen utlovade kabinettskommittén, och förslaget föranledde därför ingen åtgärd.

Den av Baldwin tillsatta kabinettskommittén avslutade sitt arbete i början av år 1927, och i anslutning till en motion¹ i överhuset, vari förnyad behandling av överhusfrågan krävdes, framlades i ett anförande av lordkanslern, viscount Cave, huvudpunkterna i det reformförslag,² vari kommitténs arbete resulterat.

I detta förslag förordades en nedskärning av ledamotsantalet till 350, vartill skulle komma de nuvarande furstliga och andliga lorderna samt laglorderna. Allra största delen av dessa 350 ledamöter skulle lorderna välja bland sina ståndsbröder, men för att det reformerade överhuset härigenom icke enbart skulle komma att bestå av konservativa, skulle kronan ha rätt att nominera ett visst antal ofrälse ledamöter. Överhusets medlemmar skulle utses för en tid av 12 år, och genom samma anordningar som Bryce-kommittén föreslagit, skulle man uppnå, att en tredjedel avginge vart fjärde år. Ett »finansbills-utskott» bestående av 6 ledamöter från vardera huset, vilka inom sin krets skulle välja utskottets ordförande, skulle avgöra om en bill vore av finansiell natur eller icke. För lösning av konflikter mellan de båda husen hade, enligt viscount Cave, kommittén ej utarbetat några detaljerade förslag.³ Visserligen funnes det fog för den åsikten, att parlamentsakten gjorde det möj-

¹ 67, H. L. Deb. 5 s., sp. 757.

² Anf. arb., sp. 778—787.

³ Jfr dock Tingsten, Demokratiens seger och kris, sid. 318. Tanken om behovet av en stärkning av överhusets befogenheter i detta fall betonas i det referat av lord Cave's yttrande, som återfinnes i Annual Register 1927, sid. 60.

ligt för en underhusmajoritet att inom loppet av två år mot överhusets veto genomföra hur genomgripande och fundamentala förändringar som helst, utan att väljarkåren finge tillfälle att uttala sin mening om dem, och att det bästa sättet att rätta detta missförhållande vore ett stadgande om nyval eller referendum för att utröna folkviljan. Regeringen hade dock icke velat rekommendera någondera metoden, bl. a. av den orsaken, att en så radikal punkt i reformförslaget kunde tänkas ställa hela frågan på sin spets och leda till sådana förvecklingar, att hela överhusets existens äventyrades. Det bästa vore därför, att parlamentsaktens bestämmelser på denna punkt tills vidare finge stå kvar. Enligt förslaget skulle vidare överhuset äga absolut veto i frågor rörande dess egen sammansättning och makt. Överhuset skulle icke inkräkta på underhusets rätt att avgöra de finansiella frågorna; lagförslag rörande »local rates» skulle dock icke längre räknas som money bills.

Det mest frapperande i detta förslag torde vara dess oklarhet på flera punkter. Om en så viktig sak som proportionerna mellan de nominerade och de av lorderna utsedda ledamöterna, får man endast den ytterligt vaga upplysningen, att de sistnämnda skulle utgöra den »by far» övervägande delen. Av debatterna framgår också, att man på flera håll av lordkanslerns anförande fått synnerligen svävande begrepp om den makt, som reformen skulle giva det nya överhuset. Denna oklarhet hidrager endast till att förstärka det intryck av osäkerhetskänsla, som regeringens hela uppträdande i denna sak otvivelaktigt ger.

Den tredagarsdebatt,¹ som följde i överhuset efter förslagens framställande, visar otvetydigt, att stämningen bland lorderna var för en reform, och de konservativa talarna, på ett par undantag när, yrkade bifall till förslaget. I de flesta konservativa debattinläggen kan man spåra en stark oro för att en eventuell socialistmajoritet i underhuset skulle kunna begagna sig av parlamentsaktens bestämmelser för att brådstörtat och oöverlagt genomföra förändringar av för det engelska statskicket fundamental och genomgripande natur, såsom avskaffande av monarki och överhus. Visserligen kunde överhuset också nu fördröja sådana förändringar under ett par år, men detta utgjorde icke någon tillräcklig garanti för en lugn ut-

¹ 67, H. L. Deb. 5 s., sp. 757—804, 864—952, 954—1010.

veckling.¹ Ifråga om genomgripande förändringar av ekonomisk natur bortföle ju t. o. m. dessa två år, varför så utomordentligt viktiga steg som förstatligande av produktionsmedel, järnvägar och banker kunde företagas, utan att överhuset hade möjligheter att ens fördröja dem. Därför skulle kommittén för definiering av money bills inte endast taga hänsyn till lagförslagets formella innehåll, utan den skulle döma efter deras verkliga innebörd. I det framställda förslaget sågo också många konservativa talare ett medel till avhjälpan av en av de allvarligaste och mest påtalade bristerna hos det gamla överhuset, nämligen det synnerligen låga antalet i överhusets arbete verkligt deltagande ledamöter.² Detta bristande intresse för överhusarbetet hade emellertid, ansågs det, sin förnämsta orsak i det vanmaktstillstånd, vari överhuset försatts genom parlamentsakten, och det behövdes blott en begränsning av medlemsantalet för att endast de skickligaste och mest intresserade skulle väljas in, och så skulle en av de ömtåligaste angreppspunkterna hos överhuset försvinna av sig själv. En annan fördel, som förslaget realiserande skulle föra med sig, och som många talare ansågo vara den mest eftersträfvansvärda, var den, att man genom begränsning och fixering av antalet ledamöter skulle beröva regeringarna alla möjligheter att genom hot om massutnämning av nya pärer — »swamping» — bringa ett motspänstigt överhus på knä.³

Vidare betonades på konservativt håll nödvändigheten av en mera rättvis representation för arbetarpartiet i överhuset. Den förkrossande konservativa majoriteten bidroge endast till att förtaga överhusdebatterna en stor del av intresset, liksom den vore ägnad att låta debatterna ge en skev bild av den debatterade frågans verkliga läge. Genom den föreslagna rätten för kronan att nominera ett visst antal ledamöter skulle detta missförhållande avhjälpas. Man räknade

¹ Dessa tankegångar utvisa otvivelaktigt, att man inte klart uppfattat det av lordkanslern deklarerade fasthållandet vid parlamentsaktens bestämmelser om deadlocks, och att man ville ha ett överhus med större makt än regeringsplanerna medgävo.

² Om detta spörsmål se B. H:s översiktsartikel, Den engelska överhusreformen, i Statsv. Tidskr. 1933, häft. 3, sid. 274—5.

³ I själva verket torde också fixeringen av ledamotsantalet jämte överhusets ökade finansiella befogenheter från överhussynpunkt få anses som förslaget mest betydelsefulla bestämmelse. Genom den garanterades nämligen effektiviteten av överhusets suspensiva veto för åtminstone två år. (Jfr not 1.)

nämligen med, att kronan inte skulle använda denna sin rätt för att gynna endast ett parti, utan att den skulle göra alla partier rättvisa.

Flera konservativa talare uppträdde under debatten till försvar för den ofta förkättrade ärftlighetsprincipen. Det ginge nog mycket väl för sig, sade man, att göra upp planer till ett överhus, som »på papperet» vore starkare än ett på ärftlighetsprincipen grundat, men frågan vore, om ett teoretiskt överlägset överhus också skulle bli överlägset i praktiken.

Trots den stora konservativa anslutningen till reformplanerna gjorde sig dock en viss opposition, som fordrade kvarblivande vid den gamla ordningen, gällande. Den ena grenen av denna opposition hävdade, att en »bastardkammare» av den föreslagna typen inte skulle få samma auktoritet, som det gamla överhuset tack vare ledamöternas fullkomliga oberoende haft, och att den lika litet som det gamla överhuset skulle kunna förhindra revolutioner och omstörtningar, om revolutionära tänkesätt och idéer trängt tillräckligt djupt in i den stora massans medvetande. Den andra oppositionsgrenens synpunkter gingo i den mera radikala riktning, som vid underhusdebatterna företrädes av ett flertal högertalare, och som senare kommer att behandlas.

För arbetarpartiets representanter framstod reformförslaget endast som ett led i de konservativas strävan att sätta stopp för arbetarpolitiken, men en sådan pappersbarriär skulle, menade man, aldrig i längden kunna hindra arbetarnas frammarsch. Det nya överhuset skulle, alldeles som det gamla gjort, fullkomligt sakna kontakt med folket, även om antalet arbetarrepresentanter utökades med något tio-tal. Ville man lyckas med en reform, så skulle man ge arbetarpartiet samma möjligheter som de andra partierna att göra sig gällande, annars skulle den gamla ordningen fortsätta, d. v. s. det skulle i verkligheten råda enkammarsystem i England, så länge en konservativ regering vore vid makten, och tvåkammarsystem, så snart de radikala kommit i regeringsställning. Borttagandet av rätten att upprätta nya pärvärdigheter kritiserades mycket starkt och ansågs av labourmännen komma att medföra ett saboterande av alla förslag till social lagstiftning, vilket i sin tur kunde medföra allvarliga inre slitningar och strider. Att överhuset inte förorsakat sådana förut, kunde man

till stor del tacka det liberala partiet för, ty detta hade trots överhusets obstruktionspolitik lyckats avhjälpa de svåraste sociala missförhållandena och därmed också avvärjt den största faran för en revolution.

En annan punkt, som starkt kritiserades, var förslaget om överhusets absoluta veto i frågor rörande dess egna inre angelägenheter. Genom detta skulle, ansåg man på vänsterhåll, en del av det konstitutionella systemet fullkomligt förpuppas och förlora kontakten med utvecklingen och tidsströmningarna, och härigenom skulle självsvåld och maktfullkomlighet från överhusets sida ytterligare befordras. Vidare efterlyste arbetarpartiets män klarare bestämmelser ifråga om nomineringen av de ofrälse ledamöterna. Vore det meningen att från underhuset komma överhuskandidater skulle vara tvungna att uppge sin plats i underhuset för en i den andra kammaren, så skulle ju detta bli en bekväm metod för en konservativ regering att placera skickliga och dugliga men från regeringens synpunkt farliga motståndare på ett ställe där de icke kunde utöva något större inflytande.

De liberala talarna ställde sig också avvisande till förslaget, och deras argumentation är nästan exakt densamma som arbetarrepresentanternas. På en punkt kan man dock spåra en viss förståelse för förslaget, nämligen ifråga om det olämpliga i att låta talmanen i underhuset ensam avgöra vad som är en money bill. Så länge man kunde räkna med permanent konservativ majoritet i överhuset — och därmed också i den planerade finanskommittén — vore dock en reform på denna punkt orättvis och ej att rekommendera.

Den genom en »vote of censure»¹ framtvingna debatten i underhuset² uppvisade ifråga om partiernas inställning inte några mera

¹ Denna »vote of censure» hade formen av en motion från MacDonald, vari begärdes, att underhuset skulle beklaga det av regeringen tagna steget, vilket på ett otillbörligt sätt skulle gynna det konservativa partiet och överhuset, samt att underhuset skulle förklara det vara »an outrage on the Constitution to force such proposals through Parliament without a mandate from the people». (208, H. C. Deb. 5 s., sp. 1279.)

MacDonald framhöll att regeringen inte visat sig villig att låta underhuset diskutera reformförslaget, trots att det förlänats en sådan officiell prägel vid framförandet och väckt ett enormt uppseende, varför man varit tvungen att framställa denna vote of censure, för att få en diskussion till stånd. (Motionen avslogs dock med 362 röster mot 167.)

² 208, H. C. Deb. 5 s., sp. 1279—1400.

anmärkningsvärda avvikelser från den, som fördes i överhuset, med undantag av att den redan i överhuset märkbara splittringen på den konservativa sidan här framträdde på ett ytterligt markant sätt.

Oppositionsledaren MacDonald påvisade i sitt anförande det anmärkningsvärda i — han säger sig här stödja sig på uppgifter, som han erhållit från fullt tillförlitligt håll — att endast 14 av förslagsställarnas egna partikamrater i underhuset helt tillstyrkt förslaget, medan 80 ställt sig direkt avvisande och 103 endast visat ett ljust intresse för saken.¹ MacDonald hävdade vidare, att en reform av detta slag skulle göra det omöjligt för en eventuell arbetarregering att fungera, hur stor majoritet av väljarna den än lyckades få bakom sig. Dessutom skulle reformen genom att låta överhuset få delta i bestämmandet av local rates ge överhuset ett större inflytande över finansfrågor, än det i verkligheten haft på mycket länge. Från arbetarpartiet framfördes också den åsikten, att det gamla systemet att låta underhusets talman avgöra lagförslagets karaktär av finansbill eller icke finansbill vore avgjort att föredraga framför en kommitté i talmannens ställe, särskilt så länge man kunde förvänta permanent konservativ majoritet i denna kommitté. En kommitté skulle inte handla under samma ansvar som en ensam man, som alltid vore angelägen att visa sig absolut opartisk.

Premiärminister Baldwins försvar för regeringens åtgöranden var anmärkningsvärt vagt formulerat och gick framförallt ut på att påvisa likheten mellan det nu framlagda förslaget och det som framlades 1922 av en regering med liberal premiärminister. Som förut nämndes gjorde sig inom de konservativas egna led en stark opposition mot förslaget gällande. Den klyvning av det konservativa partiet i en ytterlighetsbetonad och en mera moderat riktning, som gjort sig märkbar sedan underhusvalen 1924, torde i själva verket sällan ha framträtt så klart som i denna debatt. De fronde-
rande konservativa ansågo en reform som den föreslagna både obehörlig och olämplig. Det hade nämligen visat sig, att den i all hast tillkomna parlamentsakten slagit mycket bättre ut än man först kunnat tro, och överhuset fyllde nu sin uppgift på ett utmärkt sätt.

¹ Detta förmodades också av flera talare vara den förnämsta orsaken till, att regeringen tvekat att delgiva underhuset sina planer.

Vidare hävdades från detta håll, att det bevästande av ärfthighetsprincipen, som förslaget genomförande i verkligheten skulle medföra, vore stridande mot tidsandan och en orättvisa mot de lägre klasserna.¹

Av de liberala talarna framträdde särskilt Lloyd George, vars anförande främst formade sig till ett gendrivande av de konservativas påståenden om förändrad inställning till överhusfrågan från liberalernas sida, sedan parlamentsakten genomfördes. Det vore visserligen sant, att de liberala tillskyndarna av parlamentsakten önskade en reform av överhuset, men väl att märka en reform, som ginge ut på ett överhus grundat »on a popular basis» och icke, som man på konservativt håll så ofta velat tolka det, »on a more popular basis». Gentemot Baldwin hävdade Lloyd George, att det förefanns stora olikheter mellan förslaget från 1922 och det nu framlagda. Då det förstnämnda utarbetades hade det sålunda hela tiden varit underförstått, även om siffrorna ej så noga fixerats, att det folkvalda elementet skulle vara i majoritet i överhuset. Vidare skulle den i 1922 års förslag planerade finanskommittén utom de båda lika stora grupperna från vardera huset också innesluta underhusets talman, vilken skulle vara självskriven ordförande, ett arrangemang, som skulle göra det möjligt för underhusrepresentanterna att övertösta den från överhuset utsedda fraktionen.

Det mottagande, som 1927 års reformförslag rönt, torde icke ha uppmuntrat regeringen att verkligen söka nå ett avgörande i överhusfrågan. Ett anförande, varmed Winston Churchill å regeringens vägnar avslutade debatten i underhuset, var utformat så, att det av alla ansågs betyda, att regeringen ej tänkte vidtaga några vidare åtgärder för frågans lösning, såvida ej särskilt starka krav därpå framfördes. Reformförslaget försvann också från dagordningen,

¹ Som ett belysande prov på, hur splittrad den konservativa opinionen verkligen är, kan här ytterligare förtjäna nämnas inställningen till reformfrågan hos två välkända konservativa tidningar. Å ena sidan står Times, som på det hela taget är nöjd med regeringens projekt, utom ifråga om förslaget att låta överhuset avgöra sitt eget öde, vilket synes tidningen vara »of rather more doubtful wisdom». (Times, weekly edition, 30 juni 1927). Å andra sidan står Observer, vars redaktör, den kände konservative publicisten J. L. Garvin, enligt Annual Register (1927, sid. 61) stämplade »the step taken by the Government as a crime against the Constitution and an act of madness calculated to bring disaster on the Conservative Party».

trots att de konservativa lorderna en tid efteråt utsände ett manifest, som var avsett att på nytt väcka frågan.

Regeringens beteende i denna sak belyses på ett utmärkt sätt av den debatt,¹ som ett år 1928 av lord Clarendon framlagt reformförslag förorsakade.

Vad först själva förslaget beträffar, så var detta, enligt vad dess upphovsman meddelade, främst tillkommet »för att förhindra, att (överhus)frågan definitivt lades på hyllan». Överhuset skulle enligt detta reformprojekt bestå av: a) 150 bland och av lorderna valda ledamöter, b) 150 av kronan, »for the life of each Parliament», nominerade ledamöter, fördelade på de olika partierna i proportion till partiställningen i underhuset samt c) ett mindre antal »Life Peers», som kronan skulle ha rätt att nominera under varje parlamentsperiod. Genom denna sammansättning² av överhuset skulle man, enligt förslagsställaren, uppnå ett överhus, som alltid stode i kontakt med regeringen, vilket parti denna än tillhörde.

Lordkanslern, lord Hailsham, hävdade bestämt, att regeringen stod utanför det framlagda förslaget, vilket inte ens kunde påräkna stöd från hela det konservativa partiet, så mycket mindre då från annat håll. Regeringen vore inte villig att göra något för en rekonstruktion av överhuset annat än »on a plan which would command general agreement». Detta vore just anledningen till, att regeringen föregående år icke sökt tvinga igenom sitt eget reformförslag. Lordkanslern gick också in på kritik av förslagets detaljer och påvisade bl. a., hur en eventuell arbetarregering för att få »kontakt» med överhuset skulle vara tvungen att utnämna så många »Life Peers», att man komme tillbaka till den av de flesta konservativa överhusledamöter så hjärtligt avskydda företeelse, som går under namn av »swamping».

Förslaget blev i övrigt utsatt för skarp kritik, och debatten resulterade endast i en principförklaring om önskvärdheten av en nedskärning av överhusets ledamotsantal och en rättvisare parti-representation.

¹ 72, H. L. Deb. 5 s., sp. 484—525, 613—657.

² Något annat än frågan om överhusets sammansättning behandlar inte förslaget. Ginge det igenom, kunde, menade lord Clarendon, kompletterande bestämmelser beträffande befogenheter o. dyl. senare tillfogas.

Sedan den konservativa regeringen år 1929 efterträtts av Mac-Donalds andra ministär fick överhusfrågan vila ett par år¹ för att — möjligen som en följd av labour-regeringens politik — åter tagas upp till behandling 1932. Det rörde sig denna gång om ett reformförslag utarbetat av en konservativ partikommitté med den gamle reformivraren lord Salisbury som ordförande. Ovanligt nog framlades detta förslag först i underhuset, i det en medlem av reformkommittén, Mr. Raikes, i anslutning till en i allmänna ordalag hållen motion om nödvändigheten av en förnyad behandling av reformfrågan, där framlade huvudpunkterna i det reformprojekt, som kommittén kommit fram till.² I likhet med alla föregående förslag rekommenderade detta en minskning av ledamotsantalet i överhuset, denna gång till 300 förutom ett 20-tal självskrivna. Av dessa 300 skulle hälften vara lorder och hälften ofrälse. De förstnämnda skulle väljas av sina ståndsbröder, medan de sistnämnda skulle väljas av medlemmarna i »county councils» och »county borough councils», vilka skulle delas upp på 10 å 15 distrikt för England och Wales samt ett eller två för Skottland. Härigenom skulle man uppnå en representation i överhuset, som tämligen mycket komme att likna den, som föreslogs av Bryce-kommittén. Förslagsställarna ansågo ett indirekt val av överhusets ledamöter vara att föredraga framför nominering, detta på grund av svårigheten att finna någon lämplig handhavare av nomineringsrätten. Det funnes emellertid åtskilligt, som talade för nomineringssystemet,³ och om detta skulle användas, så borde, ansåg man, »the Privy Council be a fair body to select the first batch of nominated Peers».⁴ Såväl de ofrälse ledamöterna som lorderna skulle sitta i parlamentet under en period av tolv år, och för deras avgång och nyrekrytering föreslogos samma bestämmelser, som gälla för förslagen från 1918 och 1927, d. v. s. en tredjedel skulle avgå vart fjärde år. Överhusets

¹ Ett förslag från 1929 av lord Darling — framlagt under arbetarregeringens tid — som gick ut på att ministrarna, även om de icke tillhörde överhuset, skulle ha rätt att tala där, väckte ingen större förståelse, och kan väl ej heller räknas som ett reformförslag.

² 272, H. C. Deb. 5 s., sp. 892—899.

³ Bl. a. medförde detta system bättre överblick och större möjligheter att utvälja en verklig expertkammar, som stode relativt obunden av partihänsyn.

⁴ 272, H. C. Deb. 5 s., sp. 898.

uppgift skulle främst bli att utgöra en »revising chamber» och en garanti mot farliga och oövertänkta nyheter från radikalt håll. Därför skulle ett mot överhusets veto antaget lagförslag — detta skulle dock icke gälla rena money bills¹ — icke få gällande kraft förrän nya val till underhuset försiggått och det nya underhuset godkänt förslaget. Någon risk för maktmissbruk från överhusets sida skulle, menade motionären, icke föreligga, eftersom detta skulle äventyra inte blott överhusets prestige utan hela dess existens. Trots detta kunde emellertid lämpligen några åtgärder vidtagas för att definitivt förhindra maktmissbruk. Sålunda föreslogs, att det inte skulle räcka med »simply the majority vote» i överhuset emot ett lagförslag, för att detta skulle sändas tillbaka, utan »that it might have to be a majority of the whole Second Chamber provided the Second Chamber was of a reasonable size».²

Den debatt,³ som motionen förorsakade i underhuset, var i det stora hela lik den, som åtföljde förslaget från 1927. Den återspeglar arbetarnas och liberalernas ovilja mot en reform av denna natur, och den ger ett nytt belägg för klyvningen inom det konservativa partiet, vilken inte har mildrats utan snarare skärpts sedan 1927. Särskilt frapperande är den fientlighet mot ärftlighetssystemet inom överhuset, som ett flertal konservativa talare lägga i dagen.⁴ Reformen skulle, menar man på detta håll, i verkligheten endast ytterligare befästa detta orättvisa system och bereda det konservativa partiet otillbörliga fördelar.

Inom den andra fraktionen erkände man, att reformen inte skulle bryta den konservativa majoriteten i överhuset, men det låge ju i sakens egen natur, att en kammare av detta slag skall vara konservativ, och att den skall kunna fördröja fundamentala förändringar i stats- och samhällslivet så lång tid som behövs, för att utvecklings-

¹ En kommitté med underhusets talman som ordförande skulle avgöra vilka lagförslag som vore att anse som money bills.

² 272, H. C. Deb. 5 s., sp. 893.

³ A. a., sp. 899—956.

⁴ Som ett exempel på denna inställning kan nämnas en skrift, författad av två konservativa underhusledamöter, vilken citerades under debatterna och i vilken förklarades, att för dem, som verkligen trodde på ett effektivt tvåkammerssystem, vore »... the total abolition of the hereditary element in the House of Lords unavoidable ...» (Citerat i Morgan Jones' anförande, sp. 905).

linjerna skola klarna och den verkliga folkmeningen rörande de föreslagna åtgärderna göra sig gällande.

Från debatten kan vidare förtjäna omtalas några synpunkter på överhusfrågan, som framfördes av liberala talare. Enligt dessa hade reformivrarna överdrivit möjligheterna till såväl »swamping» som förhastad lagstiftning. Vad swamping beträffar, så borde man hålla i minnet, att monarken hade någonting att säga till om, då det gällde utnämning av nya pärer. Tänkte man genom denna metod i all hast driva igenom lagförslag, som konungen ansåge landskadliga, så kunde denne helt enkelt vägra att godkänna utnämningarna. Det vore också omöjligt att genom överrumpling driva igenom ett lagförslag mot överhusets veto. Betydelsen av överhusets möjligheter att under två år förhindra ett lagförslags ikraftträdande finge icke underskattas. Två år är en ganska lång tidrymd, under vilken helt säkert den verkliga folkmeningen skulle hinna utkristalliseras. Hade då någon omsvängning i denna ägt rum, så skulle nog folket förstå att förmå sina representanter att taga hänsyn till denna omsvängning.¹

Å regeringens vägnar meddelade Solicitor-General, att regeringen inom den närmaste framtiden omöjlig kunde taga itu med en så omfattande fråga som överhusreformen, eftersom hela arbetsprogrammet då skulle förryckas. Debatten avslutades genom att talmannen vägrade tillämpa »closure», varpå frågan automatiskt förföll.

Överhusfrågan väcktes på nytt i mitten av december 1933 av lord Salisbury,² den outtröttlige förkämpen för ett starkare överhus, trots att Baldwin under debatterna om trontalet förklarade, att regeringen icke för närvarande intresserade sig för en reform. Salisbury betonade denna gång, närmast med anledning av en broschyr författad av den radikale socialisten sir Stafford Cripps, nödvändigheten av att stärka överhuset, så att icke en eventuell socialistmajoritet i underhuset skulle kunna sätta i verket de i nämnda broschyr uttalade hotelserna, vilka först och främst skulle gå ut över över-

¹ Att det finns en hel del, som talar för denna åsikt, bekräftas bl. a. av den omständigheten, att överhuset faktiskt utövade ett ganska stort inflytande på den senaste labour-regeringens politik.

² 90, H. L. Deb. 5 s., sp. 606—654, 784—792.

huset. Skyddsåtgärderna voro identiska med dem, som året förut föreslagits i underhuset.¹

Ett av de argument, som under den efterföljande debatten riktades mot det framlagda förslaget, var det, att motionärens farhågor voro starkt överdrivna, eftersom Cripps åsikter icke kunde anses representativa för arbetarpartiet. I övrigt uppvisar denna debatt i stort sett samma åsiktsriktningar, som kommit till uttryck vid föregående tillfällen. Detta gäller också om den tredagars-debatt,² som ägde rum i början av juni (1934), under vilken förslaget blev mera utförligt behandlat.³ Lord Salisbury framhöll vid detta tillfälle, under hänvisning till uttalanden av mera moderata socialister än Cripps, ännu en gång de stora risker som överhusets svaghetstillstånd medförde. Det allvarligaste vore, menade talaren, att konstitutionen i verkligheten lämnade sådana möjligheter öppna, att de mest revolutionära åtgärder kunde vidtagas på till namnet fullt laglig väg. Visserligen delades dessa synpunkter av ett flertal konservativa talare, men de konservativa, som rösta för ett kvarblivande vid den gamla ordningen, ha dock erhållit ett anmärkningsvärt stort tillskott av meningsfränder. Det är framför allt två skäl, vilka tala mot en reform, som anföras från detta håll. Det ena är, att den sittande koalitionsregeringen, utan vilkens gillande reformen aldrig kunde tänkas gå igenom, bör få arbeta ostört på de speciella problem, för vilkas lösande den valts; ett aktualiserande av ett så om-

¹ På grund av att lord Salisbury's motion, om den ginge igenom, direkt skulle inkräkta på kronans rätt att utnämna nya pärer, måste motionären anhålla om tillstånd hos kronan att få framlägga sin bill. Enligt företedda prejudikat kunde dock denna anhållan ske »at any point in the passing of such a Bill», och den gjordes först sedan motionären företagit en, enligt Annual Register (1933, sid. 99), något egendomlig manöver, »by making what was virtually a Second Reading speech on a First Reading of a Bill». Anhållan bifölls, men det dröjde nära sex månader, innan billen på nytt kom upp på dagordningen.

² 92, H. L. Deb. 5 s., sp. 67—152, 155—232, 233—296.

³ En synpunkt på överhusfrågan, som icke tidigare framkommit under reformdebatterna, framfördes dock vid detta tillfälle, i det att ett par talare påpekade, att överhuset nu för tiden icke enbart kunde komma att behövas som skydd mot en revolution från vänster utan också mot en sådan från höger. Någon allmännare genklang vunno dock inte dessa åsikter, och den allmänna meningen bland överhusets ledamöter synes vara den, att den enda revolution, som kunde tänkas inträffa, vore en vänsterrevolution.

stritt problem som överhusfrågan kunde nämligen lätt äventyra regeringens existens. Det andra skälet är den punkt i förslaget, som stadgar, att ett mot överhusets veto antaget lagförslag icke skall sanktioneras förrän ett nyvalt underhus godkänt det. En sådan anordning vore nämligen, framhölls det, alltför radikal och den skulle endast bidra till att öka benägenheten hos en eventuell socialistmajoritet i underhuset att helt avskaffa överhuset. En talare med särskild erfarenhet av stora industricentra och deras befolkning påpekade hur oerhört svårt det skulle bli att vid en konflikt mellan överhuset och ett socialistiskt underhus övertyga arbetarväljarna om, att det vore överhuset som hade rätt och inte underhuset. Det vore i stället troligt, att folkstämningen direkt vände sig mot överhuset, och i så fall vore dess saga snart all. Dessa synpunkter underströks också av bl. a. den liberale lord Reading, som påminde om resultatet av överhusets obstruktionspolitik under åren före 1911.

Redan på ett relativt tidigt stadium av debatten hade regeringens inställning klargjorts av lord Hailsham, State Secretary for War. Denne framhöll, att frågan visserligen vore mycket betydelsefull men att dess lösande dock icke vore en lämplig uppgift för den nationella regeringen; och eftersom initiativet i ett fall som detta nästan med nödvändighet måste utgå från regeringen förefunnes inte några större utsikter, att förslaget skulle gå igenom. Regeringen hade icke velat taga ställning i själva principfrågan, men man hade kommit till den slutsatsen »that it would not be possible or proper for the Government to vote for the Second Reading, since that might be construed as involving an acceptance of the principles of the Bill and an assent to the proposition that it is desirable not only to alter the Constitution but also to modify the powers of your Lordships House in the direction of increase».¹ Regeringen vore dock tacksam att få höra lordernas åsikter om förslaget, och den ville icke lägga några hinder i vägen för dess fortsatta diskuterande.

Lord Salisbury's motion om en andra läsning av billen bifölls med 171 röster mot 82; något resultat har emellertid förslaget ännu ej lett till, och med kännedom om regeringens inställning till denna

¹ Anf. arb., sp. 118.

fråga torde man få anse det uteslutet, att lord Salisbury — åtminstone inom den närmaste tiden — får se sin plan realiseras.

Vilka slutsatser kunna nu dragas av denna redogörelse för den svårlösta överhusfrågans ställning under de år, som förflutit sedan 1911? Huvudfrågan är, om det engelska överhuset i sitt nuvarande tillstånd kan anses vara lämpat för sin uppgift, eller om en reform är nödvändig. På denna punkt stå två huvudintressen stridande mot varandra. Det ena av dessa företrädes av en stor befolkningsgrupp, som med oro sett vilka vägar den politiska utvecklingen tagit de senaste decennierna, och som anser, att man i England saknar tillräckligt skydd mot plötsliga och oövertänkta organiska förändringar i stats- och samhällslivet.

Men emot denna grupp står en annan med radikal inställning och till största delen rekryterad från de kroppsarbetandes led. Detta befolkningsskikt, som steg för steg kämpat sig fram och nått en ställning och ett inflytande, som tämligen väl motsvarar dess numerär, ser i ett stärkande av överhusets makt endast en av de besuttna klasserna upprest barriär, som skall hindra arbetarnas fortsatta frammarsch. Arbetarnas inställning till ett överhus av folkvald typ är mycket oklar, men deras hållning gentemot ett överhus i betydelsen *lordernas* hus är klart fientlig.¹ Det torde därför kunna anses fastslaget, att alla förslag, som i likhet med de här behandlade konservativa gå ut på att stärka lordernas makt, komma att till det yttersta bekämpas av arbetarpartiet. Ty att ett genomförande av dessa förslag i realiteten skulle komma att betyda ett stärkande av lordernas ställning torde knappast kunna förnekas. Om 1932 års förslag — för att nu taga ett av de för arbetarpartiet gynnsammaste — genomfördes, så komme med största säkerhet de 150 lorderna att på ett par undantag när vara konservativa, och lika säkert kunde en ansevärd del av de av county councils valda ledamöterna förväntas utgöras av konservativa. Reformen skulle sålunda vara predestinerad att stärka såväl det konservativa partiets som lorder-

¹ Det kan visserligen, som Times påpekar, synas egendomligt att man under debatterna om reformen (1927) kunde få höra arbetarpartiets representanter som försvarare av den gamla ordningen och det gamla överhuset, men denna attityd blir ju mindre egendomlig, om man betänker att reformen, enligt vad förslagsställarna själva öppet erkände, var riktad just mot arbetarpartiet.

nas ställning. Detta kan naturligtvis anses fördelaktigt från konservativ synpunkt, men det vill åtminstone tyckas, som om en sådan på förhand given konservativ maktställning lätt kunde föra med sig bristande kontakt med utvecklingen och bristande förståelse för de lägre samhällsklassernas krav, vilket i sin tur kunde uppamma ett missnöje, som toge sig uttryck i raserande av åtskilligt större konservativa värden, än dem man förut trott sig kunna skydda genom överhusreformen. Att man också på konservativt håll insett de risker, som de konservativa förslagens genomförande skulle medföra, framgår med all önskvärd tydlighet av debatterna och av det faktum, att så många av förslagsställarnas egna partikamrater ställt sig avvisande till reformprojekten, att det icke gått att genomföra någon reform ens efter det konservativa partiets oerhörda frammarsch vid de senaste underhusvalen.

Vad det första av de behandlade reformförslagen beträffar, så skulle det vara utomordentligt intressant att se, hur en reform av ungefärligen samma typ skulle mottagas under nuvarande förhållanden. Det finns åtskilligt, som talar för, att uppfattningen om den lämpligaste metoden för en reform av överhuset börjar närma sig den som företrädde av Bryce's kommitté, — man må t. ex. observera, hur de föreslagna proportionerna mellan lorder och ofrälse förändrats från 1925 till 1932, för att nu inte tala om de upprepade kraven på en rättvisare partirepresentation — och detta är en av anledningarna till, att det 1918 framlagda förslaget här blivit så utförligt behandlat.

Med kännedom om meningsbrytningarna inom det konservativa partiet är det naturligtvis ytterligt svårt att bedöma utsikterna för en reform. Möjligt är, att de radikala tendenser, som — om ock i tämligen blygsam omfattning — gjort sig gällande inom arbetarpartiet de senaste åren och som framför allt tagit sig uttryck i den s. k. socialistiska ligans verksamhet, kunna åstadkomma en förening av de konservativa intressena i reformvänlig riktning. Frågan är dock, som sagt, om det i så fall inte blir en reform av den typ, som Bryce-kommittén föreslagit, som kommer att utgöra lösningen på detta segslitna problem.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Statsvetenskaplig examen. De inom ecklesiastikdepartementet tillkallade sakkunniga för utredning av frågan om inrättande av en statsvetenskaplig examen ha nu avgivit sitt betänkande (Statens offentliga utredningar 1935: 11). De sakkunniga ha varit professorn Axel Brusewitz, ordförande, statssekreteraren Herman Eriksson, professorn Gunnar Myrdal och professorn Karl Olivecrona.

Förutsättningarna för de sakkunnigas arbete ha varit följande.

År 1910 avgåvo särskilt tillkallade sakkunniga, Hj. L. Hammar-skjöld, S. J. Boëthius och Eli F. Heckscher, ett betänkande i samma ämne, som utmynnade i ett förslag om inrättande av en ny universitetsexamen, inneslutande både juridiska och filosofiska discipliner. De centrala ämnena skulle vara statskunskap, nationalekonomi och finansvetenskap samt statistik, men härtill skulle komma den för juris kandidater anordnade propedeutiska kursen samt ett nybildat juridiskt ämne, benämnt administrativrätt och väsentligen innefattande de discipliner, som gå under benämningen speciell privaträtt, samt förvaltningsrätt och finansrätt. Detta förslag mötte ganska stark kritik från de juridiska fakulteterna, som ansågo det juridiska elementet otillfredsställande. De filosofiska fakulteterna ställde sig däremot mer välvilliga till förslaget och det röntes även en del erkännanden från ämbetsverkens sida.

Frågan återupptogs år 1933 på grundval av en inom ecklesiastikdepartementet utarbetad promemoria. I denna övergavs tanken att sammanföra juridiska och filosofiska ämnen i en examen och i stället rekommenderades en rent filosofisk examen, byggd väsentligen på ämnena statskunskap, nationalekonomi och statistik men med inslag i vissa fall även av historia och kulturgeografi.

Universitetsmyndigheternas yttranden inhämtades över promemorian, och det befanns, att de i stort sett intogo samma ståndpunkter som tjugo år tidigare. De juridiska fakulteterna ansågo den föreslagna examensformen olämplig som förvaltningsexamen men väl fördelaktig som förutbildning för vissa fria yrken, journalistyrket etc. På flera håll förordades en kombinerat juridisk-filosofisk examen. Delade meningar rådde emellertid beträffande omfattningen av de juridiska studier, som borde ingå i en sådan examen. Däremot var man ganska ense om att den borde innesluta ett visst mått av åtminstone nationalekonomiska och statistiska

studier. De filosofiska fakulteterna uttalade sig i allmänhet i tillstyrkande riktning. Dock ville humanistiska fakulteten vid Stockholms högskola och lärarrådet vid Göteborgs högskola bereda viss plats för juridiska studier i examensformen och även filosofiska fakulteten i Lund var inne på motsvarande tanke.

Under remissbehandlingen uttalades på åtskilliga håll önskvärdheten av att frågan gjordes till föremål för fortsatt utredning och de sakkunniga fingo i uppdrag att verkställa denna utredning.

Redan av det sagda framgår, att den fråga, som vållat de största meningsskiljaktigheterna, varit, i vilken mån juridiska studier borde förenas med den ifrågasatta statsvetenskapliga examen. Anledningen till att denna fråga skjutits i förgrunden torde kunna sägas vara, att hela ärendet från början bedömts huvudsakligen som ett spörsmål om att tillföra den akademiska undervisningen en ny förvaltningsexamen, en examen som alltså skulle kunna meritiera till ett antal tjänster i den civila statsförvaltningen. De sakkunniga ha valt samma utgångspunkt men samtidigt starkt understrukit ej blott betydelsen av en statsvetenskaplig examen som förutbildning för journalistyrket, för befattningar hos ekonomiska organisationer och i kommunalförvaltningen utan även fördelen för de samhällsvetenskapliga studierna av en examen, som i sig förenade de nära sammanhörande statsvetenskapliga ämnena nationalekonomi, statskunskap och statistik.

Frågan om den nya examensformens betydelse för förvaltningen har emellertid av de sakkunniga givits en framträdande plats. Av i betänkandet lämnade uppgifter framgår, att kompetensregler inom den centrala statsförvaltningen saknas inom ett mycket vidsträckt område samt att juris kandidatexamen utgör exklusivt kompetensvillkor vid ett förhållandevis ringa antal av de befattningar, varom här är fråga. Vidare inhämtas, att filosofisk examen gäller som exklusivt kompetensvillkor till ett ej ringa antal befattningar — i många fall av statistisk natur — men dessutom erbjuder konkurrerande kompetens vid sidan av juridiska examina till ett ganska stort antal tjänster. Vid rekrytering till befattningar i statsförvaltningen har emellertid, framhålls i betänkandet, praxis väl så stor betydelse som de i författningsväg givna kompetensbestämmelserna. Verkställda undersökningar ha givit vid handen att filosofiska examina, oftast i statsvetenskapliga ämnen, författningesenligt eller i praxis fordras vid gott och väl en tredjedel av de något över 1.000 tjänster, undersökningarna omfattat. Av undersökningarna framgår vidare, att juris kandidatexamen författningesenligt eller i praxis bereder kompetens till omkring hälften av sistnämnda tjänster. Till de tjänster, vid vilka ej fordras filosofisk examen eller juris kandidatexamen, fordras i allmänhet kansliexamen.

För att få en närmare uppfattning om behovet inom statsförvaltningen av en statsvetenskaplig examen ha de sakkunniga samrått med representanter för ämbetsverken. Av dessa överläggningar har framgått, att ämbetsverken i allmänhet ha ett betydande in-

tresse för denna fråga. På många håll har man varit kritiskt inställd mot de nuvarande juridiska examinas lämplighet som förutbildning för vissa förvaltningstjänster. Däremot har man i allmänhet högt värdesatt den praktiska utbildning och formella träning, som tings-tjänstgöringen medför. Flertalet verksrepresentanter har hävdad, att inrättandet av en statsvetenskaplig examen är en angelägenhet av vikt, som aktualiserats genom utvecklingen på olika områden, och enhälligt har vitsordats, att en sådan examen skulle kunna få betydelse vid rekryteringen till ämbetsverken. Ett av huvudmotiven härtill har, såsom framgår av betänkandet, varit, att tyngdpunkten i ämbetsverkens verksamhet i många fall förskjutits från de förvaltningsmässiga avgörandena till fullgörandet av utredningsuppgifter av skiftande art. Självklart är emellertid, att verksrepresentanterna över lag framhållit, att juridiskt utbildad arbetskraft alltid måste i stor omfattning finnas inom förvaltningen.

De sakkunnigas utredning utmynnar i ett förslag om inrättande av en statsvetenskaplig examen, fördelad på två linjer, en filosofisk och en juridisk.

Vad först angår den filosofiska linjen av statsvetenskaplig examen må anföras, att de sakkunniga ej funnit att filosofie kandidatexamen i dess nuvarande form lämpligen kan fylla de uppgifter, som skulle ankomma på en filosofiskt statsvetenskaplig examen. Filosofie kandidatexamen har ej varit avsedd som förvaltningsexamen, den är för lös i fogarna och eventuella åtgärder för en rationalisering av de statsvetenskapliga studier, som kunna rymmas inom denna examen, exempelvis genom etablerande av samarbete mellan vederbörande lärare eller genom anvisningar om lämpliga examenskombinationer, anses ej tillfyllest. Den av de sakkunniga förordade filosofiskt statsvetenskapliga examen skulle bestå av statskunskap, nationalekonomi och statistik som obligatoriska ämnen samt av historia, kulturgeografi, praktisk filosofi och matematik som bi-ämnen, av vilka sistnämnda skulle fordras ett med minst en betygsenhet, såvida icke i de obligatoriska ämnena tagits sju betygsenheter. Sammanlagda antalet betygsenheter i examen skulle alltså utgöra sju. Härutöver ha de sakkunniga, med tillgodoseende av vissa från de juridiska fakulteterna framförda önskemål, föreslagit, att den studerande också skulle genomgå en allmän juridisk kurs (se nedan). Studietiden på den filosofiska linjen beräknas till åtta terminer, alltså en termin längre än för filosofisk ämbetsexamen och en termin kortare än för juris kandidatexamen.

De sakkunniga förvänta, att examen på förevarande filosofiska linje av statsvetenskaplig examen skulle kunna meritera till flertalet av de tjänster, till vilka nu filosofisk examen författningsenligt eller i praxis fordras.

Även på den juridiska linjen av statsvetenskaplig examen måste enligt de sakkunnigas mening huvudvikten ligga på de filosofiska ämnena. De juridiska studierna vore på denna linje att betrakta som ett komplement till de filosofiska. Studiet av sistnämnda ämnen

skulle ge den egentliga fackutbildningen och den allmänna översikten, medan de juridiska studierna skulle tjäna till att skänka de studerande erforderlig kännedom om den institutionella ram, vari samhällslivets företeelser röra sig.

Med utgångspunkt härifrån föreslå de sakkunniga, att som filosofiska ämnen på den juridiska linjen skola ingå de tre statsvetenskapliga ämnena nationalekonomi, statistik och statskunskap. Av dessa ämnen skulle nationalekonomi vara obligatoriskt — detta med hänsyn till önskvärdheten av att även examen på denna linje kan medföra grundlig ekonomisk skolning. Vidare skall ett av ämnena statistik och statskunskap medtagas, men hinder bör enligt de sakkunnigas mening ej läggas för att medtaga båda dessa ämnen i den betygssumma, som lägst skall fordras för examens godkännande.

I denna punkt ha de sakkunniga stannat i delade meningar, i det professor Olivecrona i särskilt yttrande uttalat, att han ansåge, att både nationalekonomi och statistik borde vara obligatoriska på den juridiska linjen, under det statskunskap skulle bli ett valfritt tillvalsämne. Som motiv härför har anförts bland annat, att kärnan av nationalekonomi och statistik måste vara lika stark på båda linjerna för att dessa linjer skola bli likvärdiga och för att examen på den juridiska linjen skall kunna ge en lämplig förutbildning för utredningsarbete inom statsförvaltningen.

De sakkunnigas majoritet har emellertid, såsom av det föregående framgår, funnit övervägande skäl tala för att valfrihet borde råda mellan statistik och statskunskap. Båda dessa ämnen äro enligt majoritetens mening av betydelse i examen — statskunskapen därför att den ger en djupare historisk bildning samt en mera ingående kännedom om realiteterna i det moderna statslivet och om utländska författningar än de offentlighetsliga studierna inom den för densamma tillmätta tiden kan förmedla och statistiken därför att den utgör ett komplement till nationalekonomien och är av praktiskt värde för de studerande, som ämna söka sig till statistiska tjänster. De sakkunniga framhålla även, att bland de av dem hörda verksrepresentanterna betonats värdet för förvaltningen av studier i statskunskap.

Vad det juridiska inslaget i examenslinjen beträffar, avvisa de sakkunniga en tanke att låta detta utgöras av kansliexamen samt föreslå i stället, att det juridiska inslaget skall utgöras av juridisk encyklopedi, statsrätt med folkrätt, förvaltningsrätt och finansrätt såsom obligatoriska ämnen. För att understryka vikten av att de offentlighetsliga ämnena studeras grundligt skall enligt förslaget fordras en viss kvalificering av betygen på så vis, att minst betyget med beröm godkänd skall krävas i ett av ämnena statsrätt med folkrätt, förvaltningsrätt och finansrätt. Huvudgrunderna av civilrätten och processrätten ävensom straffrättens allmänna principer skola enligt förslaget inhämtas genom förutnämnda juridiska kurs, som föreslås bli av avsevärt större omfattning än den nuvarande propedeutiska kursen i juris kandidatexamen.

Studietiden på den juridiska linjen beräknas bli densamma som på den filosofiska, alltså åtta terminer. Examen på denna linje bör enligt de sakkunnigas mening meritera ej blott till sådana tjänster, för vilka den filosofiska linjen utgör lämplig förutbildning, utan även till de tjänster, till vilka författningens enligt eller i praxis fordras kansliexamen.

I särskilt yttrande har professorn Brusewitz framhållit, att utredningen givit vid handen, att ett praktiskt behov i första rummet föreligger att inrätta en statsvetenskaplig filosofisk examenslinje. Då han för sin del jämväl biträtt förslaget om en juridisk linje, hade det huvudsakliga skälet varit, att denna linje kunde vara ägnad att ersätta den nuvarande kansliexamen. Vidare skulle denna linje kunna komma till en viss användning vid sådana tjänster, där nu juridiska och filosofiska examina ge konkurrerande kompetens. Reservanten håller före, att den föreslagna juridiska kursen är för vidlyftig både på den filosofiska och den juridiska linjen och att för detta ändamål den nuvarande propedeutiska kursen, eventuellt i vissa hänseenden förbättrad, skulle kunna användas. Enligt hans uppfattning synes det vidare vara lämpligast att låta det juridiska inslaget i den juridiska linjen utgöras av ämnena i juris kandidatexamenens första grupp jämte förvaltningsrätt och den nuvarande propedeutiska kursen. Denna uppfattning innebär, att till de av de sakkunnigas majoritet förordade ämnena skulle läggas ämnet rätts-historia.

De sakkunnigas majoritet har avstyrkt, att rätts-historia fogas till de i examen ingående obligatoriska ämnena väsentligen därför, att detta ämne är att betrakta som en förberedelse för studiet av de ämnen, som icke enligt förslaget skola ingå i statsvetenskaplig examen, framför allt civilrätt, speciell privaträtt och processrätt. Vidare har majoriteten framhållit, att de till den första gruppen av juris kandidatexamen hörande ämnena sakligt sett icke bilda någon enhet.

Enligt de sakkunnigas förslag skulle på den juridiska linjen andra filosofiska ämnen än nationalekonomi, statistik och statskunskap samt dessutom rätts-historia och internationell privaträtt — sistnämnda ämne med hänsyn till utrikesdepartementets behov — kunna medtagas som valfria ämnen och på den filosofiska linjen andra filosofiska ämnen än de tre nyssnämnda och än historia, geografi, matematik och praktisk filosofi. Filosofie licentiatexamen skall enligt förslaget kunna avläggas på båda linjerna.

De sakkunniga ha fäst uppmärksamheten vid att deras förslag skulle i hög grad underlätta examenskombinationer och övergång från en examen till en annan, exempelvis från juris eller filosofie kandidatexamen till statsvetenskaplig examen och tvärtom. De ifrågasätta diskussionsvis, om icke kansliexamens avskaffande skulle kunna utgöra en lämplig rationaliseringsåtgärd inom den akademiska undervisningen samtidigt med att den statsvetenskapliga examen infördes. De sakkunniga framhålla vidare, att vissa skäl tala

för införandet av en organisatorisk eller traditionell förening av den statsvetenskapliga examen med praktisk tjänstgöring. De ha emellertid ej funnit anledning att på detta tidiga stadium upptaga nämnda fråga till närmare övervägande. Önskemål uttalas om att med den nya examensformen förenas utbildning i bokföring samt eventuellt även i företagsekonomi.

Enligt ett vid betänkandet fogat utkast till stadga angående statsvetenskaplig examen skall den juridiska linjen föras till juridiska fakulteten och den filosofiska till filosofiska fakulteten.

Såsom av redogörelsen här ovan framgår, ha båda examenslinjerna ett utpräglat statsvetenskapligt och i synnerhet ekonomiskt innehåll. De sakkunniga framhålla, att det är detta innehåll, obligatoriskt föreskrivet, som skiljer de båda examenslinjerna från de akademiska examenstyper, som redan finnas. Samtidigt har på den juridiska linjen inrymts ett ej oväsentligt juridiskt innehåll, i huvudsak motsvarande de önskemål, som i detta hänseende framställdes under remissbehandlingen av departementspromemorian. De sakkunniga påfördrå, att olikheterna i examenslinjernas materiella ämnesinnehåll få normera linjernas användbarhet på olika områden. De sakkunniga anse sig icke kunna föreslå några ändringar i gällande kompetensbestämmelser utan framhålla, att denna fråga får bedömas särskilt av varje myndighet, sedan den statsvetenskapliga examen blivit inrättad. Emellertid betona de sakkunniga kraftigt, att statsvetenskaplig examen aldrig såsom juridisk examen kan ersätta juris kandidatexamen. Av utredningen framgår emellertid, att ett tillräckligt stort område ändå blir anvisat åt examen ej blott inom statsförvaltningen utan även på andra förutberörda områden. Ej minst torde examen, såsom betänkandet utvisar, komma att få betydelse för det vetenskapliga arbetet.

N. G. Rosén.

Ett forskningsinstitut för tysk statskunskap. I nov. 1932, alltså under de sista månaderna av den gamla regimen i Tyskland, öppnades i Kiel ett till därvarande universitet knutet Institut für Staatsforschung. Därmed upprättades ej blott en forskningscentral till de många övriga tyska; vad som inträffat är även ett medvetet försök, och veterligen det första, att i Tysklands vetenskapliga värld introducera en ny forskningsgren och ett nytt undervisningsämne. Ehuru, som av det nedanstående torde framgå, den nya läran — ty som sådan har man viss rätt att betrakta den — är fullt självständigt koncipierad och alltigenom bär prägeln av sitt tyska ursprung, företer den dock mycket stora likheter med den svenska (s. k. humanistiska) statskunskapen eller med den *political science*, som bedrivs i de stora anglosachsiska länderna.

Upprinnelsen till detta initiativ är både ur principiell och praktisk synpunkt mycket intresseväckande. Den kan i korthet sägas

bestå däri, att en tysk ämbetsman med stark personlig böjelse för forskningsverksamhet och akademiska arbetsuppgifter erfarenhetsmässigt finner, att statsrättsvetenskapens mål och arbetsmetoder ej längre förslå, om man vill vinna en faktisk kunskap om det moderna stats- och författninglivet. Nu ha som bekant andra tyska lärde före honom gjort motsvarande upptäckt, men därför har ingen tysk statskunskap i engelsk, amerikansk eller svensk mening blivit till. Förtjänsten av att så skett tillkommer initiativtagaren till Institut für Staatsforschung, f. d. ministerialrådet, numera professorn vid Kiels universitet Dr Fritz Poetzsch-Heffter.

Åtminstone för en utomstående iakttagare är det utan vidare uppenbart, att den specifikt tyska statsrättens möjligheter att med hittills gängse metoder komma tillrätta med de problem, det tyska statsskicket f. n. uppställa, äro starkt begränsade. Weimarförfattningen är praktiskt taget satt ur spel men har likväl ej formellt i sin helhet avskaffats. En officiös programskrift har redan för rätt länge sedan bebådats och beskrivit den kommande riksförfattningen,¹ men ingen dylik grundlag synes vara i antågande, och det torde t. o. m. vara tvivel underkastat, om den numera är aktuell eller på allvar förberedes.²

Därmed är naturligtvis icke sagt, att det tyska statslivet av i dag skulle sakna rättsliga grundvalar. Så är visst icke fallet; tvärtom har ju den nationella revolutionen i stort sett försiggått under tillgodoseende i görligaste mån av den formella rättens krav. Det nuvarande Tyskland saknar vare sig nyskapad eller äldre, mer eller mindre gällande, statsrätt. Men dels är denna nya författningsrätt både till graden och arten vitt skild från det normal tillstånd med en omfattande huvudgrundlag och kompletterande konstitutionella stadgar o. d., varmed statsrättsvetenskapen i regel räknat och räknar, dels är det nuvarande statsskicket i sin helhet åtminstone ur tysk synpunkt i ovanligt hög grad grundat på rent faktiska förhållanden.

Kort och mycket enkelt uttryckt: statsrätten måste övergå och börjar mer eller mindre medvetet övergå till statskunskap. I vart fall är behovet känt och en början gjord i och genom professor Poetzsch-Heffters initiativ.

Redan under Weimarförfattningens tid stod det för honom klart, att det inte räckte med att hålla reda på de olika författningslagarna och med en rent juridisk interpretation av deras texter. Såsom hög ämbetsman i sachsisk tjänst och landet Sachsens representant i riksrådet hade han skyldighet att medverka vid normernas omsättning eller användning i »statslivets verklighet» — varvid han snart kom att inse deras begränsade räckvidd.³ Eller omvänt: i sin egen-

¹ Nicolai, H., Grundlagen der kommenden Verfassung. (1 uppl. april 1933.)

² Sedan detta skrivits (januari 1935) har i offentliga uttalanden av ledande tyska statsmän antytts, att en genomgripande författningsreform är förestående.

³ Exempel härpå givas i det nedan citerade talet.

skap av vetenskapsman hade han möjlighet att iakttaga normernas och det faktiska livets ständiga växelverkan. Därtill kom för honom ytterligare en erfarenhet, nämligen nödvändigheten av metodisk forskning eller kanske rättare insamling av material samt värdet för att icke åter säga nödvändigheten av institutionsmässigt samarbete för dess bemästrande och bearbetande.

Från dessa utgångspunkter började Poetzsch-Heffter en studie- och författareverksamhet, vars främsta resultat äro de i *Jahrbuch des öffentlichen Rechts* publicerade omfångsrika översikterna av statslivet under Weimarförfattningen.¹ Dessa översikter bestå väsentligen i ett återgivande av författnings-, lag- och förordningstexter, aktmässiga meddelanden om faktiska tilldragelser sådana som Kapp- och Hitlerkupperna och i samband därmed utfärdade proklamationer o. d., redogörelser för regeringarnas sammansättning i riket och länderna, partiförhållanden, partiproklamationer, rikspresidentens offentliga anföranden etc. etc. De av förf. skrivna helt kortfattade styckena ha endast till uppgift att sammanbinda återgivna fakta och texter. Ingen som helst motivering eller redogörelse för den följda planen förekommer.

Sedan emellertid Poetzsch-Heffter kallats till professor i Kiel och i samband därmed fått sitt förslag om upprättande av det av honom planerade forskningsinstitutet bifallet, har han offentligen framlagt det program, som han utarbetat och i fortsättningen ämnar realisera. Dessa hans forsknings och forskningsinstituts syftemål och arbetsmetoder äro klart och redigt framlagda i hans (numera tryckta) anförande vid det tillfälle, då institutet öppnades,² samt i en maskinskriven och mångfaldigad P.M., som ställts till undertecknads förfogande. Med en utförlig motivering, som i sin helhet är en hovsam men bestämd polemik emot den tyska statsrättsforskningens ensidigt juridiska och rättsfilosofiska grundsyn och metoder, som därvid erkännsamt noterar vissa tidigare tyska statsrättslärdes förståelse för och påpekanden av det faktum, att den politiska verkligheten och dess inflytande på statslivet ej får negligeras, och som slutligen genom antydningar och exempel omnämner förf:s egen utvecklingsväg, framlägger Poetzsch-Heffter här de slutresultat, till vilka hans erfarenheter och spekulation fört honom, eller med andra ord de grundtankar, som skola utgöra fundamentet för hans nu begynnande verksamhet.

Dessa »grundtankar» äro följande: För det första: verksamheten vid institutet skall gå ut på att åstadkomma en livligare förbindelse mellan statsrättsvetenskapen och statslivets verklighet i syfte

¹ Poetzsch, Vom Staatsleben unter der Weimarer Verfassung (Vom 1. Januar 1920 bis 31. Dezember 1924), Jahrbuch des öffentlichen Rechts Band XIII. 1925 (248 sid.); Poetzsch-Heffter, Vom Staatsleben unter der Weimarer Verfassung, II. Teil (Vom 1. Januar 1925 bis 31. Dezember 1928); Ibid. Band XVII. 1929 (341 sid.).

² Staatsforschung. Eine Rede gehalten am 12. Nov. 1932 aus Anlass der Eröffnung des Instituts für Staatsforschung an der Universität Kiel von Professor Dr Poetzsch-Heffter (Kiel 1933).

att möjliggöra en fördjupad vetenskaplig uppfattning om statslivets olika företeelser.

För det andra: till grund för institutets organisation och arbetsmetoder ligger den uppfattningen, att målet kan nås blott genom ett planmässigt samarbete mellan vetenskapsidkare och personer, verksamma i det praktiska statslivet.

Än mer klagörande för den nya »statsforskningens» innebörd, syften och metoder äro de av Poetzsch-Heffter dels i talet, dels och något mera koncist i nämnda P.M.¹ formulerade arbetsproblem och uppgifter, som institutets verksamhet går ut på att lösa. Dessa meddelas här för den skull praktiskt taget in extenso i möjligast trogen översättning.

Inledningsvis framhålles, att de förbindelser mellan statsrätten och statslivet, vilka man från ovan anförda utgångspunkter har att utforska, äro flerdaldiga. Följande huvudspörsmål uppställas.

»Folkets liv är grundvalen för statens rättsordning. Statsordningens innebörd och betydelse framgår ur ett folks livsintressen. För tolkningen av en viss norm är det därför även på den offentliga rättens område av avgörande betydelse, ur vilka förhållanden och händelser den framgått och vilka syften den tjänar. (Normens beroende av livet)».

»Normen vill återverka på och gestalta livet. Dess värde är beroende på, om detta lyckas. Normens statspolitiska betydelse och därmed dess praktiska rättsvärde är beroende av hur ofta den kommer till användning, hur den handhaves och av de uppnådda verkningarna. (Statslivets beroende av normen)».

»Endast skenbart är den för bestämd eller obestämd tid fastslagna statsrätten oföränderlig. Den lever och förvandlas, skenbart emot sin egen bestämmelse, med livet självt. Vilka äro de lagar, efter vilka ett dylikt rättslivs legitimitet rättar sig? När äro de faktiska förutsättningarna för deras tillämpning förhanden? Svar på dessa frågor kunna endast framgå ur ett långvarigt studium av statslivet självt. (Den levande rättens problem. Delfrågor: författningsförvandling, föränderlig sedvanerätt, *clausula rebus sic stantibus*)».

»Icke ens statsrätten kommer restlöst till uttryck i skriven rätt. Det gives i stor utsträckning även oskriven offentlig rätt. Sådana oskrivna normer (jämte härledningarna från den skrivna rätten) äga en egen, självständig existens i statslivet. Att upptäcka dem, att närmare lära känna dem, att vetenskapligt följa deras utveckling och deras gränser gentemot den 'rena vanan' i statspraxis möjliggöres blott genom noggrann kunskap om det faktiska statslivet [*die Staatswirklichkeit*]. (Framställning av den i statslivet förhandenvärande oskrivna rätten)».

»I statslivet förekomma institut, tillstånd och händelseförlopp, vilka, även oberoende av deras normativa värde och relationer äro av omedelbar betydelse för statens gestaltning.» Såsom exempel uppräknas följande något dunkla och i vart fall delvis utomordentligt

¹ Som här följes.

svåröversättliga begrepp: »Staatsgesinnung und Staatsbereitschaft, Tradition und Mythos, Symbole und Repräsentationen, natürliche Grundlagen der Gebietsgestaltung und des Volkslebens, Schutzeinrichtungen».¹ Sammanfattningsvis: »Icke normativ statsgestaltung.»

Denna så formulerade uppfattning eller lära är onekligen — och speciellt för idkare av s. k. humanistisk statskunskap i motsats till statsrättsvetenskap i vedertagen mening — av stort principiellt intresse, varmed visserligen icke är sagt, att den på något sätt skulle verka originell eller revolutionerande. Icke mindre värdefullt är det att taga kännedom om det nyupprättade forskningsinstitutet, dess organisation och arbetsmetoder. Särskilt om man som förf. till dessa rader sedan länge hyser den bestämda meningen, att den typiskt svenska enmansforskningen på åtskilliga humanistiska arbetsområden är mer än mogen att ersättas med institutionsmässigt samarbete, är det högeligen intresseväckande att se vad som i vårt land ännu väsentligen får betraktas som ett framt önskemål på ett förebildligt sätt förverkligat.²

Institutets personal består av chefen, prof. Poetzsch-Heffter, tre assistenter, två kvinnliga biträden samt för varje termin några »doktorander» och ett tjugotal utvalda studenter. Därjämte samarbetar institutets chef med några av sina kolleger på närstående områden, bland vilka särskilt må nämnas prof. E. R. Huber, som bearbetar frågan om förhållandet mellan staten och näringslivet.

Arbetet bedrivs med fem särskilda »hjälpmedel». Dessa äro: arkivet, dokumentsamlingen, arbetslistorna, arbetskartoteket och arbetsportföljerna. Därtill kommer ett jämförelsevis stort och särdeles väl ordnat tyskt statsvetenskapligt handbibliotek, exempelvis försedd med katalog även för tidskriftsuppsatser.

I *Arkivet* inordnas under ett stort antal uppslagsord ett väldigt material, till stor del bestående av tidningsurklipp. Pressen bearbetas systematiskt, huvudsakligen ur synpunkten av vilken utveckling, vilka förändringar i statslivet den dag för dag registrerar. Organisationen av tidningsläsningen är synnerligen väl genomtänkt och i motsvarande grad effektiv.

Dokumentsamlingen tillföres material bl. a. genom direkta leveranser från myndigheter och medhjälpare i ämbetsmannavärlden samt genom insamling av offentligt tryck, urklipp ur pressen o. d. Främst härigenom, vidare genom direkta korrespondenser samt genom institutionschefens regelbundna studiebesök i de politiska centra uppehålls förbindelsen med det praktiskt-politiska livets och förvaltningens män.

¹ I det ovan citerade talet uppräknas ytterligare exempel, nämligen »Bildungseinrichtungen. Polizei und Wehrhoheit, die ohne eine tatsächliche Macht nicht zu denken sind».

² Undertecknad avlade under en resa i Tyskland hösten 1934 besök vid institutet och bereddes därvid tillfälle att taga kännedom om dess organisation och verksamhet.

Dokumentsamlingen är visserligen till omfånget mindre än arkivet men innehåller tvivelsutan det viktigaste av institutets 'råstoff'.

Innehållet ordnas efter följande plan, vilken här återges in extenso, enär den är i hög grad upplysande för hela institutets verksamhet.

- a) Dokumente der hohen Staatsorgane; Regierungs- und Verwaltungsakte, Mitteilungen und Schreiben zwischen den obersten Staatsorganen, Schriftwechsel bei Regierungsbildungen.
- b) Verordnungen des Reichs, der Länder und Gemeinden, Ortsstatute und andere Satzungen und amtliche Erklärungen hierzu.
- c) Reden, Aufrufe und andere für die Öffentlichkeit bestimmte Äusserungen führender Staatsmänner, Beamter, Politiker einschl. der anonymen Regierungaussagen, soweit sie nicht unter a) oder b) fallen.
- d) Denkschriften, Entschliessungen, Niederschriften zu Politik und Verwaltung; Entwürfe als Grundlagen für politische Verhandlungen.
- e) Rechtsausführungen zu Fragen des öffentlichen Rechts. (Gutachten, Promemorias, Klagschriften, Schriftsätze.)
- f) Geschichtliche Darstellungen.
- g) Gerichtsurteile der obersten Gerichte.
 - 1. Staatsgerichtshof für das Deutsche Reich.
 - 2. Reichsgericht. 3. Oberverwaltungsgerichte.
 - 4. Kammergericht. 5. Oberlandesgerichte.
 - 6. Land- und Amtsgerichte.
- h) Noten im internationalen Verkehr.
- i) Dokumente kirchlicher Organe u. Würdenträger (Verträge und Konkordate, Kirchengesetze, Hirtenbriefe, Reden, Erlasse, Aufrufe, Schreiben).
 - 1. evan. Kirche.
 - 2. kathol. Kirche.
- k) Amtliche Begründungen zu Gesetzen der Reichsregierung.
- l) Parteiamtliche Kundgebungen der NSDAP.

Det ligger i sakens natur, att vissa av ovanstående avdelningar äro tämligen betydelselösa; bl. a. äro ju åtskilliga slag av dokument synnerligen lätt tillgängliga t. ex. i författningssamlingar o. d. Andra åter äro naturligtvis så mycket mer unika. Bland de viktigaste må särskilt nämnas de under litt. k. i ovanstående förteckning upptagna *Amtliche Begründungen zu Gesetzen der Reichsregierung*, vilka enligt bestämd muntlig uppgift icke metodiskt samlas på något annat ställe än här. Dessa Begründungen, vilka här föreligga ofta blott i form av relativt kortfattade tidningsartiklar, utgöra, så kuriöst det än kan förefalla, de enda politiska motiveringarna till de nu av riksregeringen beslutade lagarna. En sådan Begründung motsvarar alltså, för att taga ett svenskt exempel, icke blott motiveringen i en kungl. proposition (ev. även föregående kommittéutlåtande) utan även utskottsutlåtandet och kamrarnas debatter.

Under litt. c. märkes en (enligt uppgift) absolut fullständig samling av Hitlers tal efter makttillträdet, vilka som bekant tillmätas betydelse såsom statsakter av högsta klass.

Det till institutet inströmmande eller där metodiskt insamlade, i arkivet och dokumentsamlingen inordnade materialet eller råstoffet bearbetas förberedelsevis därigenom, att innehållet i varje dokument noteras under särskilda uppslagsord, vilka tillföras andra

avdelningar. Den centrala av dessa torde enligt vunden erfarenhet bliva *arbetskartoteket* (die Arbeitskartei). Det är ett redan mycket omfattande och snabbt tillväxande kortsystem, som under ett stort antal alfabetiskt ordnade uppslagsord innehåller hänvisningar till akterna i arkiv och dokumentsamling, vidare till lagrum, notiser eller meddelanden rörande praxis samt slutligen källställen i litteraturen. »I arbetskartoteket växer alltså det bearbetade stoffet ut icke enligt ett på förhand fastställt system utan i en riktning, som bestämmes genom det faktiska skeendet i statspraxis och i förvaltningen liksom ock genom den fortgående bearbetningen i och genom litteraturen».¹

Arbetslistorna (die Arbeitslisten) äro förteckningar över ett antal »ofta återkommande företeelser i statslivet». De uppläggas i syfte att man i var och en av dem skall kunna få en snabb överblick över hur utvecklingen på ett visst område gestaltar sig. I dessa listor införas nämligen successivt nya bestämmelser eller för praxis avgörande händelser i den ordning de äga rum. »Arbetslistorna äro särskilt att betrakta som det tekniska hjälpmedel, genom vilket man redan i och med den kronologiska uppräknigen kan följa sammanhanget i de enstaka tilldragelser, genom vilka en politisk kraft eller rättsnorm gör sig gällande, eller iakttaga, om en företeelse är ofta resp. sällan återkommande, varigenom man kan finna en utgångspunkt för bedömandet av dess intensitet eller svaghet».¹ (Som exempel på sådana arbetslistor må nämnas en upptagande problemet om förhållandet mellan lag och förordning och en rörande spörsmålet om hur sårforvaltningssområden bildas ur eller vid sidan om den allmänna förvaltningen).

Arbetsportföljerna (die Arbeitsmappen). Uttrycket kommer av de portföljer eller snarare samlingspärmar, i vilka envar av de vid institutet arbetande studenterna inordnar resultatet av sina forskningar. Die Arbeitsmappen skulle sålunda kunna sägas i stort sett motsvara svenska seminarieuppsatser. I olikhet med dessa bestå de emellertid icke blott av en skriven text, utan även och framförallt av själva materialet resp. utdrag ur eller hänvisningar till detta. Varje student tilldelas vid terminens början en dylik uppgift och en (tom) samlingspärm, och hans studium går ut på just den förelagda uppgiftens lösning.

Normalplanen för en sådan Arbeitsmappe är följande.

- 1). Översikt av litteraturen på området. a) Monografier, b) hänvisningar till arbeten på andra områden, c) tidskrifts- och d) tidningsartiklar.
- 2). Översikt av relevanta lagrum (riks- och landslagsstiftning samt förordningar).
- 3). Rättsliga avgöranden.
- 4). En »lista» med kronologiskt ordnad kasuistik (regeringens resp. myndigheters beslut, faktiska tilldragelser).
- 5). »Eigene Gedanken und Darstellung», d. v. s. en på det sammanbragta materialet byggd uppsats.

¹ Cit. från nämnda P. M.

6). »Referat och protokoll över det gemensamma institutsarbetet» d. v. s. från den seminarieövning, som hålles över ifrågavarande ämne med respondent och opponent ungefär i hos oss vanlig ordning.

7). En vid terminens slut verkställd sammanfattning av den studerande.

Härtill kommer dessutom en för diskussionen under seminarieövningen avsedd, punktvis (i form av teser) uppställd sammanfattning.

Det ligger i sakens natur, att institutet efter det nationalsocialistiska genombrottet i Tyskland praktiskt taget uteslutande studerar den nationella revolutionen och den nya staten. Detta framgår ej minst av de arbetsuppgifter, som numera utdelas, men vilka det skulle föra för långt att här uppräknas.¹

Genom dessa »hjälpmedel» eller rättare med dessa arbetsmetoder bedrivs en högt organiserad forskningsverksamhet, som programenligt kulminerar i utarbetandet av en »Gegenwartsgeschichte des Staatslebens». Sådana utlovas regelbundet för bestämda perioder. I praktiken har detta skett genom att Poetzsch-Heffter, nu tillsammans med sina assistenter, publicerat ytterligare en översikt, vilken i stort sett fullständigt följer mönstret av de redan 1925 och 1929 framlagda.² En ny sådan förelåg hösten 1934 i manuskript.

I övrigt skall enligt programmet arbetet vid institutet försiggå genom utarbetandet av specialavhandlingar, bl. a. naturligtvis av »doktoranderna», varjämte chefen och assistenterna medarbeta i åtskilliga fackpublikationer. Härjämte förutses att även i övrigt forsknings- och författareverksamhet på de områden, som falla inom institutets sfär, skall underlättas genom tillgång till det färdigställda materialet.³ Till sist uppställs i arbetsprogrammet som ett högsta mål för institutets verksamhet »försöket att på grundvalen av de erfarenheter och forskningsresultat, som vunnits under en följd av år, nå fram till mera allmänna utredningar och till en *statslivets teori*».⁴

Det ligger visserligen ganska nära till hands att till ovanstående redogörelse foga några kritiska anmärkningar. Både utrymmes- och andra skäl tala emellertid för att dessa här förbigås. Endast så mycket må sägas, att i själva arbetsplanens uppläggning och än mer i institutets praktiska verksamhet de historiska synpunkterna och metoderna tillmätas en relativt mycket underordnad betydelse och

¹ Av ett arbetsprogram omfattande 18 nummer hänföra sig alla ämnen utom fyra redan genom sin formulering till den nya stats- och samhällsordningen.

² Vom Staatsleben unter der Weimarer Verfassung. III. (letzter) Teil (Vom 1. Januar 1929 bis 31. Januar 1933). Von Professor Dr. Fritz Poetzsch-Heffter in Kiel, in Zusammenarbeit mit Dr. Carl-Hermann Ule, Karl Darnedde und Joachim Brennert. (204 sid.) (Jahrbuch des öffentlichen Rechts 1933/34, Bd 21.)

³ Undertecknad hade endast möjlighet att experimentvis och genom stickprov förvissa sig om de rika möjligheter, som härmed erbjudas. Veterligen har redan en svensk forskare bedrivit studier vid institutet och en svensk »doktorand» är, då detta skrives, i färd med att begiva sig dit.

⁴ Cit. från nämnda P. M. Kurs. i originalet.

att institutet även så tillvida är exklusivt tyskt, som det är uppenbart, att vad vi kalla allmän och jämförande statskunskap åtminstone för närvarande synes ligga utanför dess intressesfär.

E. Ths.

Ministerkrisen 1868. Förloppet och innebörden av ministerkrisen 1868, den första under den nya riksdagsordningens tid, har utförligt skildrats av Kihlberg, varvid han huvudsakligen stödjer sin framställning på de Geers och Ehrenheims memoarer.¹ Såväl dessa som andra, med händelserna samtida källor, giva vid handen, att finansministern Gustaf af Ugglas var den ledande själen i krisen, som så när hade kommit att omfatta hela de Geers ministär. Olika uppfattningar voro rådande inom statsrådet beträffande lämpligheten av den av Ugglas tilltänkta aktionen att låta hela statsrådet samfällt avgå. De Geer ansåg icke, att en ministär borde avgå på grund av vägrade anslag, såvida inte detta skett för att framkalla en ministerkris. Bakom Ugglas stodo Manderström, Lagerstråle och Abelin. Ugglas och Manderströms mening synes ha varit att åstadkomma en demonstration mot riksdagsmajoriteten och att till efterträdare få en ministär Posse med den påföljd detta kunde medföra. Som bekant fick ministerkrisen en helt annan vändning än den Ugglas och hans meningsfränder förfäktade. För Ugglas kom krisen att i framtiden kvarstå som ett obehagligt minne. Till den skildring av ministerkrisens inre förlopp, som gjorts av de Geer,² fogar Ugglas i ett kort, förut okänt aktstycke några kommentarer, vilkas riktighet han bestyrker med ett utdrag av sin hustrus, Thérèse af Ugglas', journal, som förts i de dagar ministerkrisen ägde rum.³ Ugglas kommentar är tydligen nedskriven vid tiden för de Geers publicering av sina memoarer 1892. Udden är riktad mot de Geer för hans vacklande hållning i fråga om ministärens kvarstannande. Ugglas citerar de Geer: »Förenämnda riksdagsbeslut, betraktade tillsammans, föreföllo flera statsrådsledamöter vara mer, än man borde tåla, och i synnerhet ansåg Ugglas, att hela statsrådet borde avgå. Jag opponerade mig häremot och ville för ingen del en så beskaffad parlamentarism m. m. . . . De övriga ville icke heller taga saken så omfattande som Ugglas . . . Schismen inom statsrådet uppstod, medan konungen var i Norge, och kunde ej biläggas, varför Manderström, Ugglas, Lagerstråle och Abelin omedelbart efter konungens återkomst, den 8 april, ingåvo sina avskedsansökningar.» Ugglas medger, att de Geer under de överläggningar, som fördes bland statsrådets ledamöter angående statsrådets avgång, till en hörjan motsatte sig en sådan parlamentarism, som ett steg i den tilltänkta

¹ Leif Kihlberg, Den svenska ministären, sid. 143 ff.

² Louis De Geer, Minnen II, sid. 72 ff.

³ C. G. af Ugglas efterlämnade papper. (Hos hovrättsrådet frih. Magnus af Ugglas, Stockholm.)

riktningen skulle innebära, men vill därtill hava sagt, att *innan* konungens återkomst från Norge inom ministären rådde fullständig enighet om att man borde ställa sig solidariskt bakom Manderström, Lagerstråle och Abelin, som rönt mothugg i riksdagen och därför voro beslutna att avgå. Denna enhälliga överenskommelse mellan statsråden skulle meddelas konungen av de Geer. Gentemot de Geers påstående om tidpunkten för schismens uppkomst inom statsrådet framhåller Ugglas, att denna uppstått först dagen *efter* konungens återkomst från Norge. Först då har de Geer ändrat mening angående krisens omfattning. De Geers förändrade ståndpunkt gillades av samtliga statsrådsledamöter utom Manderström, Lagerstråle, Abelin och Ugglas.

Sammanställer man de Geers och Ehrenheims memoarer med Thérèse af Ugglas' och Manderströms vid tidpunkten för ministerkrisen nedskrivna uppgifter, får man en mer detaljerad bild av händelsernas utveckling än den, Kihlberg efter sina källor kunnat giva.¹ Den 7 april, dagen före konungens återkomst från Norge, äro statsrådsledamöterna överens att lägga in om avsked vid konungens dagen efter väntade hemkomst. Anledningen var då närmast för Manderström, Ugglas och Abelin utgången av de gemensamma voteringarna och för Lagerstråle, att andra kammaren beslutat att med gillande lägga en mot honom av konstitutionsutskottet riktad anmärkning till handlingarna. De Geer giver med sig, ehuru han anser, att krisen inte behöver omfatta de konsultativa statsråden. Av dessa har Ehrenheim kraftiga invändningar av principiell natur att göra men anser, att ministären icke borde låta komplettera sig på grund av den kraftiga åderlåtning de fyras avgång skulle innebära. De båda övriga konsulterna, Thulstrup och Bredberg, instämde häruti. På kvällen den 8 april återkom konungen och alla tio statsrådets avskedsansökningar överlämnades genom de Geer.² Enighet rådde alltså mellan statsrådets medlemmar innan konungens återkomst. Ugglas' anmärkning mot de Geers version är följaktligen riktig. Sedan de Geer överlämnat avskedsansökningarna, stannade han hos konungen och klargjorde skälen till statsrådets önskan att avgå. Konungen förklarade då, att han inte tillät en allmän demission. De Geer frågade, om han inte ville vända sig till Arvid Posse, vilket han emellertid under inga förhållanden ville gå med på. De Geer yttrar sig mycket kortfattat angående krisens inre förlopp vid denna tidpunkt. De övriga källorna lämna bättre besked. På morgonen den 9 april samlades statsrådets medlemmar, varvid de Geer redogjorde för konungens ställningstagande. Efter tre timmars överläggning förklarade de Geer, att han måste giva vika för konungens bestämda önskan om hans kvarstannande. Då de övriga statsråden började vackla, sade sig Ugglas, om än ensam, vilja avgå i enlighet med det beslut, som en gång var fattat. Lagerstråle och Abelin uttryckte samma önskemål, och på de Geers tillfrågan instämde Manderström med de förra.

¹ L. Manderströms brev t. Fr. Järta ^{10/4}, ^{12/4} och ^{14/4} 1868. (Riksarkivet.)

² L. Manderström t. Fr. Järta ^{10/4}. Thérèse af Ugglas' Journal 8 april.

Det är denna situation, som Ugglas syftar på, då han säger, att schismen inom statsrådet inträdde först dagen efter konungens återkomst från Norge, och att de Geers förändrade uppfattning understöddes av alla statsråden utom dessa fyra. Som Ugglas tolkar situationen, kan man ge honom rätt, men säkert är också, att under hela tiden, trots en vid ett visst tillfälle avgiven solidaritetsförklaring, inom ministären funnits tvenne uppfattningar om ministärens ställning till representationen.

De fyra statsråden vidhöllo alltså sitt beslut. Avskedsansökningarna inlämnades samma dag i civildepartementet, men dessförinnan var Manderström uppe hos konungen. Denne förklarade därvid, att ingen fick avsked, så länge riksdagen var samlad. Manderström lovade att, ehuru det var förenat med stort obehag, stanna till riksdagens slut, men då ville han absolut bli entledigad från sitt ämbete. Samtidigt förklarade han, att han tog inte detta steg för någonting annat än för »konungens, statens och tjänstens fördel». Ville riksdagen ha bra ministrar, fick den också behandla dem därefter. Den 14 april anmälades avskedsansökningarna i konseljen, och samma dag lästes i de officiella meddelandena konungens bekanta diktamen till statsrådsprotokollet. Som man kunde förstå av konungens samtal med Manderström ett par dagar innan, beviljades icke avskedsansökningarna, utan hela saken ställdes på framtiden, då konungen ville pröva avskedsansökningarna var för sig. Intet ministerskifte ägde heller rum förrän efter riksdagens slut. Innan dess skulle emellertid situationen ännu en gång förändras. På uppmaning av konungen återkallade Ugglas och Abelin sina avskedsansökningar. Manderström och Lagerstråle vidhöllo sina. Ugglas hade misslyckats i sin aktion att framkalla en total demission av ministären med den påföljd detta skulle få och stannade kvar på sin post. Ugglas och Abelin voro, som de Geer skriver, »mera medgörliga» än de båda andra. Härtill anmärker Ugglas i sin kommentar, att han flera gånger djupt ångrat, att så blev förhållandet.

Vid ministerskiftet den 4 juni avgick utom Manderström och Lagerstråle även Platen. Gentemot de Geers påstående, att Abelin och Ugglas stannade under förutsättning att Platen avgick, framhåller Ugglas, att han inte kan erinra sig, att han för sitt kvarstannande skulle ha fordrat något sådant. Däremot förnekar han inte, att Platens avgång var påkallad efter vad som tilldragit sig, varmed han syftar på Platens ställning till Adlersparre.

Ugglas är ingalunda nöjd med de Geers hållning i ministerkrisen 1868. Han är inte fullt övertygad, att de Geer handlat fullt öppet och korrekt, vilket han synes ha meddelat Manderström, som emellertid inte är av samma uppfattning. »I sin själ», skriver Manderström, »skulle de Geer, jag är därom fullt övertygad, gärna göra oss sällskap».¹

A. Ö—n.

¹ L. Manderström till Fr. Järta 14/4.

Befolkningsproblemet och Weimarrepubliken. Lämnades Berlins 1925 till fyra miljoner människor angivna befolkning åt sig själv, skulle den på 150 år ha decimerats till 100,000. Denna uppgift måste sig uppseendeväckande nog. Det är möjligt att exakt angiva de milstolpar, som skulle beteckna storstadens återgång till en stad av anspråkslös medelstorlek. Berlin skulle alltså 1955 ha 3 miljoner, 1985 endast 1,5 miljon, 2015 en halv miljon och 2075 endast, som sagt, 100,000 invånare. Detta har sin rot i det förhållandet, att födelsetalet, d. v. s. antalet pr år levande födda barn på 1,000 personer, är så lågt som 8,1 (1932; medeltalet för Stockholm var 1933 10,3). »Stor-Berlins» växt under de senaste åren har liksom »Stor-Stockholms» endast möjliggjorts genom invandring.

Genom forskningen (Burgdörfer)¹ veta vi ytterligare, att 1,000 människor, som tänkas tillämpa »tvåbarnssystem», efter 30 år (en generation) reducerats till 621, efter 60 år till 386, efter 90 år till 240, efter 120 år till 149, efter 150 år till 92 och efter 300 år till —8. Dessa siffror, sammanställda med de nyss anförda, bidraga ytterligare till att belysa det föreliggande problemet. Det är likaledes värt att hålla i minnet, att det härvidlag är storstäderna, som gå i spetsen. Vi nämnde nyss, att Berlins födelsetal var 8,1 (1932), för Solingen var siffran 9, för Dresden 8,2, Frankfurt a. M. 9,4, Bielefeld 9,8, Wuppertal 9,9, Leipzig 9,8, Hannover 9,7, Remscheid 9,1, Altona 9,8, Plauen 9,5, Braunschweig 9,8, Stuttgart 10,2, Hamburg 10,3, Nürnberg 10,7, Chemnitz 10,4 liksom även Karlsruhe och Magdeburg.

Alla dessa uppgifter giva vid handen, att det tyska befolkningsproblemet är lika brännande som vårt. Det har också på ett helt annat sätt än hos oss sedan ganska många år tillbaka varit föremål för myndigheternas uppmärksamhet, alltså redan under Weimarrepublikens tid. Hitlers ansträngningar att få fram högre födelsetal äro alltså att betrakta som en fortsättning, icke enbart som en början, ett absolut nytt initiativ i tyskt samhällsliv. Villigt måste dock erkännas, att de åtgärder, som av hans regim tillgripits, ha varit de mest genomgripande och resultatrika.

Det är uppenbart, om man bemödar sig att få fram motiven till den befolkningspolitik, som de senaste åren förts i Tyskland, att dessa stå att söka i de statistiska beräkningarna beträffande födelsetalen i städerna, och särskilt storstäderna, samt landsbygden. Vi låna en statistisk tabell ur en tysk regeringsproposition från 1931 och kunna ur detta material avläsa en bestämd tendens. Det är icke stadslivet i och för sig, som resulterar i en sjunkande nativitet. Företeelsen synes vara begränsad till de verkliga storstäderna, där människorna tvingas att tränga sig samman på ett litet område med allt vad detta betyder i form av minskade möjligheter till rymliga bostäder, frisk luft m. m. Den tabell, som omnämndes, har följande utseende:

¹ Volk ohne Jugend, 2. Aufl., Berlin 1934, s. 64 ff.

I kommun med en befolkning av	F ö d e l s e t a l				
	1926	1927	1928	1929	1930
mer än 100,000	14,1	13,4	13,6	13,3	13
50—100,000	17,2	15,9	16,1	15,4	15,2
30—50,000	16,9	15,8	16,1	15,5	15,1
15—30,000	17,3	16,1	16,2	15,4	14,8
mindre än 15,000	21,5	20,2	21,8	21,1	21,3

Samtidigt var (1930) storstädernas medeltal 13,8, en siffra, som påföljande år sjönk till 12,4. Den tyska landsbygden höll sig bättre. Oberschlesiens siffra var 25,9, Ostpreussens 21,8, Oldenburgs 20,8, Posen-Westpreussens 20,4 och Bayerns 19,7. I övrigt är endast att anmärka att siffrorna för dödlighet (1913: 15) gingo ned till 11,1 (1930) och spädbarnsdödligheten likaså; från (1913) 15,1 ‰ till (1930) 8,4 ‰, allt i överensstämmelse med motsvarande företeelser på andra håll.

De tyska riksregeringarna togo från början sikte på att stödja familjerna och enkannerligen dem på landsbygden. Det var en linje, som tidigare haft många förespråkare inom den vetenskapliga forskningen på området. Det kända förslaget om en föräldraförsäkring, som framlagts av A. Grotjahn,¹ tänkte sig problemet löst på så sätt, att de stora folkförbränningscentralerna, storstäderna, löste sig från plikten att alstra barn genom att betala en penningtribut till landsbygdsbefolkningen. En jämn ström av i lag stipulerade »barnuppfostringsbidrag», nu i en ny mening, skulle från den barntomma stenöknen gå ut i bygderna. Åtgärder av denna art har sedermera i rätt extrem utformning accepterats av Hitlerregimen, ehuru ej i försäkringens form. De »demokratiska» regeringarna sökte sig under 1920-talet fram på andra vägar.

Var och en, som hade sina vägar nere i Tyskland under 1920-talet, är helt visst medveten om, att en storartad bostadsbyggnadsverksamhet utvecklades under dessa år, stödd genom statens lagstiftning. De årliga budgeterna voro i dessa avseenden synnerligen generösa och i viss utsträckning voro alla dessa företag för åstadkommande av småbostäder tänkta att stimulera familjebildningen. Samma erfarenheter, som vi fått göra, gjordes emellertid i vårt södra grannland: äktenskapen ingingos visserligen men blevo barnlösa. Republikens dominerande »radikalism», propagerad från mäktiga politiska centraler, hade nog en stor del av ansvaret för att »tidsandan» hos massorna kom att ge detta resultat. Den avsedda barnkammaren i de rymligare bostäderna blev — salong.

Det var inte småsummor, som årligen anslogos till bostadssubventioner. I en ännu sommaren 1932 utfärdad förordning fastställdes beloppet till 250 miljoner Rm. I övrigt sökte man på olika sätt tillgodose de barnrika familjernas lott. I statens lönereglementen belöpte sig (förordning 1931 som tillägg till löneregl. 1927) barntill-

¹ A. Grotjahn, Der Geburtenrückgang und seine Bekämpfung durch eine Elternschaftsversicherung.

lägget för första barnet till 10 Rm. pr månad, för andra barnet 20 Rm., för tredje och fjärde barnet 25 Rm. för vardera och för femte och varje följande barn 30 Rm. I ett flertal andra samhällsinstitutioner av statlig eller halvstatlig karaktär sökte man låta synpunkter av denna art göra sig gällande. Tanken på »familjelön» eller »sociallön», som A. Grotjahn bl. a. talat om, har dock i viss utsträckning realiserats även före 1933 och icke enbart i Tyskland, om ock endast för vissa kategorier.

I överensstämmelse med den grundläggande uppfattningen, att det gällde att förhindra landsortsbefolkningens forcerade inflyttning till städerna, där den snabbt proletariserades och under den stigande nödens tryck ökade oron i samhället, sökte redan de demokratiska regeringarna att uppmuntra en fortsatt bosättning på landet genom att underlätta inköp av egna hem eller egna lantbruk. Särskilt tog man härvidlag sikte på lantarbetarna och hantverkarna i bygderna.

Staten gav för främjande av dessa syften lån, som ej finge överstiga 60 % av byggnadskostnaderna eller inköpet av jorden och som högst belöpte sig till 8,000 Rm. Sveriges riksdag har, som bekant, beträtt samma vägar med den s. k. småbrukarelånerörelsen. Den tyska lagens bestämmelser äro emellertid mera detaljerade och ha beaktat de varningar, som vid den svenska lagstiftningens genomförande framfördes. Den tyska lagen av 1930 förutsätter alltså som en bestämd fordran, att småbrukaren har möjlighet till lönearbete eller hantverk vid sidan av sitt eget arbete. Lantbruket skall antingen utgöras av $\frac{1}{4}$ har god jord eller upp till 5 har sämre och en ko skall kunna hållas. Bland sökande till statens lån äga familjer med tre oförsörjda barn eller mera företräde. Som allmänt villkor gäller, att den, som kommer ifråga, bör vara lämpad för uppgiften. Denna bestämmelse torde, som sagt, vara insatt för att tydligt adressera lagen. Den vände sig främst till, som redan nämnts, lantarbetare och hantverkare på landet, vilka själva måste bo på och bruka lägenheten.

Denna lag om bosättning på landet (»Ansiedlung») krävde sina modiga summor för sitt genomförande. Det synes röra sig om 150 miljoner Rm. årligen (1932). »Systemet» har — som så mycket annat — stillatigande fortsatt av Hitler och hans män och även genom skattelindringar för »kolonister» av denna typ gjorts ytterligare förmånligt.

Denna positiva befolkningspolitik under 1920-talet och början av 1930-talet, innan alltså ännu Hitler kommit till makten, kompletteras även av den skatt för ogifta, vilken pålades 1930 och bestod i en höjning av inkomstskatten med 10 % från ett löneläge av 220 Rm. i månaden eller 2640 Rm. om året. De, som med mera än 10 % hade att underhålla fränskild fru eller föräldrar befriades. Denna kvot har senare av Hitler ökat till $\frac{1}{6}$.

Av det sagda framgår alltså, att det tyska befolkningsproblemet på ett helt annat sätt än hos oss länge varit aktuellt och föremål

för ansvariga myndigheters uppmärksamhet. En del av de företagna åtgärderna kunna studeras mot bakgrunden av flerårig erfarenhet. Det torde därför kunna anses självfallet, att vi ej vid lösandet av vårt befolkningsproblem bortse från den utveckling, som på hithörande områden försiggått i Tyskland.

Erik Arrhén.

De intellektuellas arbetslöshet i Finland. Finsk studentekonomi. Arbetslösheten bland de intellektuella är icke en till vårt land isolerad företeelse. Runt om i Europas stater finnes en arbetslös högskolebildad befolkningsgrupp, som ropar efter möjligheter att försörja sig. Och i ett flertal länder ha även statsmakterna börjat komma till insikt om att något måste göras. Så är förhållandet i vårt land, i Danmark, i Finland, i Ungern och litet varstans. Från Finland föreligger just nu resultatet av en undersökning av de arbetslösa intellektuellas förhållanden. (»Arbetslösheten bland intellektuella arbetare», Social tidskrift, 20:de årg. N:o 1.)

Denna undersökning, som ägde rum i oktober 1934, är dock icke den första av detta slag. År 1925 ägde den första rum för att 1931 följas av en andra. Men dessa båda undersökningar omfattade icke alla kategorier av arbetslösa intellektuella utan endast affärsanställda (1925) och denna kategori och teknisk personal (1931). Som man ser voro dessa bägge undersökningar tämligen begränsade till sin omfattning. Sedan emellertid från ett flertal håll krav rests på en undersökning, som skulle omfatta alla kategorier av arbetslösa intellektuella arbetare, hemställde riksdagen att regeringen »skyndsamt måtte införskaffa utredning angående på det intellektuelle arbetets område rådande arbetslösheten och skrida till av sakläget måhända påkallade åtgärder». Något senare anhöll studentkåren i Helsingfors att en undersökning av studenternas privatekonomiska förhållanden skulle företagas och i samband härmed en utredning av frågan om överproduktion och arbetslöshet på det intellektuelle arbetets område göras.

En undersökning blev nu igångsatt men endast ifråga om arbetslösheten. Studenternas ekonomiska förhållanden skulle senare göras till föremål för en enquête, vilken kommer att närmare omtalas i det följande.

Föremål för arbetslöshetsundersökningen skulle de vara, som för sitt arbete vore beroende av intellektuella färdigheter. Som arbetslösa intellektuella skulle, förutom de, som förut varit sysselsatta med intellektuellt arbete, anses alla de personer, vilka, utan att ha innehaft plats, dock utbildat sig för intellektuellt arbete. Individer med enbart studentexamen utan någon vidare utbildning skulle emellertid ej räknas hit, ej heller sådana, som hade förkortad arbetstid.

För att införskaffa material gick man fram på två olika vägar. Man vände sig dels till de sammanslutningar, vilkas medlemmar voro utbildade för intellektuellt arbete och dels till de kommunala myndigheterna i riket. Det senare för att kunna nå de personer, som bodde på sådana platser, varest deras yrkesförening ej hade någon avdelning eller något ombud. De korporationer man vände sig till representerade affärsanställda, tekniker (ingenjörer, arkitekter, verkmästare m. fl.), i lant- och skogshushållning sysselsatta, lärare av olika slag, sjukvårdspersonal (även läkare och apotekare), statliga och kommunala tjänstemän samt de fria yrkena såsom advokater, journalister, skådespelare m. fl.

Sedan materialet inkommit och granskats, visade det sig, att sammanlagt 3,537 arbetslösa personer insänt fullständiga och för bearbetning användbara svar. De fördelades på följande fyra huvudgrupper: Affärsanställda (59 %), tekniker (12 %), lärare (15 %) och övriga (14 %). Var och en av dessa huvudgrupper gjordes sedan till föremål för olika undersökningar beträffande hemort, ålder, civilstånd och försörjningsplikt. Vidare undersöktes hur många, som föll på varje särskild yrkesspecialitet inom de fyra huvudgrupperna.

I vad mån undersökningen ger det verkliga antalet arbetslösa undandrar sig anmälares bedömning, men det torde vara klart att siffran ligger i underkant. Dels når man inte alla och dels bry sig inte alla om att svara. Dessutom voro en del insända svar ofullständiga och utslötos därför, och 115 svar inkommo först sedan bearbetningen påbörjats och medtogos ej. På ett ställe i redogörelsen påpekas för övrigt att den stora skillnaden mellan antalet arbetslösa tekniker år 1931 (159 personer) och år 1934 (424 personer) kan bero på att man vid det senare tillfället vände sig till ett större antal föreningar än vid det förra, så att de arbetslösa hade bättre tillfälle att anmäla sig.

Varje som helst jämförelsematerial saknas. Det finnes ingen uppgift på hur stort antalet intellektuellt utbildade inom varje yrkesklass är och ej heller lämnas någon upplysning om medlemsantalet i de olika yrkeskorporationerna. Det finnes ej heller några relativtal, som ange graden av arbetslösheten. Går man till Statistisk årsbok för Finland, kan man ej heller där få uppgift på hur många, som inom varje särskild yrkesgrupp inneha sådan anställning, som kan antagas fordra intellektuell utbildning. Endast för de anställda inom undervisning och hälsovård kan man få en jämförelse till stånd (alla inom dessa båda områden måste besitta intellektuella färdigheter), nämligen om man antager att den senast publicerade siffran (1930) över antalet inom dessa två yrkesområden anställda icke nämnvärt förändrat sig. Man finner då att ung. 3 % av de förra och 1 % av de senare äro arbetslösa. Av de arbetslösa lärarna voro 65 % folkskollärare, men hela lärarkårens sammansättning meddelas icke.

I övrigt är att annotera att i undersökningen medtagits en »ar-

betslös» läkare och en d:o veterinär, 11 bildhuggare, 25 målare (konstnärer) samt »flera f. d. länsmän». Vad hemorts-, ålders- och civilståndsfördelningarna beträffar så ge de föga av intresse, enär, som ovan nämnts, alla jämförelsetal saknas. De i undersökningen medtagna skolstudier, arbetslöshetstid, ekonomiska förhållanden m. m. skola närmare utredas i ett kommande nummer av tidskriften.

Den i artikelns början nämnda undersökningen av de vid universiteten inskrivnas ekonomiska förhållanden skall äga rum under 1935 i form av en enquête. För detta ändamål har ett frågeformulär utarbetats och detta skall tillställas alla vid universiteten inskrivna. Sedan det besvarats, skall det översändas till byrån för social forskning för vidare bearbetning. Man har, troligen för att erhålla exaktare uppgifter, för avsikt att låta de studerande avlämna svar vid slutet av vår- och höstterminen samt efter sommar- och julferierna. Således skall proceduren upprepas fyra gånger. En sådan uppdelning av året är nog inte så lycklig. Det kan befaras att, eftersom ifyllandet är frivilligt, man för den sista perioden får ett mindre antal svar än för den första på grund av att intresset slappnar. Över huvud taget är det inte så säkert att ett representativt antal kommer att lämna svar för alla fyra perioderna. Liksom i den svenska undersökningen 1931 skola uppgifterna avlämnas utan utsättande av namn. För att emellertid kunna sammanföra svaren från en och samma individ för de fyra olika tidsavsnitten förses varje student med ett nummer, vilket påföres kuvertet vid avlämnandet till uppsamlaren innan denne vidarebefordrar det till byrån för social forskning.

Vad själva formuläret beträffar kan nämnas att detsamma är uppgjort efter mönster av det formulär, som användes vid en just nu pågående undersökning av de svenska tandläkarstuderandenas ekonomiska förhållanden. De frågor det gäller att besvara äro dels att hänföra till personliga förhållanden (födelseår, föräldrarnas yrke och bildningsgrad, deras hemort, inkomst m. m.), dels till studieförhållanden (studentexamens- och inskrivningsår, avlagd och avsedd examen, tillämnad levnadsbana etc.), och dels till ekonomiska: utgifter och inkomster samt deras fördelning på olika poster, skulder och eventuella tillgångar.

Det kan kanske bli anledning att återkomma till denna undersökning, när resultatet av densamma föreligga, för att göra en jämförelse mellan de svenska och de finska studenternas levnadsförhållanden.

Ejnar Olsson.

Ett förslag till begränsning av I vårt södra grannland, Danmark, tillströmningen av studerande har, liksom i vårt land, tillströmningen till Köpenhamns Universitet. ningen till universiteten ökat mycket under de sista tio åren och framförallt ökat med sådana, som icke kunna genomföra sina studier. Detta har gjort, att en betydligt mycket större undervisningsapparat måste hållas i gång än om endast de, som verkligen hade förmåga att föra studierna till slutexamen, låte inskriva sig vid universitetet. Den ökade kostnaden för universitetet och den onödiga kostnaden för den enskilde, som blir en följd av dessa för studier olämpliga personers uppträdande på den lärda banan, måste på något sätt nedbringas. För detta ändamål tillsatte universitetsmyndigheterna ett utskott, som skulle utreda möjligheterna för ett minskande av antalet universitetsstudenter. I ett av dessa kommittéerade avgivet utlåtande diskuteras vissa åtgärder, som kunde tänkas komma ifråga och ett positivt förslag framlägges även. (Betänkning afgiven af Udvalget angaaende Begrænsning af Tilgang til Eksamensstudier ved Universitetet. Betänkandet är daterat i juni 1933.)

Utskottet anser sig icke kunna taga upp frågan om en skärpning av studentexamen till behandling, när numera denna examen icke blott är villkoret för universitetsstudier utan även har en allmänbildande uppgift. Men det ligger ju nära till hands att försöka utnyttja studentbetyget vid bedömandet av om en person är lämplig för akademiska studier eller ej. Det kan för övrigt nämnas att redan innan utredningen började fanns en viss spärr i det att studentbetyget måste ha en viss minimipoäng, nämligen 4,25 (hur poängen räknas är anmälaren obekant). För att närmare utreda frågan om studentbetygets förmåga att ge en rättvis och riktig uppfattning av en students lämplighet för akademiska studier använde man sig av en på privat håll gjord undersökning av studenternas studieförhållanden (Studenterne 1913—24, en statistisk Studie. Nationaløkonomisk Tidsskrift 1933).

De sakkunniga undersöka först hur många av dem, som avlägga studentexamen, låta skriva in sig vid universitetet och ange följande siffror för män resp. kvinnor: 73 % och 82 %. Hur många av dessa taga nu slutexamen? Eller med andra ord hur stor % av universitetsstudenterna lyckas genomföra avsikten med sina studier? Man finner att 74 % av teologerna, 60 % av juristerna och lika stor del av medicinarna ta examen men endast 28 resp. 36 % av humanister och naturvetare. Bortfallsprocenten är sålunda rätt stor inom de två sistnämnda fakultetsgrupperna. Att bortfallsprocenten är så stor, torde sammanhänga därmed, att en del personer med förvärvsarbete skriva in sig utan att ens avse någon examen. Man har även låtit undersöka studietiden för examina inom de olika fakulteterna och dessutom beräknat den studietid, som kastas bort till ingen nytta av dem, som icke lyckas absolvera examen. Den bortkastade tiden utgör i procent av den tid, som använts av dem, som föra studierna till slut, inom den teologiska fakulteten 20 %,

inom den juridiska 42 %, inom den medicinska 33 %, inom den humanistiska 109 % och inom den naturvetenskapliga 97 %.

Inom varje fakultet fördelade man studenterna efter kön, linjeval i skolan, studentbetyg, faderns yrke m. m. samt studerade avbrottsprocenten inom var och en av dessa grupper. De intressantaste resultaten får man vid en jämförelse mellan studentbetyg och avgång. Det visar sig att, t. ex. inom den juridiska fakulteten, av dem som i sitt studentbetyg uppnått mer än 7,00 poäng 76 %, av dem som hade mellan 6,00 och 7,00 58 % och av dem som hade mindre än 6,00 poäng 16 % fullföljde studierna till examen. En jämförelse mellan studentbetyget och det akademiska betyget ger vid handen att ju bättre studentbetyg desto bättre universitetsbetyg. Utskottet kommer till det resultatet att studentbetyget är ett tillräckligt gott indicium på lämplighet eller ej för akademiska studier. Man gör sedan en undersökning av hur bortfallet skulle ställa sig för olika poäng i studentexamen för den kategori av studenter, som varit föremål för den förutnämnda statistiska utredningen. Man fann då att en höjning av minimipoängen från 4,25 till 5,00 skulle ha hindrat 1,7 % och en höjning till 6,00 poäng 19 % att påbörja akademiska studier. De kommittéerade stanna också för det senare poängtalet som en lämplig gräns.

Förutom en tillströmningsbegränsning har också diskuterats frågan om möjligheten av att, sedan studierna påbörjats, skilja sådana studenter från universitetet, som, ehuru de erhållit minimipoäng eller mera i studentbetyg, visa sig omöjliga på den lärda banan. Den redan existerande bestämmelsen om att en student endast finge gå upp i examen tre gånger skulle enligt förslaget ändras till två gånger. Dessutom skulle en förexamen införas, som skulle avläggas efter 2 till 3 års studier. Den som misslyckades i denna skulle avvisas från vidare studier.

Liksom i Finland och vårt land har man även i Danmark börjat intressera sig för studenternas ekonomiska förhållanden. Närmast efter mönster av den svenska undersökningen 1931 har man tillställt de studerande vid Köpenhamns universitet ett frågeformulär, vilket var och en är skyldig att besvara; dock endast frivilligt beträffande frågorna om de privata ekonomiska förhållandena. Formuläret är i stort av samma art som det, som användes vid den svenska enquete. Det upptar sålunda följande avdelningar: Personliga och studieförhållanden, vidare frågor, som röra inkomster och utgifter samt skulder och tillgångar. De lämnade uppgifterna skola avse tiden $\frac{1}{9}$ 1933— $\frac{31}{8}$ 1934. När resultaten föreligga skall en jämförelse med de svenska förhållandena bli nog så intressant.

Ejnar Olsson.

Tidskriftsöversikt.

AV BROR GÖSTA CEDERSTRÖM.

Svensk juristtidning. Sthm. 1935. H. 1 (febr.). *Wedberg, B.*, 1634 års regeringsform och 1734 års lag. Tal å Svenska akademiens högtidsdag den 20 dec. 1934, s. 1—10.

Tiden. Sthm. 1935. No 1 (jan.). *Stolpe, H.*, Demokrati och öppen diplomati, s. 41—46. — Stadsfullmäktigevalen, s. 55—57. — Den polska diktaturens nya författning, s. 57—61. — Roosevelts seger, s. 63—64.

Statistisk årsbok för Finland. Hfors. 1934. Val. Riksdagen åren 1863—1933, s. 294—95. Riksdagsvalen år 1933, s. 296—97. Valet av elektor för presidentvalet åren 1925 och 1931, s. 298—99. De kommunala valen åren 1921—1933, s. 300—01.

Gads danske Magasin. Khvn. 1935. Febr. *Paludan, H. A.*, Portugals Diktator, s. 111—18.

Nordisk administrativt Tidsskrift. Khvn. 1934. H. 4. *Herlitz, N.*, 1634 års regeringsform och vår tid, s. 173—90.

Samtiden. Oslo. 1935. H. 1. *Torp, O.*, Arbeiderpartiet og den politiske situasjon, s. 13—20.

Historisk tidsskrift. Oslo. 1934. Bd 30. H. 3. *Schreiner, J.*, Norges-artiklen i Christian III:s håndfestning, s. 185—205.

Economist. Lond. 1935. Febr. 2, spec. suppl. Indian constitutional reform, s. 1—20.

The fortnightly. Lond. 1935. No 817 (Jan.). *Ratcliffe, S. K.*, England in 1935, s. 13—23. — *Carr, Ph.*, The French police and their methods, s. 36—43. — *Muggeridge, M.*, The changed mood of India, s. 44—50. **No 818 (Febr.).** *Brogan, D. W.*, The president and the radicals, s. 168—77. — *Robertson, W.*, Crown, or union? [De sydafrikanska kronkoloniernas ställning till S. A. U.], s. 225—28.

Liberal magazine. Lond. No 495 (Dec. 1934). India. Report of the joint committee, s. 518—21. **No 497 (Febr. 1935).** Mr Lloyd George's programme, s. 51—65. — The government of India bill, s. 92—96.

The nineteenth century. Lond. 1935. No 695 (Jan.). The India report. 1. *O'Dwyer, M. F.*, A plea for the masses, s. 1—13. 2. *Percy, E.*, A conservative defence, s. 14—23. — *Lord Davies*, »Round table» or world commonwealth? s. 47—55. **No 696 (Febr.).** *O'Sullivan, M. D.*, Anglo-Irish relations, s. 141—51. — *Bardoux, J.*, What France needs. A scheme for constitutional reform, s. 172—83.

Political quarterly. Lond. 1935. Vol. 6. No 1 (Jan.—March). *Lees-Smith, H. B.*, Political parties and the next election. 2. Prospects for the Labour party, s. 20—28. — *Villard, O. G.*, The Roosevelt victory, s. 72—80. — *Bickerton, M.*, The revolutionary movement in Japan, s. 81—89. — *Mirkine-Guetzévitch, B.*, Recent development in laws, constitutions and administration. Constitutional reform in France, s. 98—110.

Political science quarterly. New York. 1934. Vol. 49. No 4 (Dec.). *Einaudi, M.*, The British background of Burke's political philosophy, s. 576—98. — *Mitchell, W. C.*, Mr Hoover's »The challenge to liberty», s. 599—614.

The contemporary review. Lond. 1935. No 829 (Jan.). *Lord Meston*, The future of India, s. 1—10. — *Huddleston, S.*, The French crisis continues, s. 11—18. — *Soloveytchik, G.*, Democracy in Sweden, s. 46—54. — *Law, H. A.*, Ireland in 1934, s. 61—68. No 830 (Febr.). *Younghusband, F.*, India and the Empire, s. 129—36. — *Buckley, H.*, Spain to-day, s. 174—80.

The English historical review. Lond. 1935. No 197 (Jan.). *Roberts, M.*, The fall of the talents, March 1807, s. 61—77.

The quarterly review. Lond. 1935. No 523 (Jan.). *Torrehermosa, M. L. R. de la*, The socialist upheaval in Spain, s. 113—25.

Review of reviews. New York. 1934. Dec. *Shaw, A.*, The pendulum fails to swing back, s. 15—20. — *Clapper, R.*, Political parties of tomorrow, s. 28—30, 63.

Bulletin de la Société de législation comparée. Paris. 1934. No 4 (oct.—déc.). *Del Vecchio, G.*, La crise de l'état, s. 411—37.

Journal des économistes. Paris. 1934. 15 déc. *Pagen, É.*, Deux nouveaux gouvernements en France et en Belgique, s. 785—88.

Le mois. Paris. 47 (1/11—1/12 1934). La crise ministérielle belge, s. 25—28. — Le trouble politique français. Du départ de M. Doumergue à l'arrivée de M. Flandin, s. 29—34. — Après le soulèvement espagnol la situation demeure grave, s. 35—38. — La poussée travailliste en Angleterre: ses conséquences, s. 38—42. — Les élections américaines. Le président Roosevelt plébiscité, s. 43—48. 48 (1/12 1934—1/1 1935). *Samper, R.*, L'avenir politique de l'Espagne, s. 9—14. — À travers le monde, s. 32—50.

Le monde slave. Paris. 1934. No 11 (nov.). *Ripka, H.*, L'oeuvre du roi unificateur [Alexandre], s. 161—84. — *Un européen*, La tragedie de l'Autriche, s. 185—206. No 12 (déc.). *Un européen*, La tragedie de l'Autriche [forts.], s. 338—77.

Revue bleu politique et littéraire. Paris. 1935. No 3 (2 févr.). *Suarez, G.*, Pierre-Étienne Flandin, s. 86—89.

Revue des deux mondes. Paris. 15 déc. 1934. *Verax*, Espagne et France, s. 858—70. 1:er janv. 1935. *** Le glissement de l'état. 6. Dans l'ornière, s. 145—57. 15 janv. 1935. *** Le catholicisme et la politique mondiale, s. 272—301.

Revue générale de droit international public. Paris. 1934. No 6 (nov.—déc.). *Preuss, L.*, La théorie raciale et la doctrine politique du national-socialisme, s. 601—74.

Revue économique internationale. Brux. 1935. Vol. 1. No 1 (janv.). *Bastide, Ch.*, Les embarras de la souveraineté. La Grande-Bretagne et les Dominions, s. 109—33. — *Pic, P.*, La crise du syndicalisme et la réforme de l'état, s. 135—60.

Revue de législation et de jurisprudence. Paris. 1934. No 11/12 (nov.—déc.). *Marnierre, E. S. de la*, L'habeas corpus anglais et la liberté individuelle en France, s. 579—617.

Revue politique et parlementaire. Paris. 1934. No 481 (10 déc.). *Ajam, M.*, La politique française et le positivisme, s. 414—25. — *Dietz, J.*, Jules Ferry et les traditions républicaines. 6. L'instituteur selon Jules Ferry, s. 492—505.

Revue des sciences politiques. Paris. 1934. Oct.—déc. *Huszar, J.*, Du parti à l'état. Étude sur le fascisme, s. 500—20.

Island. Vierteljahrsschrift. Jena. 1934. H. 1 (April—Juni). *Thorbjörnsson, S.*, Zur innenpolitischen Lage auf Island, s. 48—52. H. 2 (Juli—Sept.). *Thorbjörnsson, S.*, Die Wahlen zum isländischen Alding am 24. Juni 1934, s. 97—98. H. 3 (Okt.—Dez.). *Prinz, R.*, Islands Freiheitskampf, s. 124—34.

Preussische Jahrbücher. Berl. 1935. Bd 239. H. 1 (Jan.). *Beyerhaus, G.*, Die Krise des deutschen Liberalismus und das Problem der 99 Tage, s. 1—19.

Deutsche Juristen-Zeitung. Berl. 1935. H. 2. *Höhn, R.*, Führer oder Staatsperson? Um eine neue staatsrechtliche Dogmatik, sp. 65—71. — *Auburlin, A.*, Notstand und Verfassung. Eine Entscheidung des Obersten Bundesgerichts des Vereinigten Staaten, sp. 84—88.

Zeitschrift für Politik. Berl. 1934. H. 11 (Nov.). *Ihlefeld, K.*, Die Verfassung der »schmerzhaften Stunde«, s. 639—52. H. 12 (Dez.). *Mehlan, A.*, Bulgarien vor ernsten Entscheidungen, s. 734—43. — *Friedrichs, A.*, Das Schrifttum um den Nationalsozialismus im Jahre 1934, s. 744—55.

Zeitschrift für öffentliches Recht. Wien. 1934. Bd 14. H. 5 (Dez.). *Körner, A.*, Das tschechoslovakische Gemeindewahlssystem nach der Novelle der Gemeindewahlordnung vom 12. Juli 1933, s. 634—41.

Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht. Berl. & Lpz. 1934. Bd 4. No 4 (Nov.). *Raschhofer, H.*, Österreichs neue Verfassung 1934, s. 846—57. — *Schüle, A.*, Neufundland im britischen Weltreich, s. 858—77.

L I T T E R A T U R G R A N S K N I N G A R

JOHN SCANLON: *Decline and Fall of the Labour Party*. With a preface by James Maxton, M. P. 251 sid. London [1932].

För närvarande tyda många tecken på att det engelska arbetarpartiet börjat hämta sig efter det stora nederlaget 1931 och åter fått vind i seglen. Åtskilliga fyllnadsval ha utfallit till dess fördel, det har uppnått majoritet i Londons County Council, och de förra hösten hållna kommunalvalen utgjorde en kanske oväntat tydlig bekräftelse på att folkstämningen emot den nationella regeringen kanske snarare än till förmån för Labour Party håller på att stadga sig.

Den icke endast kvantitativt obetydliga parlamentsgruppen gör sig visserligen även jämförelsevis litet gällande, men rikspartiet synes ha konsoliderats. Det har avvisat extremisternas försök att taga ledningen och arbetar nu tydligen målmedvetet på att, det radikala programmet till trots, som ett moderat parti vinna ett stort valslag. Det synes med andra ord i stort sett vilja gå fram i de gamla spåren.

Det kan under sådana omständigheter ha sitt intresse att taga del av en skrift, som tämligen grundligt fastän ensidigt och tendentiöst behandlar orsakerna till arbetarpartiets förkrossande nederlag, och som finner en av de viktigaste av dessa vara just dess moderation, dess förkastliga halvhet och ljumhet i strävandet att realisera sitt program: att kämpa för arbetarbefolkningens bästa. Författaren tillhör partiets radikala socialistiska flygel. Han representerar emellertid ej den nu så mycket framträdande intelligensen av nämnda schattering; han är uppvuxen i ett skotskt arbetarhem, har själv varit varvsarbetare vid Clyde och arbetarfunktionär innan han som privatsekreterare till en framstående parlamentsledamot och sedermera minister kom direkt in i den högre politiken, där han nu är verksam som journalist. Han känner alltså Westminster och Whitehall så väl som trots någon Labour M.P., men har likväl bibehållit kontakten med partiets breda lager. Han har på nära håll »genom en arbetares ögon» iakttagit alla de tilldragelser han i sin skrift skildrat.

Vad han presterat är en samtidshistoria, spännande som en äventyrsroman, inte bara på grund av den glänsande stilen och »intrigens» dramatiska uppbyggnad, utan även och framförallt till följd av händelsernas egna märkliga och bråda omskiftelser och

deras utomordentliga vikt och betydelse. I denna skrift föres man rätt in i några av den nutida politikens latentia huvudfrågor. Skall Labour Party erövra England? Skall det välja att bli ett radikalt eller ett moderat parti? Och där bortom anar man det ännu större problemet: Hur skall England komma att te sig under ett t. o. m. moderat, men sina egna syften någorlunda troget arbetarpartis välde?¹

Emellertid skulle Scanlons märkliga arbete allt detta till trots näppeligen förtjäna en granskning i denna tidskrift, om det endast utgjorde ett stycke partifärgad politisk historia. Det ger emellertid ännu något mera, nämligen en inblick i den brittiska parlamentarisomens teknik och sätt att fungera, som är utomordentligt lärorik. Scanlon har både erfarenhet och en mycket bestämd mening här-om; han ger en högst okonventionell och utan ringaste tvivel i det hela verklighetstrogen skildring av hur det verkligen går till inom parlamentet, hur formerna och traditionerna, hur den sociala miljön, hur tanke- och föreställningssättet, hela det dagliga livet modifierar den engelska demokratin. Naturligtvis måste man i detta fall som i alla andra avseenden läsa hans skrift med en viss reservation. Redan i hans briljanta stil, särskilt kännetecknad av en från men i grund och botten godlynt ironi, ligger en frestelse till överdrift. Han sticker heller aldrig under stol med sin åskådning; han är en radikal och övertygelsetrogen — efter engelska förhållanden t. o. m. klassmedveten — socialist. Varje tanke på att icke partiet i alla lägen och under alla omständigheter borde ha följt den socialistiska linjen är honom helt främmande. Vilken denna »linje» i det särskilda fallet är förutsätter han ofta att läsaren har sig bekant — ehuru väl läsaren stundom känner sig benägen att ifrågasätta, om förf. själv vet det. Likaså lämnar han alldeles därhän, vart denna linje möjligen skulle kunna föra England och den engelska arbetarklassen.

Han förebrår i alla skiften — och styrker sig därvid i regel ha rätt — MacDonalds regeringar att ha svikit sina vallöften. Men man kan knappast säga, att han uppvisar, det dessa vallöften voro anorlunda beskaffade än så många andra av samma slag, nämligen omöjliga eller farliga att hålla. Atminstone teoretiskt sett är det för övrigt tänkbart, att England, och med landet även dess arbetarklass, varit bättre av att man ej ens försökte infria en del av dessa löften. Om man så vill, kan man ju t. o. m. anse något dylikt praktiskt styrkt eller åtminstone gjort troligt genom utgången av valet på hösten 1931, då en stor mängd av arbetarpartiets f. d. valmän voterade för den nationella regeringen; och fråga är, om man ej från demokratisk ståndpunkt är skyldig att taga detta för givet. Men denna tanke synes ej falla författaren in. Enligt hans mening brötos eller negligerades löfterna av varjehanda ovidkommande skäl

¹ Å. Thulstrup har i en recension betitlad: Engelsk demokrati under granskning (Statsv. Tidskrift 1934, sid. 466—71) refererat några radikala engelska skriftställares uppfattning om de konstitutionella aspekterna av detta problem.

— sammanfattningsvis på grund av arbetarregeringens tröghet, oförmåga, fåfånga och enfald. Den radikale engelske politikern James Maxton — som kan sägas vara hjälten i Scanlons bok och som skrivit ett intressant förord — går på denna punkt i polemik emot författaren något mera på djupet. Regeringens och parlamentspartiets felsteg berodde enligt hans mening icke huvudsakligen på mänskliga svagheter, utan på vederbörandes brist på socialistisk tro; tro på socialismen som det enda praktiska system som kan råda bot på världens nuvarande svaghet och tro på arbetarklassens längtan efter och förmåga att realisera socialismen. »Om deras tro på sina egna principer och på den klass, till vars talesmän de kallats, hade varit tillräckligt stark, skulle dessa män just därigenom höjt sig över alla det kapitalistiska samhällets frestelser».

Härmed är tydligt nog understruket, att Scanlons bok bör läsas cum grano salis. Den är i hög grad ensidig. Men för att vara en stridsskrift och det av hårdaste slag gör den likvisst ett ovanligt opartiskt och — om detta ord må tillåtas — renhårigt intryck. Och tilläggas bör, att förf. har den för sina offer oangenäma benägenheten att i en rad fall styrka sina vid första påseende ofta häpnadsväckande upplysningar och anklagelser med gott aktmaterial.

Historiken utgår från en inom Labour Party efter nederlaget officiellt accepterad tes, nämligen att partiet i augusti 1931 förräddes av MacDonald, Snowden och J. H. Thomas. Mot denna uppfattning vänder sig författaren med yttersta skärpa. Han har helt enkelt skrivit för att uppvisa, att många voro delaktiga i detta förräderi, inte minst »partimaskinen» och för övrigt parlamentspartiets stora massa, samt framförallt, att det tog sin början långt tidigare, nämligen så snart MacDonald blev partiledare 1922. Förräderiet — detta ord måste åter användas för att göra rättvisa åt framställningen, där det förekommer å det ymnigaste — bestod väsentligen däri, att partiet i häpnadsväckande grad förborgerligades.

Största delen av skulden härför lägger författaren på MacDonald själv. Denne framställs som en charmfull men i sak tämligen oduglig pratmakare, med en ofantlig förmåga att spela på känsloträngarna hos sina åhörare, även missnöjda arbetare och stadiga fackföreningspampar. Vari hans övriga storhet och förmåga består är enligt förf. svårt att begripa. Han kom visserligen mycket tidigt med i rörelsen (efter ett misslyckat försök hos liberalerna) men såsom varande en av de »intellektuella» har han aldrig stått i egentlig kontakt med verkliga arbetare. Han var under åren 1910—14 en minst sagt omstridd ledare, och sin bemärkta ställning som pacifist och därmed som förgrundsfigur inom partiets vänstra flygel under världskriget och fram till 1922 uppnådde han snarast genom en kuriös tillfällighet. Sedermera utnyttjade han den emellertid omsorgsfullt och tämligen skrupellöst, härvid understödd av ett antal trogna beundrare av båda könen. Denna elaka bild åter speglar, så vitt anmälaren kunnat finna, tämligen troget den hätskhet, varmed MacDonald efter »förräderiet» betraktas inom sitt f. d.

parti, och det icke oförklarliga förakt, som numera möter honom även inom andra kretsar. Icke desto mindre företer Scanlons teckning i förbigående sagt en brist; det säger sig själv, att en man icke rätt gärna kan ha nått och bibehållit de poster MacDonald intagit, utan personliga kvaliteter — t. ex. mod, ihärdighet och sannolikt även idealitet — av betydande mått.

De övriga som lett partiet till fördärvet äro legio, förty de äro många; av dem må här blott nämnas numera Viscount Snowden, vilken i boken behandlas fientligt men med en viss égard, och J. H. Thomas, som tvärtom är utsatt för en lika nedgörande som roande — och i England tvåvelsutän ganska populär — kritik. Även andra huvudfigurer, sådana som icke ville eller fingo tillfälle att följa med i den hastiga vändningen 1931 utan alltjämt höra till Labours ledare, röna en ganska omild medfart, särskilt Miss Margaret Bondfield men även Mr Arthur Henderson och Mr George Lansbury.

Huvuddragen av historiken kunna i största korthet resumeras på följande sätt.

Före 1922 hade arbetarpartiet systematiskt utbyggt sin valapparat. Valet detta år mer än fördubblade partiets styrka men gav det en mycket brokig sammansättning. Nu återkom MacDonald till underhuset, och blev, med förbigående av den förut fungerande ledaren för parlamentsgruppen (Clynes) och mot »maskinens» önskan vald till ledare — med två rösters majoritet. Alla radikala grupper röstade på honom. Redan från början strävade han emellertid att förborgerliga partiet, och denna politik blev ännu mer markerad, då han efter partiets valseger ett år senare blev regeringschef. Vilka metoder, som därvid kommo till användning, och hur partiets breda lager reagerade skall strax relateras. Om tillkomsten av hans ministär och om dess korta tillvaro berättar Scanlon en mängd karaktäristiska episoder. Särskilt intressant är att finna, ej att en verklig vänsterflygel inom partiet vid denna tid existerade, men att den bestod av män som sedermera nästan alla sveko, då 1929 den nya storhetens och prövningens tid kom.

Orsakerna till och det inre händelseförloppet vid regeringens fall 1924 säger sig förf. vara den förste att skildra. Huruvida framställningen i allo är korrekt må väl lämnas därhän, men visst är att förf. hade förträffliga möjligheter till iakttagelse. Han var nämligen privatsekreterare åt The Attorney General, Sir Patrick Hastings, som genom en oklok manöver kom att sätta lavinen i rörelse.

Berättelsen om den tid arbetarpartiet var ute (1924—1929) är särskilt kritisk gent emot MacDonald. I vart fall till en början ansågs han inom partiet omöjlig; Henderson erbjöds platsen som ledare, men avsåg sig. Stämningen mot MacDonald förflyktigades emellertid så småningom och han återvaldes ungefär som om ingenting hänt. Förf. har även att förtälja om konstituerandet av 1925 års rebellgrupp och dess högst intresseväckande program. Jämväl denna frond, vari bl. a. den nuvarande oppositionsledaren Lansbury deltog, gick emellertid 1929 samma väg som den mera spontant uppkomna av föregående år.

Storstrejken 1926 förbigår förf. nästan fullständigt; han hinner emellertid i förbigående stämpla MacDonald och Thomas som dé-faitister om icke något värre. Av intresse i detta sammanhang är, att han betraktar denna jättelika uppgörelse som gruvarbetarledaren Cooks personliga verk. Efterorstrejken följde en radikal kampanj, ledd av Cook och Maxton, som visserligen gjorde en god start men som dock snart rann ut i sanden.

Så kom emellertid partiets nya stora chans 1929; det vann valslaget på ett vidlyftigt, löftesrikt program. Händelserna från 1923—24 upprepas emellertid omedelbart fastän nu i större skala. Täm-ligen i detalj uppvisar förf. hur vallöftena, även de få fullt preciserade, svikas; hur regeringen, urståndsatt att hålla sina utfästelser till de arbetslösa, rådlöst låter tiden gå och söker dölja detta genom allehanda parlamentariska futiliteter, där den icke genom okloka åtgärder gör ont värre; hur miss Bondfield, som skulle stå för understödssidan av programmet, skärper de arbetslösas hårda lott och hur Thomas, som hade fått till uppgift att genom konstruktiv politik skapa nya arbetstillfällen, icke blott visar sig komplett oduglig för sitt värv utan även cyniskt likgiltig.

I detta sammanhang införes Sir Oswald Mosley, vars sagolika karriär inom partiet är föremål för en särskild och mycket intresseväckande studie. Det är påfallande, att förf. behandlar Mosley med betydande aktning.¹ Mosley sökte verkligen — snart i öppen revolt mot sina regeringskolleger — knäcka arbetslöshetsproblemet, och blev på kuppen inom de breda arbetarlagren synnerligen populär och partiets obestridde eller rättare oundviklige tronföljare. Även sedan Mosley trätt ut ur regeringen stod han väl hos arbetarna; han for landet runt och propagerade under entusiastiskt bifall för sina planer. Sedan han emellertid utträtt även ur partiet vände bladet sig; då han därefter återkom med precis samma program till samma platser, där han förut hälsats med ovationer, blev han av samma publik hindrad att tala och måste draga dädan under poliseskort. Förf. betraktar icke utan skäl denna yttring av modern demokrati såsom något kuriös.

Så långt har Scanlons framställning handlat om partiets nedgång. Om dess fall i augusti och genom valet i oktober 1931 fattar han sig kort. Vad han här vill säga är främst att i sanningens intresse konstatera, att MacDonald, Snowden och Thomas ej voro de enda förrädarna. Andra av regeringens medlemmar — alla utom sju — voro i vart fall beredda att bli det; ty alla utom sju voro villiga att medverka till den av arbetarpartiet våldsamt bekämpade åtgärden att reducera även arbetslöshetsunderstöden. MacDonald fokade [*sacked*] emellertid snart sagt alla sina kolleger — men alla lämnade inte n:o 10 Downing Street den ödesdigra augustidagen, utan några sutto kvar i det längsta i väntan på att åter bli inkallade. Men för dem fanns icke rum; deras platser hade blivit upptagna av kon-

¹ Här bör måhända påpekas, att Scanlons bok skrevs innan Mosley igångsatt sin fasciströrelse.

servativa och liberala statsmän. »Premiärministern hade ingenting att ge dem, och detta förklarar möjligen det uppriktiga ogillande de ägna honom; i vilket fall som helst äro de nu alla åter betrodda ledare för den demokratiska rörelsen».

Vilka äro de egentliga, inre orsakerna till arbetarpartiets nedgång och fall? Enligt Scanlon främst partiets förborgerligande. Och orsakerna härtill kunna sammanfattas i ett enda ord: miljön.

Ordet miljö får då tagas i vidsträcktaste mening. Det avser icke endast London och parlamentet, utan onekligen den engelska miljön överhuvudtaget. Den som skriver dessa rader erinrar sig från ett besök i England för åtskilliga år sedan ett samtal med en älskvärd tjänsteman i Labour Party's ståtliga huvudkvarter — en kugge i den väldiga och välsmorda maskin som Scanlon i så kraftiga termer utdömer. Vad denne engelske arbetarfunktionär särskilt sökte få främlingen att förstå, det var, att Labour Party var något vitt skilt från de kontinentala broderpartierna, att det var något äkta engelskt.¹ Och åhörarens huvudintryck av detta samtal och summan av hans eljest vunna erfarenheter av samma studieobjekt var en kuriös förnimmelse av att detta oförnekliga faktum — att partiet är annorlunda än kontinentens och äkta engelskt — ingalunda med visshet och icke ens med sannolikhet kan betraktas som fördelaktigt för det engelska partiet, nämligen därest det vill inom rimlig tid vinna sina syften. Snarare måste det vara nog så förmånligt för det borgerliga England.

I korthet sagt medför den engelska miljön att Labour Party (d. v. s. i parlamentet) till god del rekryteras ur över- och medelklassen, och att den typiske arbetaren eller arbetarfunktionären därinom snabbt förborgerligas — och inte har det minsta däremot. Londonmiljön verkar icke (alltså icke enbart, som Scanlon menar) men påskyndar och underlättar, och miljön i Westminster snart sagt framtvingar denna process, som naturligtvis för ingen del är en unik företeelse i England, men som likvisst där obestriddligen varit och är särskilt påtaglig.

Först och främst uppblandas riksdagsgruppen, the Parliamentary Party, som till övervägande delen består av fackföreningsfunktionärer, med ett stort antal personer ur över- och medelklassen.²

¹ Det har sitt stora intresse att med den radikale engelske socialistens framställning jämföra vad en moderat svensk socialdemokrat, redaktör R. Lindström, som vistades i England 1929—30 och var en mot MacDonalds regering påtagligen mycket välsinnad iakttagare, uttalar om åtskilliga hithörande spörsmål (R. Lindström, John Bull hemma hos sig. Sthm 1930). Det visar sig, att Lindströms uppfattning i sak ofta är fullständigt densamma som Scanlons, ehuru uttrycken rimligtvis äro vitt skilda. En högst intresseväckande analys av »den engelske arbetarens särskilda kynne och den brittiska arbetarrörelsens egenartade läggning», delvis självständig, delvis byggande på referat av en tysk auktoritet, dr E. Wertheimer, återfinnes sålunda i a. a. sid. 111—126.

² I parlamentet 1928 utgjorde de ungefär dubbelt så många som de egentliga arbetarna (*The Constitutional Yearbook* 1928, sid. 217).

Scanlon påpekar f. ö., att 1922 för medlemskap i Labour Party (riksorganisationen) inte ens krävdes någon förklaring av vederbörande att han gillade partiets program och stadgar; följden blev att »var och en som bar på något missnöje anslöt sig». Den höge partitjänsteman, som hade att anskaffa eller rättare placera kandidater och vice versa hindra olämpliga att nomineras, förklarade för förf., att partiets största lidande inför valet 1922 berodde på »an overdose of disgruntled generals». Att något sådant överhuvudtaget var möjligt kommer sig naturligtvis därav, att Labour Party var och är äkta engelskt; ingen finner något besynnerligt i att detta parti alldeles som — fast naturligtvis i något mindre utsträckning än — de övriga rekryterar sina parlamentskandidater ur ett slags »panel», ur en grupp av förmögna och villiga, mer eller mindre självkorade »rikskandidater» (för att begagna en svensk term). Och härvidlag är det ingalunda partiets centrala ledning som ensam har skulden. Betecknande är fallet Mosley. Denne rike, elegante och högättade samt dessutom även i andra avseenden politiskt synnerligen kvalificerade man — sårad i kriget, framstående sportsman, utmärkt talare — hade knappast inträtt i partiet förrän hans lysande framgångar började. Genast — innan han på något sätt hunnit ådagalägga sin odisputabla vilja och förmåga att verkligen göra rätt för sig inom arbetarpartiet — »började ett hjärtslitande skådespel: en mängd lokala partiorganisationer höllo på att springa omkull varandra för att förvärva honom som sin kandidat».

Men arbetarpartiet förborgerligades icke blott genom att en rad personer ur de högre samhällsklasserna inlemmades. Även de mer eller mindre genuina arbetarna i dess led bytte hastigt skinn och sinn då de kommit till huvudstaden och dess politiska centrum. Förtrytsamt säger förf.: »Redan under det första året borta från sina byar kommo gruvarbetare upp i underhuset iförda vita damasker, och stationskarlar kommo omstrålade av den höga silkesfelbhattens gloria.»

Till en början var visserligen allt gott och väl; de nyvalda höllo sig karska både 1922 och 1929. Men icke många veckor. De kommo snart under inflytande av miljön, av den parlamentariska atmosfären och av sällskapslivet. Men det var inte bara det parlamentariska livets inflytande i största allmänhet som åstadkom denna förvandling. Den underlättades medvetet och systematiskt av ledarna.

MacDonald och hans närmaste omgivning arbetade helt enkelt på att förvandla Labour Party från att vara arbetarklassens parti till ett »party of the Nation». Och detta ej blott i princip och teoretiskt utan med mycket praktiska metoder och syftemål. Redan innan MacDonald bildat sin första regering började ett fullkomligt organiserat försök att tämja de »vilda socialisterna». På samma sätt, nämligen genom metodisk fraternisering, hade man på sin tid sökt tämja vilda irländare. Men medan deras store ledare Parnell sökte förhindra detta nedbrytande sällskapsliv, gjorde arbetarledarna tvärtom; de uppmuntrade förbrödningen, t. ex. deltagandet

i underhusets sällskapsliv och sportsammanslutningar, ja de togo t. o. m. initiativ i denna riktning. Och de partivänner, som hade invändningar att göra, fingo noggsamt veta, att de borde iakttaga vad skick och bruk krävde. Härvid mötte de också på motståndarsidan mycken förståelse. Särskilt var det den rika och charmerande parlamentsledamoten lady Astor, som ställde sina resurser till förfogande.¹ Enligt förf. var det med anledning av denna lady Astors verksamhet som ett slags fredsduva, som 1922 »den första öppna konflikten uppstod mellan dem som önskade att Labour Party skulle förvandlas till ett parti av hyggliga engelska gentlemän och dem som levde i den tron, att det skulle fortsätta sitt värv att sprida missnöje bland massorna». Den radikala skotska gruppen inom partiet antog en särskild resolution, som fördömde dessa tendenser och som innehöll en förbindelse för undertecknarna att själva avstå från allt dylikt sällskapande. Men snart glömdes protesten bort och de nya ledamöterna föllo — härtill uppmuntrade av de äldre — så småningom offer för miljöns »dödande inflytande». Då MacDonalds första regering bildats, låg det än mer vikt uppå att partimedlemmarna och deras gemåler skulle iakttaga god ton. För den skull bildades en särskild klubb, The Half Circle Club, »med huvuduppgift att se till, att arbetarpartiets medlemmar och deras damer övades att undvika att äta med kniv och spotta på golvet».²

På detta och andra sätt förmåddes alltså partiet att i allmänhet antaga en moderat prägel. Scanlon påstår f. ö. rent ut, att om intet annat hjälpte, begagnade man i åtskilliga fall hotelser för att få rebelliskt sinnade medlemmar att följa partidisciplinens krav på lydnad för ledningen. De flesta arbetarrepresentanterna voro helt hero-

¹ Denna förbrödring och det sätt på vilket den tillgätt har uppenbarligen åstadkommit åtskillig oro och kritik. I en kortfattad populär framställning, H. Snell, *Daily Life in Parliament* (Routledge Introductions. No. 9, London 1930), har förf., själv ledamot av underhuset och Labour Party, upptagit anklagelserna till bemötande. Han bagatelliserar förbrödringens faror och vänder sig bestämt emot talet om att »the social life of Parliament is dangerous to the independence of its poorest members who find it difficult to maintain the integrity of their political convictions, owing to the abounding hospitality and the seductive friendliness of their wealthier colleagues». Han försäkrar: »there is not in these suggestions even the beginnings of truth. I have personally never experienced the alleged temptations and I have never seen others exposed to them.» (A. a. sid. 67 f.) Härtill torde böra anmärkas, att Snells erfarenheter knappast torde kunna i bevisvärde jämföras med Scanlons. Snell är en etiskt högt stående, ansedd och rättrådig man, men av en något asketisk och världsfrämmande läggning, och hans lilla bok såväl i detta som andra fall en synnerligen rosande, ofta direkt apologetisk skildring, skriven *ad usum delphini*. Scanlons framställning bestyrkes även i viss mån av ett av honom (sid. 89—92) publicerat aktstycke, nämligen det program, som uppsattes av 1925 års radikala grupp. Där krävdes bl. a. i en särskild punkt: »No Fraternisation with the Enemy. Break the Continuity of Society Tradition. No Court Dress. No Political Accomodations.»

² Sid. 62. Förf. citerar här ett uttalande av Tom Johnston (sedermera medlem av MacDonalds andra ministär) i den radikala tidningen *Forward*. Förf. själv försvagar emellertid något detta påstående, men anser icke desto mindre att klubbens existens och verksamhet är betecknande för tidens tendenser.

ende av sina fackorganisationer, och dessa voro vid ifrågavarande tid (omkr. 1930) fullt lojala gentemot MacDonald. Förf. konstaterar helt öppet, att det för dessa ledamöter gällde deras livsuppehälle: 400 £ i statligt arvode + ersättning från resp. fackföreningar. Denna inkomst möjliggjorde för de flesta av dem att för första gången få njuta något av tillvarons bekvämligheter — och för att få bibehålla detta goda hade de blott att följa ledningens direktiv. I motsatt fall gällde det utan vidare att »återvända till fattigdomen och den ovissa kampen på en överfull arbetsmarknad».¹

Men det är icke blott den sällskapliga sidan av livet i parlamentet, som Scanlon betraktar som nedbrytande; det är även och framförallt den parlamentariska verksamheten själv; dessa ålderdomliga arbetsformer och etikettsregler, som härstamma från gångna sekler och rimligtvis passade för dessa, men som nu huvudsakligen äro konservativa krafter till ovärderligt stöd; alla dessa traditioner, vilkas effekt en belåten medlem av Labour Party karakteriserar på följande sätt: »Till en början är den nya parlamentsledamoten, angelägen att sätta igång med det arbete han är ditsänd för att utföra, vilt otålig (*wildly impatient*) för deras skull och beredd att avskaffa dem utan tvekan eller saknad. Men därefter börjar han, kanhända långsamt, att tolerera dem, och slutligen vinna de hans respekt och gillande».²

Det mångomtalade förräderiet bestod alltså till stor del däraf, att partiet, med sina ledare i spetsen, lärde sig dessa spelregler. Med bitter ironi och gisslande kvickhet skildrar Scanlon, hur MacDonald och hans följeslagare föllo in i sina roller och »lärde sig att bli stora parlamentariker i väntan på den dag, då de skulle sitta på regeringsbänken och spela spelet, kanske till och med bättre än den regering, som de nu bekämpade».

Flerstädes framhåller förf. även det kända och av ingen bestridda faktum, att parlamentet endast med yttersta möda medhinner sitt arbete,³ och att dess arbetspensum måste begränsas till ett eller annat större ärende per session. Likgiltiga ärenden, större och mindre, tillåtas upptaga en stor del av *the parliamentary time* och kunna stundom bli huvudfrågor, t. ex. ett lagförslag om biografernas stängning på söndagarna, vilket diskuterades under tre månaders tid. Och därefter skyldes regeringens (i detta fall den andra arbetarregeringens) oförmåga att hålla sina vallöften på bristen på *parliamentary time*.

Även i övrigt innehåller Scanlons bok en hel rad upplysningar

¹ Förf. anför (sid. 200) efter en namngiven vän en belysande anekdot. Denne hade vid ett tillfälle försökt att »touch the conscience of one of these men by reminding him of his former rebel days. Comfort, however, had killed conscience and the member replied: 'John, this is the first time I have known economic security in my life, and I am doing nothing to lose it'».

² Snell, *Daily Life in Parliament*, sid. 22.

³ Själva plena pågå ofta 10—12 timmar (Snell, a. a. sid. 43). Vänsterflygeln av år 1925 krävde också bland andra åtgärder för rationalisering av arbetet »An Eight Hour Day for Legislators» (sid. 91).

och notiser av mycket intresse, så t. ex. om partidisciplinen, om den första arbetarregeringens beroende av Labour Party's (d. v. s. rikspartiets) styrelse och om den andras suveräna självständighet.

I sin helhet är den, läst med nödig försiktighet, ett mycket värdefullt komplement till de många i ortodox, stundom i devot, anda skrivna skildringarna av det engelska parlamentet och dess arbets-sätt. Dessutom har den ett särskilt aktuellt intresse, nämligen såsom ett exempel — fastän otvivelaktigt bland de fränaste — på den kritik, som under senare år från praktiskt taget alla läger riktas mot parlamentet och parlamentarikerna av i dag.

E. Ths.

J. S. WORM-MÜLLER, A. BERGSGÅRD och B. A. NISSEN: *Venstre i Norge*. 387 sid. Oslo 1933.

Tiden omkring 1870 är i Europa de politiska partibildningarnas tid. I England uppstår 1867 the National Union of Conservative and Constitutional Associations, och tio år senare samlas de politiska föreningarna av liberal färg. År 1867 är också det svenska lantmannapartiets födelseår, och i Danmark förenas vänsterfraktionerna 1870. I Norge krönas försöken till politisk partibildning etappvis med framgång, tills slutligen stortingets vänsterförening bildas 1883, året efter följd av Norges vänsterförening. Som ett svar på denna oppositionens sammanslutning till ett parti kommer också något senare den konservativa partibildningen till stånd.

Händelserna 1814 och frihetsrörelserna mot den tryckande danska unionen, som via Eidsvoll och självständighetsförklaringen ledde till unionen med Sverige, bidrogo endast till att stärka ämbetsmannaväldet. Ämbetsmännen hade gått i spetsen för befrielseverket, och det blev också de som för flera årtionden framåt skulle komma att sitta i regeringen. Resultatet härav blev, att de första ansatserna till partibildning, vilka för övrigt skyntade redan på Eidsvoll, togo formen av en opposition mot ämbetsmannaväldet. Men det var först efter julirevolutionen som man inom denna klassbegränsade bondeopposition, med värn om grundlagen som huvudintresse, på allvar började tala om partibildning. Då inleddes den målmedvetna agitationen för att sända folk till stortinget för att de skulle tillvarataga en klass' intressen, böndernas. Under inflytande av de västeuropeiska strömningar, som vid mitten av seklet vunno insteg i Norden, började denna ursprungliga bondeopposition föra en positiv demokratisk, liberal politik. Den som samlade bönderna kring gemensamma mål var bondehövdingen O. G. Ueland, den som organiserade dem, bl. a. i de s. k. bondevänföreningarna, var Sören Jaabæk, och den som till slut såsom företrädare för den ännu rätt fåtaligt representerade

stadsliberalismen sammanförde de olika grupperna till en samlad och fast politik och till ett parti var Johan Sverdrup.

Det var efter många år av hård kamp för enigheten i de olika detaljerna i oppositionens stora reformprogram som Sverdrup kunde få till stånd den definitiva partisammanslutningen, nästan i samma stund som hans seger över regeringen 1884 förde till det oinskränkta ämbetsmannaväldets slutgiltiga fall, till hans egen upphöjelse till ministärbildare och därmed till parlamentarismens genombrott i norskt statsliv.

Vänstern var i full överensstämmelse med sin från hörjan oppositionella inriktning även det antiunionella partiet. Liksom det var vänstern som under åren närmast efter 1884 tog ledningen i fråga om demokratiseringens fullbordan, var det också det partiet som gentemot unionen drev den självständighetspolitik, som förde till 1905 års kris.

Under de 50 år, som gått sedan Johan Sverdrup bildade den första vänsterregeringen, har partiet befunnit sig i regeringsställning ytterligare nio gånger. Högern har bildat sju ministärer, arbetar- och bondepartierna vartdera en, och slutligen har Norge haft fyra samlingsregeringar. På 50 år har vänstern regerat i runt tal i 29. Dessa uppgifter ge en antydning om den på sätt och vis ledande roll partiet spelat. De ge också något stöd åt den gamla paradoxen, att vänsterns historia är Norges, och tydligen är det med denna dock något begränsade sanning för ögonen som de författare gått till verket, vilka till partiets 50-årsjubileum levererade dess festskrift.

Arbetet har mellan de tre författarna fördelats så, att professor Worm-Müller skrivit ett 40-tal sidor om partiets uppkomst, varpå docenten Bergsgård och hr Nissen delat upp det övriga rent kronologiskt med 1905 som gräns. Resultatet är en skildring av Norges historia under några och femtio år sedd ur vänsterns synpunkt. Det må också genast sägas ifrån, att framställningen ger en mycket värdefull bild av den politiska utvecklingen, desto mera erkännansvärd som litteraturen om den modernare norska historien hittills varit ganska knapp. Den ensidighet som är en given följd av bokens egenskap av partirekvirerad festskrift är i stor utsträckning reducerad av författarnas tydliga strävan efter objektivitet; det är endast ett par gånger inom det Bergsgårdska avsnittet som författaren låtit förleda sig till en mera känslomässig syn på tingen.

Efter professor Worm-Müllers tyvärr ganska korta men mycket intressanta skiss av partiets förutsättningar — de djupare problemen i fråga om partibildningen ha avsiktligt lämnats å sido — får man i boken en skildring av vänsterns växlande historia, dess upp- och nedgång, dess ministärers tillkomst och fall, dess huvudsakliga programpunkters öden etc. Speciellt givande äro de avsnitt som behandla dels brytningen inom partiet mot slutet av 80-talet, dels 1908 års kris, när de efter unionsupplösningen något kaotiska partiförhållandena åter stabiliserades, nu utan unionsfrågan som skiljemärke. Däremot har kanske den betydligt allvarligare kris, som inleddes

med 1918 års valnederlag och fortsatt med partiets stadiga tillbakagång, ansetts mindre inbjuda till utförlig behandling på en 50-årsdag.

Med den uppläggning som detta arbete fått ha emellertid några kapitel, som man tycker borde vara väsentliga i en partihistoria, aningen kommit att behandlas högst ofullständigt eller också helt utelämnas. Det är framför allt en skildring av partiets inre liv som saknas, dess organisation och verksamhetsformer utanför stortinget och inte minst partiet som sociologisk företeelse. Man får då och då höra talas om vänsterns landsmöten, deras viktiga beslut etc., att en generalsekreterare efterträtt en annan o. dyl., men något mera blir det knappast. Valförberedelser och agitation bli inte nämnda mer än högst flyktigt. Att partiet från början var ett bondeparti med en betydande tillsats av företrädare för städernas intellektuella må betraktas som allmänt bekant. Men även en sådan sak kunde det varit motiverat att i partihistoriken närmare behandla och framför allt utveckla till ett något så när tillfredsställande svar på frågan, vad det är för samhällsskikt som utgjort Norges vänsterparti. Intressanta problem därvidlag äro t. ex. industri- och skeppsredararistokratiens radikaliserings under 90-talet, arbetarklassens samarbete med vänstern under den tidigaste perioden, vänsterns förlust av böndernas förtroende omkring 1920, när bondepartiet bildades, och mycket annat.

En mera systematisk behandling av vänsterns stora kampfrågor skulle vidare säkert bidra till att göra partibilden tydligare. Slutligen är det väl också så, att den norska vänsterns historia i rätt hög grad är dess hövdingars. Av det skälet hade man nog önskat att få en mera pregnant tecknad bild av sådana partiets galjonsfigurer som Sverdrup, Steen, Gunnar Knudsen och Mowinckel för att ta några namn. Nu skymta de naturligtvis här och var, men helhetsbilden saknas.

Arbetets planläggning och uppdelning på tre författare synes ha medfört att det blivit svårt att tillfredsställande utfylla en del av dessa luckor. Bristen på skildring av själva partiorganisationen är dock obegriplig. Men trots detta har boken blivit ett mycket värdefullt bidrag till kännedomen inte bara om »venstre i Norge» utan också, som sagt, om modern norsk politisk historia över huvud taget. Därmed har boken också fyllt ett vetenskapligt mera betydelsefullt behov än att utgöra festskrift för ett jubilerande parti.

Arne Björnberg.

F. C. J. HEARNshaw: *Conservatism in England. An analytical, historical and political survey.* Macmillan. London 1933. Sid. I—VII + 1—322.

Författaren till här behandlade arbete har redan tidigare framträtt med skrifter, vilka röra sig på gränsen mellan statsvetenskapens och politikens områden; den mest kända av dessa torde vara »Democracy at the Crossways», vilken också återopas på titelbladet. Redan i undertiteln på sitt nya arbete om engelsk konservatism har han också antytt dualismen i den uppgift han ställt sig, att analysera *begreppet* konservatism, att studera den konservativa riktningens utveckling och verksamhet genom tiderna och att uppdraga några riktlinjer för dess arbete just nu. Man torde faktiskt ha rätt att sammanföra analysen och den »politiska» översikten till en enhet, den subjektivt politiska, ty författarens definition på begreppet konservatism gör knappast anspråk på någon opartiskhet. Bland de elva grundsatser, som han betecknar som de för konservatismens utmärkande, finner man visserligen sådana som den organiska samhällsuppfattningen och tron på statens religiösa grundvalar, vilka andra riktningar alls icke eller endast i mycket ringa utsträckning återropa sig på; men när bland konservatismens särskilda principer uppräknas »the prime importance of character», »loyalty» (»he is loyal to his family, to his school, to his university, to his party, and to whatever professional group he may be attached. . . . Piety, fidelity, patriotism, imperialism — these are words that are dear to him . . .»), »common sense, realism, practicality» — då torde anhängare av andra åskådningar anmäla sig med anspråk på samma delaktighet i dessa såsom allmänt erkända värden; och det är endast på grundval av sin egen subjektiva övertygelse som Hearnshaw kan göra gällande att hans meningsfränder ha större förutsättningar än andra att realisera dem.

Dessa politiskt, ibland också dagspolitiskt färgade synpunkter skulle i och för sig kunna giva anledning till diskussion, ehuru knappast i en vetenskaplig tidskrift. Vad som emellertid är av särskilt intresse, är författarens framställning av den engelska konservatismens utveckling. Det filosofiska och politiska tänkandet har ju i England till ganska stor del försiggått oberoende av kontinentens idémotsättningar, medan England å andra sidan som konstitutionellt mönsterland utövat ett mycket starkt inflytande på hela Europas konstitutionella idébildning — under 1700-talet för maktfördelningens teoretiker och hundraftio år senare för maktfördelningslärans motståndare, parlamentarismens förkämpar.

Den historiska framställningen har också fått större delen av utrymmet i Hearnshaw's arbete (230 sidor av 307). I verkligheten är det nämligen genom historiken förf. lägger grundvalen för de synpunkter han för övrigt önskar framföra, och det är ovisst om han egentligen avsett att ens där framträda med vetenskapliga anspråk eller om han endast använt en historiserande form. I varje fall

berör han ett flertal för den politiska idéhistorien viktiga problem; och av särskilt intresse är, att han icke blott sysslar med de olika programskrifterna, utan även går till deras tillämpning i praktisk politik. Hans uppgift blir därigenom svårare, men också ojämförligt mycket mera givande; ty det kan svårligen bestridas att exempelvis William Pitt d. y. betytt lika mycket för skapandet av en engelsk konservativ åsiktsriktning som Burke. Den ene utformade den konservativa politiken efter det rådande lägets krav, under det att den andre arbetade med dess motivering och dess logiska hyfsning. En idéhistorisk undersökning måste syssla med båda dessa sidor av utvecklingen, och även om den blir behäftad med vissa brister är det likväl en fördel att den åtminstone ställt problemet riktigt.

Den förnämsta bristen i föreliggande arbete är emellertid att den subjektiva politiska åskådningen i alltför hög grad kommit att inverka på förf:s historiska framställning. Vad han anser vara bra, det finner han också vara karakteristiskt för konservatismen, även om det i själva verket har föga att göra med motsättningen mellan olika politiska riktningar; och å andra sidan gör det ett fullkomligt groteskt intryck, när han (sid. 300) om cynikern och ateisten Bolingbroke skriver, att han visserligen fann sig »compelled to dissent from all forms of the Christian creed» men i stället lyckades »display the religious spirit in a still wider latitude». Den religiösa andan hos Bolingbroke är lindrigast sagt svår att upptäcka. Förf. skulle kanske försvara sig med att detta ingår i den politiska och icke i den historiska avdelningen. Men det måste väl ändock vara så, att den som kommer med historiska sakuppgifter är ansvarig för dessas vederhäftighet, oavsett om de stå i en historisk avhandling, en naturvetenskaplig avhandling eller en politisk stridsskrift.

En annan anmärkning som kan riktas mot framställningen är, att namnet konservatism kanske ibland användes en smula anakronistiskt. De säregna engelska förhållandena göra det möjligt att med rätt stor konsekvens begagna ordet exempelvis om en tory-partiets skapare som Danby eller en av kavaljerspartiets ledande statsmän som Hyde (Clarendon). Richard Hooker och Thomas Wentworth (Strafford) bli »forerunners of modern conservatism»; med undantag av adjektivet kan denna karakteristik också möjligen godkännas. Men när förf. anser suprematsakten av år 1534 innefatta »the very genius of conservatism embodied» eller kallar 1559 års supremats- och uniformitetsakter »a model of conservative statesmanship: it was instinct with conciliation, compromise, and common sense» blir man onekligen en smula tveksam. Icke ens den mest rättrogne konservativa historiker kan väl ändock för sin åskådning monopolisera allt försonligt, kompromissartat och förnuftigt från världens skapelse och framåt; och det är svårt att förstå, varför icke även Vilhelm Erövraren eller konung Alfred borde räknas som konservativa statsmän, om termen får omfatta Henrik VIII och drottning Elisabet. Likaså har nog förf. pressat termen onödigt mycket, när det långa parlamentets lagstiftning före september 1641 karakteri-

seras som »eminently and essentially conservative», medan dess verksamhet från och med den stora remonstransen enligt hans mening skulle ha varit enbart radikal och samhällsomstörtande. En viss konsekvens kan man väl icke frångämma parlamentsmajoriteten; och det är knappast fullt riktigt att låta Hyde och Falkland framstå som dess allt dominerande ledare under den första sessionen.

Även på en annan punkt måste en bestämd reservation mot den historiska framställningen göras, nämligen i vad den gäller tiden efter 1914. Förf. står i fråga om världskriget kvar på alldeles samma ståndpunkt som den vilken 1914—1918 intogs av Northcliffe-pressen: »... in the autumn of 1914 Germany had come to the definite conclusion that the realisation of her destiny demanded another great conflict» (sid. 252). »Never before had the British Empire, the European state system, and even Christian civilisation itself, been faced by so frightful a menace as that involved in this great outburst of German militarism, this Teutonic bid for world dominion». Oppositionen mot Lloyd George's krigskabinett blir »the deplorable company of cosmopolitians, communists, conscientious objectors, anticonscriptionists and cranks, who for four years had 'done their damnedest' to make the allies lose the war». Man hade hoppats att dylika uttalanden icke skulle återfinnas i en halvt vetenskaplig skrift från år 1933; men mot bakgrunden härav är man mindre överraskad över att förf. exempelvis utan vidare betraktar 1924 års Zinovieffbrev som fullt autentiskt. Hela framställningen av tiden efter 1914 är så gott som värdelös, vilket är så mycket mera beklagligt som tankegångarna i historikens tidigare del med fördel kunde ha fullföljts ända fram till våra dagar.

Med dessa reservationer och undantag måste emellertid den historiska framställningen betecknas som mycket läsvärd, liksom förf. även lyckats göra den fängslande och lättläst. En smula ytlig blir den givetvis på sina ställen, men man kan ju icke heller begära att förf. skall vara lika sakkunnig på alla perioder i Englands historia. Bolingbroke, som tydligen särskilt intresserat förf., skildras med stor livfullhet och såvitt man kan förstå i stort sett med både skarpsinne, omdöme och vederhäftighet. Det bästa partiet i arbetet torde emellertid vara det som avhandlar Burke. Här kommer den klassiska konservatismens konsekvent patriarkaliska samhällsuppfattning utomordentligt väl fram; och ehuru förf. huvudsakligen nämner boken om franska revolutionen, framgår det likväl tydligt att hänsyn tagits även till tidigare skrifter, särskilt »Thoughts on the cause of the present discontents». Talen i Bristol nämnas icke direkt, men förf. återkommer flera gånger till tankegångar beträffande rösträtt och representation över huvud, vilka uppenbarligen äro influerade av Burke. I fråga om dennes allmänna åskådning betonar han med full rätt den roll, som övertygelsen om statens indirekt gudomliga ursprung och om dess religiösa grundval spelat för hela det av Burke uppbyggda systemet. Den organiska statsteorien, vilken på flera ställen behandlas, blir kanske icke alldeles

begriplig för läsaren, men man antecknar med särskild tillfredsställelse att dess och representationstankens konsekvenser i fråga om social välfärdspolitik äro utdragna: »that the health of the body politic implied the well-being of all its members of every class» (sid. 178). Det kan för en svensk vara skäl att i detta sammanhang erinra om att motsvarande synpunkter även framträda i Hans Järtas skrift »Om allmänna undsättningsanstalter».

Om förf. med sympati, intresse och förståelse avhandlar Burke, frågar man sig om han icke å andra sidan är väl hård mot Peel och hans politik. Någon idépolitiker av rang var Peel visserligen icke, men att i hans verksamhet så gott som endast finna från liberalerna stulna programpunkter och förräderi mot de konservativa vittnar dock om en väl långt gående förenkling. Ordvalet är här också en smula egendomligt: Peel och Wellington »doomed themselves to everlasting execration for having deserted him (Canning) in 1827» (sid. 186). Det har sitt intresse att jämföra de starka förkastelsesdomarna över Peels frontförändringar 1829 och 1845 med försvaret för Disraëlis politik i representationsfrågan 1866—67. I fråga om Tamworth-manifestet har förf. emellertid på grundval av Kitson Clarks forskning och i betydligt bättre avvägd form än denne själv klargjort Peels och det konservativa partiets omvandling efter 1832 års parlamentsform.

Ämnet Disraëli är i våra dagar så pass genomdiskuterat, att man förstår att förf. här icke kunnat komma med några nya synpunkter, även om man måhända skulle ha önskat en något mindre panegyrisk skildring. Sammanfattningen av hans politiska övertygelse i fyra principer (samhällets religiösa grundvalar, den organiska statsuppfattningen, samhällsklassernas ömsesidiga solidaritet och maktbalansen mellan olika statsmakter och intressegrupper) innefattar givetvis en förenkling och utelämnar exempelvis hela det österländskt mystiska och färgrika hos Disraëli, men den är å andra sidan så till vida värdefull som den klart markerar kontinuiteten från Burke och framåt. I fråga om Salisbury och lord Randolph Churchill synes Hearnshaw ha åstadkommit en mycket lycklig avvägning, och hans översikt är här särdeles värdefull som korrektiv till det förhärlikande av den senare, som mycket ofta förekommer.

G. Hkr.

SAMUEL E. BRING: *Bibliografisk handbok till Sveriges historia*. Norstedt. Stockholm 1934. Sid. 1—780. Pris inb. i klotband kr. 12: —.

Det verk, som förste bibliotekarien Bring nu efter många års arbete slutfört, kommer utan tvivel att bli fullkomligt outhärligt för alla dem som bedriva forskning inom svensk historia eller någon av dess gränsvetenskaper. Ett oerhört material, som var och

en hittills med stort besvär fått leta fram på egen hand, finnes här sammanfört i översiktlig och lättillgänglig form, och förf. har icke begränsat sig till redogörelsen för tryckt källmaterial och litteratur på svenskt eller utländskt språk utan dessutom på ett sextiotal sidor redogjort för de arkiv, bibliotek och enskilda samlingar, där handskriftsmaterial står att finna. Kanske skulle arbetet ha vunnit på om denna avdelning utökats till hundra sidor; men man kan å andra sidan förstå, att förf. velat begränsa sig. Värdefullt är emellertid, att en mängd arkivförteckningar, vilka forskaren lätt kan förbigå, här upptagits.

Sin största användning får handboken givetvis för de rena historikerna, och någon mera utförlig recension kan i denna tidskrift icke ifrågakomma. Det bör emellertid påpekas, att den författningshistoriska och socialhistoriska litteraturen tämligen fullständigt medtagits; av de historiska gränsområdena torde dessa vara de mest gynnade. Ända från och med medeltiden (här räknad från mitten av 1000-talet) upptager varje kapitel en eller flera avdelningar om författnings- och förvaltningshistorisk litteratur samt en avdelning om ekonomisk historia. Det är emellertid helt naturligt särskilt för frihetstiden och tiden efter 1809, som dessa redogörelser fått något större utrymme sig tilldelat. För 1800-talet blir det tillsammans ett tjugotal sidor, och förf. redogör icke blott för de särskilda arbetena och uppsatserna, utan söker också att i den mån detta i en handbok av denna art är möjligt följa den vetenskapliga diskussionens utveckling och problemställningar. En och annan mindre anmärkning skulle kunna göras, t. ex. att Erik Fahlbecks Riksrättsinstitutet upptagits endast under litteraturen om 1800-talet, ehuru dess tyngdpunkt, som också i texten framhållits, ligger på den gustavianska epoken; eller att G. Hessléns uppsats Statsrevisorerna och den styrande makten förts tillsammans med övriga delar av samlingsverket Studier rörande den svenska riksdagens kontrollmakt, utan att dess betydelse som korrektiv för Rexius' framställning i Striden om finansmakten blivit anmärkt; eller att de idéhistoriska teserna i Lönnroths avhandling Sverige och Kalmarunionen icke alls omnämnts. Men detta är rena småsaker, som måhända delvis också stå i ett visst samband med biblioteksmannens motvilja mot att frångå vedertagna katalogiseringsprinciper, och ha lika litet att betyda som det förhållandet, att meningsskiljaktigheter alltid måste uppstå i fråga om huru mycket som skall få komma med. En svaghet, som emellertid förf. icke har någon skuld till, är att utrymmesskäl förbjudit medtagande av recensioner; så har nu skett endast då dessa äro oundgängliga som korrektiv för en felaktig framställning, eller då de ingå som nödvändigt led i en vetenskaplig principdiskussion.

Handbokens användbarhet ökas genom ett fullständigt register (ensamt upptagande icke mindre än etthundra sidor) samt en utförlig och klart disponerad innehållsförteckning. Det relativt billiga priset är slutligen ingalunda dess minsta förtjänst.

G. Hkr.

S. D. WICKSELL: *Bidrag till den formella befolkningsteorien, med tillämpningar på Norges befolkning*. Statsøkonomisk Tidsskrift 1934, 1—2, s. 1—94.

Föreliggande arbete av professor Wicksell består av tvenne olika delar. Den första delen utgöres av numeriska beräkningar av Norges befolkning i framtiden, företagna genom successiva framskrivningar enligt ett flertal hypoteser beträffande de olika demografiska förhållandena och i huvudsaklig överensstämmelse med de framskrivningar av Sveriges befolkning, vilka publicerades av professor Wicksell i *Ekonomisk Tidsskrift* 1926, men givetvis fullt up to date beträffande de nu rådande förhållandena i Norge.

Såsom alltid, då kommande händelseförlopp beräknas, måste givetvis hypoteser tillgripas, och i sådana befolkningsframskrivningar, som det här gäller, röra sig hypoteserna om den framtida gestaltningen av de demografiska förhållandena, vilka bestämma en befolkning och dess förändringar, nämligen dödlighet och fruktsamhet.

Det prognostiska värdet av de gjorda numeriska beräkningarna bygger således på det sannolikhetsvärde, man kan sätta på de använda hypoteserna beträffande den framtida mortaliteten och fruktsamheten, framförallt rörande fruktsamheten.

De numeriska framskrivningarna grunda sig på den hypotesen beträffande dödligheten i de olika åldersgrupperna, att den kommer att i framtiden vara i överensstämmelse med 1921—1925 års dödlighetstabell för Norge, och på fyra olika hypoteser rörande fruktsamheten i framtiden.

Dödligheten kommer kanhända att sjunka något under tabellens värden, men troligen endast obetydligt, och en mindre sänkning av dödligheten har inga betydelsefullare förändringar till följd.

Beträffande den framtida fruktsamheten måste man helt och hållet röra sig med gissningar om, hur den kommer att gestalta sig.

De fyra olika hypoteser, som vid framskrivningarna använts beträffande fruktsamheten, äro följande: I. Antalet födda förblir konstant från och med år 1928 (utgångspunkten från framskrivningarna). II—IV. Fruktsamheten, definierad såsom antalet nedkomster i relation till antalet kvinnor i 20—45 års åldern, förblir konstant och av en sådan storlek, att befolkningen slutligen blir stationär (hyp. II), regressiv (hyp. III) eller progressiv (hyp. IV). De hypoteser, som gjorts, äro således till sin natur sådana, att de innesluta alla tänkbara antaganden (om man endast förutsätter konstanta demografiska förhållanden i framtiden).

I ett flertal tabeller och diagram illustreras sedan de olika förskjutningarna i de demografiska talen, som inträffa enligt dessa hypoteser, såsom till exempel folkmängdens ökning eller minskning, den absoluta nativitetens fluktuationer samt folkmängdens procentiska fördelning på olika åldersklasser.

På ett utmärkt sätt illustreras i dessa diagram, huru folkmängdskurvan i stora drag kommer att följa nativitetskurvan.

Av diagrammen framgår också på ett slående sätt det av norrmannen Eiler Sundt påpekade förhållandet, att en störning av nativitetsskurvan i framtiden automatiskt orsakar en ny störning av nativitetsskurvan, och att sålunda periodiska fluktuationer uppkomma. Emellertid framgår det också, att de dämpas kraftigt, så att efter bortåt hundra år t. o. m. de störningar, som orsakats av den nutida stora nedgången i absoluta födelsetalet, praktiskt taget äro omärkliga.

Av intresse är också, att man erhåller en uppskattning av periodens längd vid dylika periodiska svängningar. Den är omkring trettiofem år, vilket kan sägas vara ungefär detsamma som medelåldern hos barnaföderskorna.

Vidare framgår av dessa beräkningar riktigheten i det av Gustav Sundbärg påpekade förhållandet, att det procentiska antalet i åldern 15—50 år är i huvudsak konstant omkring 50 %, oberoende av om befolkningen är av stationär, progressiv eller regressiv typ, blott den är stabil.

Den praktiska nyttan av framskrivningar på lång sikt kan ifrågasättas, men de tjäna i varje fall såsom en illustrering av, hur det måste gå, om de nuvarande eller andra förhållanden komma att stabilisera sig i framtiden. Men man kan erhålla värdefulla upplysningar om förhållandena i en ej allt för avlägsen framtid, i synnerhet om den del av befolkningen, som är med i själva utgångsbefolkningen (i detta fall dem, som fötts före 1928).

Den andra delen av prof. Wicksells arbete utgöres av en matematisk utredning av en befolknings förändringar under särskilda antaganden beträffande antingen den absoluta eller relativa nativiteten. Är födelsekurvan given och dödligheten bekant, erhålles befolkningen i en viss ålder x såsom produkten av antalet födda för x år sedan och överlevelsesannolikheten l_x , och man kan sålunda ur födelsekurvan erhålla folkmängdskurvan genom en summering av dessa produkter eller också, om man så vill, befolkningen i vissa åldersklasser. Även dödskurvan kan härledas ur födelsekurvan.

Beträffande den absoluta nativitetsskurvan behandlar Wicksell det fallet, att den kan beskrivas med tillhjälp av en parabel av visst gradtal. Wicksell påvisar, att under sådana förhållanden folkmängdskurvan blir en parabel av samma gradtal men med en viss färförskjutning framåt i tiden.

Om sålunda födelsekurvan under en längre tid kan beskrivas såsom en andragradsparell med ett maximum eller minimum vid viss tidpunkt, så kommer folkmängdskurvan också att bli uttryckt med tillhjälp av en andragradsparell, men med sitt motsvarande maximum eller minimum längre fram i tiden. Storleken av denna förskjutning är av betydligt intresse, och Wicksell påvisar den enkla relationen, att avståndet mellan de båda maximum- eller minimumpunkterna är till sin storlek lika med medelåldern hos befolkningen i en stationär befolkning med den antagna dödlighetstabellen. Denna ålder ligger enligt de nyaste dödlighetstabellerna mellan 35 och 40 år.

Om däremot födelsekurvan beskrives av en parabel av högre gradtal än två, så gäller emellertid icke det förhållandet, att ett maximum eller minimum i födelsekurvan alltid kommer att efterföljas av ett maximum eller minimum uti folkmängdskurvan med det nyssnämnda tidsavståndet. Särskilt om maximi- och minimipunkterna i nativitetskurvan följa tätt på varandra, behöva de icke alls ge upphov till några motsvarande punkter i folkmängdskurvan.

Folkmängdskurvan är emellertid även i sådana fall en i stort sett trogen men utjämnad bild av födelsekurvan med en förskjutning framåt i tiden, som, oberoende av gradtalet hos parabeln, är just medelåldern i den stationära befolkningen.

Det mest intressanta men också mest svårbehandlade fallet är det, när icke den absoluta men i stället den relativa nativiteten, d. v. s. antalet nedkomster i relation till antalet kvinnor i de fruktsamma åldrarna (20—45 år), följer en viss lag. Efter att i korthet ha sysslat med det allmänna fallet övergår professor Wicksell till att behandla det speciella fallet, att den relativa nativiteten i framtiden kommer att vara konstant. Den allmänna födelsekurvan kommer att i det allmänna fallet bestämmas av en fundamentalekvation, vilken i ovannämnda speciella fall resulterar i, att den absoluta födelsekurvan kommer att bestå av ett flertal komponenter, av vilka den ena utgöres av en i geometrisk progression växande eller avtagande del, medan de andra utgöras av ett flertal vågor med olika svängningsperioder och med så småningom, åtminstone i relation till den i geometrisk progression växande delen, avtagande amplituder. De faktorer, som bestämma dessa vågors perioder och dämpningsfaktorer, kunna härledas ur fundamentalekvationen och hava den betydelsefulla egenskapen, att de endast bero av befolkningens dödlighet och fruktsamhet men icke alls av befolkningens åldersfördelning vid utgångspunkten för beräkningarna. Dessa vågors period och dämpning äro således något för en befolkning med viss fruktsamhet och viss dödlighet karakteristiskt.

Däremot äro utgångsamplituderna hos dessa vågor beroende på åldersfördelningen i de fruktsamma åldrarna och åldrarna därunder, och denna åldersfördelning beror ju i sin tur på födelsekurvas förlopp under de 45 senast förflutna åren.

Liksom således födelsekurvan sammansättes av ett flertal komponenter, kommer också folkmängdskurvan att sammansättas av likartade komponenter, en geometriskt växande eller avtagande del, samt ett flertal vågor med samma svängningsperioder och samma dämpningsfaktorer som födelsekurvans, men med en viss fasförskjutning. Detta tillstånd inträder dock icke till fullo, förrän den del av befolkningen, som vid utgångspunkten för beräkningarna befann sig i åldersklasserna ovanför de fruktsamma, fullständigt dött ut.

Även dödsfallskurvan kommer då att vara likartad med födelsekurvan, d. v. s. bestå av samma antal vågor med samma perioder och samma dämpningsfaktorer som födelsekurvans, men även den med vissa fasförskjutningar.

I anslutning till den ovanstående matematiska behandlingen av befolkningsproblemet, när den relativa nativiteten är konstant, äro numeriska beräkningar utförda med Norges befolkning såsom illustrationsobjekt och med samma antaganden beträffande dödlighet och fruktsamhet, som lågo till grund för hyp. II vid de numeriska beräkningarna.

De resultera i, att den geometriskt växande eller avtagande komponenten i födelsekurvan blir konstant, d. v. s. sluttillståndet blir stationärt, samt att födelsekurvan dessutom kommer att bestå av fyra vågor med perioder på resp. cirka 35, 21, 14 och 11 år. De tre sistnämnda vågorna ha emellertid så kraftiga dämpningsfaktorer, att de praktiskt taget försvinna efter några årtionden. Den första vågen med en period av 35 år har en dämpningsfaktor så stor, att denna våg under loppet av en period dämpas ned till en tredjedel av sin ursprungliga amplitud.

Detta står i god relation till, vad som förut observerats vid de numeriska framskrivningarna, där en period av trettiofem år var tydligt iögonfallande.

Överhuvud stå resultaten av den matematiska framskrivningen i god överensstämmelse med resultaten vid den numeriska framskrivningen enligt hypotes II, vilket de givetvis måste göra, då de bygga på exakt samma utgångsförhållanden.

Emellertid har den matematiska framskrivningen medelst Wicksells metod, som utgår från en uppdelning i ändligt antal åldersklasser, den olägenheten, att ekvationen för bestämningen av komponenterna är beroende av företagna indelningar av den ursprungliga befolkningen i olika åldersklasser.

Indelas denna i femårsklasser, så som gjorts i exemplet, erhållas de fyra nyssnämnda vågorna, men om man utgått från en annan åldersindelning, t. ex. i ettårsklasser eller i treårsklasser från början, så skulle ekvationens lösning resultera i ett ökat antal vågor med andra perioder och andra dämpningsfaktorer. Professor Wicksell framhåller emellertid, att man skulle i huvudsak erhålla de fyra nyssnämnda vågorna relativt oförändrade vid en förändrad indelning, samt att de nytillkomna vågorna skulle besitta en så kort period och så kraftig dämpning, att de äro praktiskt taget betydelselösa. Åtminstone den första vågen med en period av cirka 35 år komme att vara praktiskt taget oberoende av indelningen i olika åldersgrupper.

Den Wicksell'ska metoden har dessutom den stora fördelen, att de matematiska uttrycken och ekvationerna bliva numeriskt hanterliga, och alla utvecklingar bliva ändliga. Vid användandet av kontinuerliga betraktelser kommer man, som amerikanska undersökningar visat, till oändliga serier och i generella fall olösliga ekvationer.

C.-E. Quensel.

BERÄTTELSE ÖVER FAHLBECKSKA STIFTELSENS VERKSAMHET ÅR 1934

Stiftelsens kollegium har under året bestått av samma personer som föregående år. Som präses fungerade undertecknad, som sekreterare och redaktör för Statsvetenskaplig Tidskrift professor R. Malmgren. Kollegiet har under året hållit 7 sammanträden, därav ett som vanligt förlagt till den 15 oktober, Stiftarens födelsedag, och förenat med nedläggning av en krans å graven på Norra Kyrkogården.

Av »Skrifter, utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen» har under året utkommit:

XIX. J. Åkerman, Konjunkturteoretiska problem.

XX. S. D. Wicksell, Befolkningsrörelsen i Sveriges härader, tingslag och städer 1911—1925 samt i Sveriges bygder 1901—1925.

XI. K. A. Edin, Undersökning av abortförekomsten i Sverige under senare år.

Till tryckning har ytterligare antagits Paul Dahn, »Den studerande ungdomens rekrytering särskilt med hänsyn till hemort och social härstamning».

Ett premium har av Stiftelsen tilldelats docenten S. Andgren för hans arbete »Konung och Ständer 1809—1812». Forskningsunderstöd har utgått till fil. mag. Gösta Lindeberg för studier vid riksarkivet rörande G. H. v. Görtz' verksamhet i Sverige under Karl XII:s sista regeringsår; till fil. lic. Olof Persson för studier vid riksarkivet och i socialdepartementet angående tillkomsten av landshövdingeinstruktionerna 1855 och 1918 m. m.; till fil. lic. Arvid Öhman för fortsatta studier över »Partibildningen i första kammaren 1867—1888» samt därmed förbunden resa; till docenten E. Thermænius för vistelse i Stockholm för studier till en monografi över adressdebatten i engelska underhuset; till fil. dr. Nils Holmberg för bestridande av vissa kostnader, som voro förbundna med forskning rörande de sociala verkningarna av enskiftet i Malmöhus län, samt till fil. lic. C. G. Widell för studier i Stockholm och Berlin rörande de politiska partiernas legalisering.

Av Statsvetenskaplig Tidskrift har årg. 37 utkommit med som vanligt 5 häften (tillsammans 472 sidor). I redaktionen har utom redaktören professor Malmgren medverkat professor Sommarin (nationalekonomi), professor Bruswitz, Uppsala (litteraturgranskningar, politik), docent Thermænius (översikter och meddelanden, politik), samt undertecknad (statistik). I tidskriften har införts en statsvetenskaplig bibliografi för år 1933. Avsikten är att vidareföra denna bibliografi för kommande år.

Till att delta i revisionen av Stiftelsens räkenskaper har universitetets rektor utsett professor K. Olivecrona.

Lund i mars 1935.

S. D. Wicksell.

Räkning över Fahlbeckska Stiftelsen för räkenskaps- året 1933—1934.

(Utdrag ur räkenskaperna för Lunds Universitet.)

Balans från föregående räkenskapsår.

Sydsv. Kraft A.-B:s 4 1/2 % obligationer.....	116,000: —	
Sthlms int.-garanti A.-B:s 4 1/2 % d:o.....	25,000: —	
Sveriges stadshypotekskassas 5 % obl. av 1922 (efter konvertering = 4 1/2 % av 1933)	20,000: —	
D:o d:o 5 % obl. av 1926	19,000: —	
D:o d:o 5 % d:o » 1928	75,000: —	
Trafik A.-B. Grängesberg-Oxelösunds 4 1/2 % obl. av 1930	15,000: —	
Skand. Kredit A.-B., å check-räkning	9,637: 39	279,637: 39

Uppbörd.

Ränta å obligationer	12,620: —	
Skand. Kredit A.-B., ränta å check-räkning	199: 33	
Sparbanken i Lund, ränta	69: 85	12,889: 18
	<u>Summa kr.</u>	<u>292,526: 57</u>

Utgifter.

1) <i>Statsvetenskaplig Tidskrift.</i>		
Tryckningskostnader.....	5,620: 14	
Redaktörsarvode	1,000: —	
Kontant till expeditionen	4,000: —	10,620: 14
2) <i>Övriga utgifter.</i>		
Överfört till understödsfonden	3,799: 87	
Præsesarvode	300: —	
Räkenskapsföraren	100: —	
Revisorsarvode	50: —	
Diverse omkostnader	97: 50	4,347: 37
		<u>14,967: 51</u>

Balans till följande räkenskapsår.

Sydsv. Kraft A.-B:s 4 1/2 % obligationer	116,000: —	
Sthlms int.-garanti A.-B:s 4 1/2 % d:o	25,000: —	
Sveriges stadshypotekskassas 5 % obl. av 1926	19,000: —	
	<u>Transport</u>	<u>160,000: —</u>
		<u>14,967: 51</u>

	Transport	160,000: —	14,967: 51
Sveriges stadshypotekskassas 5 % obl. av 1928		75,000: —	
D:o	d:o	4 ¹ / ₂ % obl. av 1933	
		(förut 5 % av år 1922)	20,000: —
Trafik A.-B. Grängesberg-Oxelösunds 4 ¹ / ₂ % obl. av 1930		15,000: —	
Sparbanken i Lund		7,559: 06	277,559: 06
	Summa kr.		292,526: 57

Räkning över Fahlbeckska understödsfonden för räkenskapsåret 1933—1934.

Balans från föregående räkenskapsår.

Sveriges stadshypotekskassas 5 % obl. av 1926	25,000: —	
Skand. Kredit A.-B., å check-räkning	16,903: 87	41,903: 87

Uppbörd.

Ränta å obligationer	1,250: —	
Skand. Kredit A.-B., ränta å check-räkning	366: 62	
Sparbanken i Lund	191: 17	
Omföring från Fahlbeckska Stiftelsens fond	3,799: 87	5,607: 66
	Summa kr.	47,511: 53

Utgifter.

Tryckn. av N:o XIX av Skrifter utg. av Fahlb. Stiftelsen	2,440: 71	
Korrekturläsning	48: —	
Fil. lic. N. Tenow, forskningsunderstöd	399: 99	
Amanuens T. Larsson, statistiska undersökningar	2,500: —	
Fil. lic. Olof Persson, forskningsunderstöd	500: —	
Fil. lic. Arvid Öhman, d:o	500: —	
Fil. mag. Gösta Lindeberg, d:o	500: —	6,888: 70

Balans till följande räkenskapsår.

Sveriges stadshypotekskassas 5 % obl. av 1926	25,000: —	
Sparbanken i Lund	15,622: 83	40,622: 83
	Summa kr.	47,511: 53

**Räkning för Statsvetenskaplig Tidskrift för
räkenskapsåret $\frac{1}{7}$ 1933— $\frac{30}{6}$ 1934.**

a) Sammandrag av kassa-kontot.

Balans $\frac{1}{7}$ 1933.

Skand. Kredit A.-B., å sparkasseräkning	1,258: 73	
Kontant i kassan	45: 26	1,303: 99 ¹

Inkomster.

Pren.-avg., lösnummer och häften av skriftserien	638: 88	
A.-B. C. W. K. Glerup, redovisning för år 1933.....	933: 75	
Kontant från Fahlbeckska Stiftelsen	4,000: —	
Ränta å sparkasseräkning	47: 66	
Annons	100: —	
Diverse	2: 90	5,723: 19
	Summa kr.	7,027: 18

Utgifter.

Författarearvoden	2,554: 75	
Avlöningar	2,400: —	
Telefon	129: 20	
Återsänt å pren.-avgifter.....	15: —	
Diverse omkostnader	457: 72	
Inlösta jetonger	195: —	5,751: 67

Balans $\frac{30}{6}$ 1934.

Skand. Kredit A.-B., å sparkasseräkning	1,260: 39	
Kontant i kassan	15: 12	1,275: 51 ¹
	Summa kr.	7,027: 18

b) Översikt för räkenskapsåret $\frac{1}{7}$ 1933— $\frac{30}{6}$ 1934.

Debet.

Prenumerationsavgifter m. m. (exp.)	638: 88	
A.-B. C. W. K. Glerup (exp.)	933: 75	
Annons (exp.).....	100: —	
	Transport	1,672: 63

¹ Dessutom ineliggande tidskriftslager, här ej upptaget till särskilt värde.

	Transport	1,672: 63	
Ränta å sparkassräkning (exp.)		47: 66	
Diverse (exp.)		2: 90	1,723: 19
Förlust för räkenskapsåret			10,453: 62
	Summa kr.		12,176: 81

Kredit.

Författarearvoden (exp.)			2,554: 75
Tryckn.-kostnader (Fahlb. St.)			5,620: 14 ¹
Avlöningar: utb. av exp.	2,400: —		
» » » Fahlb. St.	1,000: —		3,400: —
Telefon (exp.)			129: 20
Diverse omkostnader (exp.)			457: 72
Återsänt å pren.-avg. (exp.)			15: —
	Summa kr.		12,176: 81

¹ Härå ingår för h. 1—2 år 1933 ett belopp av kr. 1,459: 10.

Till red. insända skrifter.

- Ekonomisk Tidskrift.* 1934. H. 4. Uppsala 1934.
- Finlands officiella statistik* XXII. Försäkringsväsendet. C. 1934. Hfors 1934.
- Finsk-Kommunaltidskrift.* 1934. Nr 9—10. Hfors 1934 o. 1935.
- Finsk Tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik.* T. CXVII. H. VI. T. CXVIII. H. I. Hfors 1934 o. 1935.
- Historisk Tidskrift.* 1934. H. 4. Sthlm 1934.
- Industria.* Arg. XXX. N:o 26. Arg. XXXI. N:o 1—5. Sthlm 1934 o. 1935.
- Institut International d'Agriculture, Rome.* Revue Internationale d'Agriculture. 1934. N:o 12. 1935. N:o 1. Rome 1934 o. 1935.
- International labour review.* Vol. XXX. N:o 6. Vol. XXXI. N:o 1—2. Genève 1934 o. 1935.
- Kommersiella Meddelanden.* Arg. 21. Nr 23—24. Arg. 22. Nr 1—4. Sthlm 1934 o. 1935.
- Konsumentbladet.* 1934. Nr 52. 1935. Nr 1—10. Sthlm 1934 o. 1935.
- La Giustizia Penale.* 1934. Rom 1934.
- Meddelanden från Handelskammaren i Gese.* 1934. H. 3—4. Gese 1934.
- Meddelanden från Skattebetalarnas Förening.* Nr 42, 44, 45. Sthlm 1935.
- Mercator.* Tidskrift för Finlands näringslif. Arg. XXIX. Nr 50—52. Arg. XXX. Nr 1—9. Hfors 1934 o. 1935.
- Nationalekonomisk Tidsskrift.* 1934. H. 6. Kbhvn 1934.
- Nationell Socialism.* Arg. 1. Nr 1—2. Gtbg 1934.
- Nordisk Försäkringstidskrift.* 1935. Nr 1. Sthlm 1934.
- Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri.* 1934. H. 8. 1935. H. 1. Sthlm 1934 o. 1935.
- Skandinaviska Kreditaktiebolaget.* Kvartalsskrift. 1935. Nr 1. Sthlm 1935.
- Social Tidskrift.* 1934. Nr 12. 1935. Nr 1—2. Hfors 1934 o. 1935.
- Sociala Meddelanden.* 1934. Nr 12. 1935. Nr 1—2. Sthlm 1934 o. 1935.
- Statens järnvägars publikationer.* Utredningar m. m. 1935. N:o 1. Sthlm 1935.
- Statistisk Månadsskrift.* udg. af Københavns Statistiske Kontor. 1934. N:o 10—12. Kbhvn 1934 o. 1935.
- Statistisk Månadsskrift.* Arg. 29. Nr 11—12. Sthlm 1934 o. 1935.
- Statistisk Årsbok för Helsingfors stad.* 1934. Hfors 1934.
- Statsökonomisk Tidsskrift.* 1934. H. 5—6. Oslo.
- Stockholms stads-statistik.* I. Statistisk årsbok för Stockholms stad. 1934. — III. Hälsa och sjukvård år 1933. Sthlm 1934.
- Sunt Föruft.* Arg. XV. Nr 1—2. Sthlm 1935.
- Svensk Finanztidning.* Arg. XIII. Nr 6—11. Sthlm 1934 o. 1935.
- Svensk Försäkrings Årsbok.* 1934. Sthlm 1934.
- Svensk Juristtidning.* 1934. H. 6. 1935. H. 1. Sthlm 1934 o. 1935.
- Svenska Stadsförbundets Tidskrift.* 1934. H. 8. 1935. H. 1. Sthlm 1934 o. 1935.
- Sveriges officiella statistik.* Handel år 1933. Av Kommerskollegium. — Lönestatistisk årsbok för Sverige 1933. Av K. Socialstyrelsen. Sthlm 1934.
- The L. M. Ericsson Review.* 1935. Nr 1. Sthlm 1935.
- Tiden.* 1935. Nr 1—3. Sthlm 1935.
- Tidsskrift for Rettsvidenskap.* 1934. H. 2—3. Oslo 1934.
- Weltwirtschaftliches Archiv.* Band 41. Heft 1. Jenå 1935 (tr. Hamburg).
- Økonomi og Politik.* Aarg. 8. Nr 4. Kbhvn 1935.
- DOMBROWSKI-RAMSAY, NICOLAS, Injustices, révolutions, guerres. Paris 1933. Librairie Félix Alcan.
- FLODSTRÖM, ISIDOR, Gustav Sundbårg och hans livsverk. En minnesskrift. Uppsala 1935.
- GRENHOLM, ÅKE, Svenska Försäkringsföreningen 1875—1935. Minnesskrift. Sthlm 1935.
- LEMBKE, BERNHARD, Echter Kriegs-Merkantilismus. (Wirtschaftswissenschaftliche Konstruktions-Probleme. Heft 3.) Danzig 1932.
- —, Die Grossstadt-Entwicklung Stettins 1871 bis 1910. Danzig 1933.
- —, Immanuel Kants Geld-Theorie. Danzig 1933.
- Förslag till ändrade bestämmelser rörande allmänna handlingars offentlighet. Avgivet av inom Justitiedepartementet tillkallade sakkunniga. (Statens offentliga utredningar 1935: 5.) Sthlm 1935.
- Sveriges Riksdag. Historisk och statsvetenskaplig framställning. Utg. enl. beslut av 1926 års riksdag. Senare avd. Band XI. Utskottsväsendet. Av HERBERT TINGSTEN. — XII. Riksdagens finansmakt. Av NILS HÉRLITZ. — XIII. Riksdagen och riksbanken efter 1809. Av ARTHUR MONTGOMERY och K. G. SIMONSSON. Riksgäldskontoret 1789—1934. Av KARL HILDEBRAND. — Band XIV. Riksdagen och lagstiftningen. Av ROBERT MALMGREN. Sthlm 1934.
- Årsbibliografi över Sveriges offentliga publikationer. Utg. av Riksdagsbiblioteket. 1931—1933. Uppsala 1934.

Försäkringsaktiebolagen
"Skåne" och "Malmö"

Huvudkontor i Malmö

Brand=
Liv=
Olycksfalls=
Automobil=
och andra
Försäkringar

Den 1 januari 1935 ansvarade »Skåne» för

Brandförsäkringar c:a	2.300.000.000 kronor
Kapitalförsäkringar c:a	225.000.000 kronor
Ränteförsäkringar c:a (årligen)	1.600.000 kronor

Den 1 januari 1935 utgjorde »Skånes»

Samtliga fonder c:a	90.000.000 kronor
(incl. garantifondförbindelser .	9.300.000 kronor)